

Першая
кніга
празаіка

Галіна Багданава

**Чалавек без
адраса**

Аповяданні

Мінск
«Мастацкая літаратура»
1991

Серыя заснавана ў 1976 годзе
Рэцэнзент М. П. Кенька

Человек без адреса — это человек без семьи, человек без отечества. Для героев Галины Богдановой поиски родственной души, того, кто способен ответить на любовь,— последняя надежда преодолеть духовную разобщенность с окружающим миром, обрести точку опоры в дисгармоничной современной жизни.

© Г. Б. Багданава, 1991.

© Афармленне. П. С. Багданаў, 1991

© OCR: Камунікат.org, 2012 год

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2012 год

© PDF: Камунікат.org, 2012 год

З хваляваннем і шчырасцю

Вельмі важна, як пачынае сваю сцежку ў літаратуры той, хто адважваецца на гэта, як ён разумев сваю творчую задачу і ці адгукаецца ў сэрцах чытачоў усе, пра што ён думае і піша.

Галіна Багданава, колішняя Ланеўская, пачала свой шлях упэўнена, настойліва, адметна, па-жаночы цнатліва. Я чытаў яе першыя апавяданні. ў рукапісе — дзівіўся: здавалася, што час вучнёўства шчасліва абмінуў яе — творы гучалі натуральна, шчыра, нібыта нават яны і не пісаліся, а проста выгаворваліся, выліваліся з усхваляванай, неабьякавай да чужых клопатаў душы.

Дэбют заўважылі і крытыкі, і чытачы.

Але, на маю думку, валена не толькі пачаць, а і пасля ўдалага пачатку застацца мастаком і шукальнікам, не задаволеным тым, што ўжо зроблена, усё вышэй і вышэй, кругамі, спіралямі, як тая птушка, падымацца ў сваё неба, якое і будзе ўвасабляць для дзябе творчасць.

Спадзяюся, што для Галіны Багданавай прадят будзе яшчэ больш плённы, чым пачатак. У сваіх апавяданнях маладая пісьменніца адкрыла, высвеціла столькі новых выхадаў, столькі новых тэм для заўтрашніх твораў, што можна не сумнявацца: яна з годнасцю будзе даверліва расказваць пра сваіх сучаснікаў тым, хто паверыць яе слову і пойдзе за думкамі.

А для шчаслівага працягу, пачатага ў Г. Багданавай, здаецца, ёсць усё — увага да ёмкай дэталі, пашана да слова, спагада да чалавека, да яго радасці і бяды, свае, не зацёртыя ад частага ўжывання тэмы, героі, кінутыя ў самы вір жыцця, дабрата і надзея, сур'ёзнае стаўленне да літаратуры, у якую яна ідзе з хваляваннем і шчырасцю.

Янка Сіпакоў

«Супер-8»

Рэзкі парыў душнага пераднавальнічнага ветру зноў зацэрушыў пылам вочы і патушыў толькі распачатую цыгарэту...

— Вы ж зусім не ўмеете курьць.

Лара, з выгляду нешта сярэдняе паміж «металісткай» і рокеркай, падхапілася і імкліва павярнулася на іранічны мужчынскі голас. Высокі шатэністы вусач у модным бэжавым касцюме, белай кашулі і скураным галыштуку самазадаволена пасміхаўся:

— Я ўжо некалькі дзён назіраю за вамі і не бачу ніякага прагрэсу. Дзяўчыне з вашай знешнасцю лепш не рабіць таго, чаго не ўмее.

Лара з'едліва хмыкнула і кінула недакурак у сметніцу.

— Што, сачыць за мною паставілі?— сказала яна наўмысна ломкім хрыплаватым голасам і памкнулася ісці.

— Стоп!— Незнаёмец спрытна скачыў цераз лаўку і, моцна сціснуўшы апаясанае грубым жалезным ланцужком запясце, пасадзіў дзяўчыну на месца.— Вы мяне заінтрыгавалі. Няўжо сучасныя дзяўчаты здольныя перажываць? Ну што ў вас магло здарыцца? З бацькамі пасварыліся? Хлопец пацалаваўся не з вамі, а з вашай сяброўкай? Гэта ж усё па нашым часе дробязі...

— Усё? Хопіць! — Лара вырвала руку, і ў яе паглядзе засвяцілася пагарда.— Выбірайце для вашых нахабных допытаў іншую ахвяру. «Памыйка» і «пleshка» побач.

— Ды супакойцеся. Я проста жыву насупраць. Вунь мае вокны на трэцім паверсе злева. Якраз у гэты час я вяртаюся з работы, іду есці. І паглядаю ў акно. Тут у скверы гэтаю парою звычайна сядзяць толькі старыя. А вось ужо трэці дзень хвілінка ў хвілінку з'яўляецца вы. Такая юная і прывабная. Ды ніводнай цыгарэты не можаце дакурыць да канца, толькі запалкі дарма пераводзіце... Спачатку я думаў, што вы кагосьці чакаеце, і мне хацелася паглядзець на гэтага нахабнага шчасліўца. А потым зразумеў: вам проста кепска. Вельмі кепска.

— Ладна. Дапусцім. Што далей?

— Далей, у мяне два білеты на «Лебядзінае возера». Пачатак,— ён зірнуў на свой электронны гадзіннік,— праз сорок хвілін.

— І вы збіраецеся правесці мяне ў такім выглядзе? — скептычна ўсміхнулася Лара.

Незнаёмец акінуў ускудлачанае, жорстка нафарбаванае дзяўчо ў бліскучых чорных штоніках, нейкага ядавіта-сіняга колеру кашулі, з жалезнымі ланцужкамі-бранзалетамі і, не выявіўшы ні ценю сумнення, у тон ёй адказаў:

— Звычайны выгляд.

З першымі дажджавымі кроплямі яны ўзбеглі на прыступкі опернага.

Павольна згасла люстра, і на фоне ўрачыста-пунсвай заслоны ажыла дырыжорская палачка. Зала застыла ў прадчуванні чароўнага дзейства. Хвалямі накацілася музыка, затуманіла свядомасць. Самыя патаемныя пачуцці незаўважна зліліся з трапяткім светлым парываннем гукаў. Быццам сонца лускавінкамі-зайчыкамі рассыпала свае промні па чыстай, суладна-рухомай вадзе. Незаўважна расталі напружанне і перасцярога. Лара разняволілася. Падалося, нават дыхаць пачала ў такт мелодыі. Поўныя чароўнай грацыі постаці там, на сцэне, вярталі нейкае даўно забытае, хвалюючае пачуццё падуладнасці цуду. Праграмкі яны не купілі, але Лара і без таго выдатна ведала сюжэт гэтай рамантычнай, то пякуча-жаллівай, то ўзнёслай казкі для дарослых.

А ў антракце наадрэз адмовілася выходзіць у фэе. Так і прасядзела, падцягнуўшы пад крэсла ногі, каб, не падымаючыся, прапуская суседзяў. Як скрозь смуту, чакала цемры і музыкі. Ізноў міжволі адчула, як хораша слухаць Чайкоўскага побач з гэтым неспадзяваным, крыху піжоністым спадарожнікам. І ён аддаваўся ў палон кожнаму гуку, адгукаўся на ледзь улоўныя ўсплёскі мелодыі. Лара асцярожна скасіла вочы. Той заўважыў, усміхнуўся:

— Ну як?

Лара ўзнёсла кінула.

— Толькі салістка стараватая. І кароценькая нейкая,— нахіліўся незнаёмец да яе вуха.— А вунь у той, другой злева, спінка нішто ебе. Ёй бы галоўную партыю танцаваць. А?

Больш Лара старалася на свайго спадарожніка не глядзець.

За час спектакля на вуліцы прайшла навальніца. Прыбіла пыл і таполевы пух. З вымытага лісця на бліскучы алейны асфальт яшчэ ападалі празрыстыя кроплі. Апошнія сонечныя промні імкліва ператваралі іх у пару.

— Пройдзем? — напайголасу прапанавалі новы Ларын знаёмы.

Яна, ахмяелая ад музыкі, ужо гатовая была згадзіцца. Але раптам, быццам схмянулася, строга пакруціла галавою. Незнаёмец ледзь паспеў яе ўтрымаць, каб не скочыла ў аўтобус.

— Чакайце. Мяне зваць Міхась. А вас?

— Лара.

Дзяўчына заўважыла ў яго расчуленых вачах непрыханую цікавасць.

— Дык заўтра зноў на старое месца?

— Не ведаю,— заглыбіўшыся ў сябе, панура адвяла вочы Лара.

— Я вам не паспеў сказаць. Вы нічога благога не думайце. Я кінарэжысёр. Цяпер здымаю фільм. Дакументальны. Мне здаецца, што вам было б пра што сказаць з экрана. Як жывеце, чым цікавіцеся,— Міхасю падалося, што Лара яму не верыць.— Пакіньце мне на ўсялякі выпадак свой адрас.

Лара механічна прамовіла адрас і села ў першы ж аўтобус. А праз прыпынак, на Нямізе, выйшла. Яна любіла хадзіць пешкі.

Абмытая свежасцю яснота знянацку скончылася. Раптоўную кводую вясёлку сцерла з далягляду цяжкая змрочна-шэрая хмара. Рассыпаўся гром. Мільганула бліскавіца. І шалёны вільготны вецер прыспешыў новую хвалю залевы. Але Лара нікуды не хавалася. Разулася, як у дзяцінстве, падкасала штаны. І пайшла басанож па цёплым, імгненна сцягнутым, шурпатым асфальце. Не абыходзячы самых глыбокіх лужын. Наступаючы на вадзяныя бурбалкі. Падстаўляючы пад струменьчыкі гарачыя шчокі, па якіх, разам са жвавымі дажджавымі кроплямі і нечаканымі слязьмі, падыкла з веек шчыпучая туш...

Назаўтра пад вечар ізноў нанесла навальнічныя хмары. Міхась, прыйшоўшы з работы, паспеў пераапрагнуцца, надзеў зручныя штаны з мноствам кішэняў, модную лёгкую майку. Захапіў фотаапарат.

Лара ўжо сядзела на сваёй лавачцы. Але... Прычасаная, з чырвоным бантам на хвосціку, у лёгкай крэмавай сукенцы і элегантных чырвоных басаножках. Міхась расчаравана сеў побач. Не вымаючы фотаапарата, схаваў сумку пад лаўку.

— Та-ак,— яго вочы смяшліва звужыліся.— Ну як пасля ўчарашняга спектакля? Вы ж, мусіць, не аматарка класікі.

Лара чуйна ўхапіла, што цікаўнасць да яе апала, і ёй зрабілася прыкра.

— Памыляецеся. Я штотыдзень у тэатр ці філармонію бегаю. Проста вас за нос павадзіць захацелася, вось і прыкінулася дурніцай. Я, дарэчы, музычную школу скончыла. Шкода, піяніна прадалі, як малое ў маці нарадзілася. А так, каб захацела, я б усё ўчарашняе па памяці магла паўтарыць.

— Вельмі цікава. А што, вы не любіце «метал»?

— Чаму? Балет сам па сабе. «Метал» сам па сабе. Толькі «метал» хутчэй зацягвае. І потым... Яго наслухаешся — лягчэй жыць.

— Доктары кажуць, на псіхіку цісне. Атупляе.

— Магчыма. Толькі каб забыцца, ёсць і іншыя, мацнейшыя сродкі. Але гэта асобная размова. Ну што, перадумалі мяне здымаць?

— Не. Я фотаапарат не паспеў узяць,— схлусіў Міхась.

Лара, як яму падалося, адразу гэта зразумела.

— Ды і часу ў мяне не вельмі. Праз паўгадзіны будуць званіць. Міжгорад,— дадаў Міхась.

— І навальніца збіраецца,— падыграла яму Лара.

— І навальніца... А вы б не маглі заўтра крышку раней, па абедзе, падысці? Ведаеце, пад'ехалі б у парк Чалюскінцаў. Там і фон што трэба, і асвятленне. Я заўсёды, перш чым аператара зваць, сам па магчымасці фоткі раблю. Ракурс тады лягчэй выбраць. Толькі, калі ласка, апраніцеся, як учора. Добра?

— А-а,— Лара безуважна ўсміхнулася.— Экзотыкі не хапае. Зразумела... Ладна. Пагляджу.

— Вы, можа, заўтра працуеце ў гэты час, дык я магу вам паперу на працу напісаць, каб адпусцілі.

— Не трэба. Я нідзе не працую. Мяне выгналі з дзіцячага садка.

— Ого! А за што жывеш?

— Бацька дае. Ён у мяне добры. Пра мяне не забываецца. Я першынец. Ладна. Чао! Ты ж спяшаўся...

Лара паднялася з лавачкі і накіравалася ў бок «Хвілінкі». На спіне — Міхась ледзь не прысвіснуў — у яе стрыманай спераду сукенцы быў глыбокі трохкутны выраз.

Вечар у «Хвілінцы», потым на «плешцы», як называлі пляцоўку каля кафэ «Пінгвін», прайшоў для Лары звычайна. Ні новых твараў, ні новых слоў. Лета. Хто ўжо з'ехаў. Хто выбіраў, з кім весялей падацца ў Крым ці на Каўказ. Лара, праўда, крыху пацешылася сваёй маленькай перамогай. Шакіравала ўсіх сваім нязвычайным жаночкім выглядам. Сама сабе прыкінула: праз дзень-два, глядзіш, некалькі пігаліц апрануць гэтакія ж сукенкі і чырвоныя банцікі начэпяць. Ля яе ж, Лары, заўжды самыя эфектныя кавалеры. Хоць што надзень. Ёсць у ёй нейкая сіла. Іншая і так, і гэтак, а ніхто на яе вокам не павядзе. У «Планету», у рэстаран пры інтурыстаўскай гасцініцы, быццам мёдам намазаны для фарцоўшчыкаў і студэнтаў з грашмыма, Лара не пайшла. Хоць сябры і ўпросвалі. Але, зрэшты, што яны за сябры. Так, знаёмыя. Сёння на цябе соладка паглядае, а заўтра ты не ў фокусе — будзе гэтаксама дзяжурна ўсміхацца іншай. А ці кінецца хоць адзін у абарону? Вельмі сумніцельна. Баязліўцы. І Лара нікому не дазволіла сябе праводзіць.

Навальніца тым вечарам так і не сабралася.

Да раніцы хмары разганала. Але спёка не ападала, гусцела. Парыла. Калі Міхась з Лараю прыйшлі ў парк, яго алеі ўжо звычайна поўніліся дзіцячым шматгалоссем і гучнай музыкай. Міхась адразу паспяшаўся збочыць ад залішне цікаўных позіркаў, бо Лара, вялікая аматарка эфектаў, збіраючыся здымацца, яўна перастаралася. Вы-

найшла недзе чорную скуранку з заклёпкамі. На галаву выліла, мусіць, бутэльку лака — валасы тырчалі, як у дзікабрана іголка. І вочы падвяла ледзь не да скроняў. Міхась чамусьці быў упэўнены, што адна ў такім выглядзе на балкон, не тое што на праспект, не выйшла б. А вось побач з Міхасём прайсціся — калі ласка. Фатаграфавалася Лара з асаладай. І на дзіцячай пляцоўцы, і сярод натоўпу, і каля атракцыёнаў. То смяялася, то гуліва падміргвала, то, па просьбе Міхася, паглядала спадыба, жорстка і абыякава. Калі скончылася плёнка, Лара села на лавачку, адварнулася і дастала з кішэні лютэрка і насавачку. Каб выглядаць як чалавек. Міхась тым часам прынёс марожанага і некалькі бутэлек пепсі-колы. Кардонны кубачак, як толькі Міхась узяў яго ў рукі, парваўся, і джынсы заліло салодкай ліпкай вадкасцю. Лара рассмяялася і толькі паківала галавою. А яшчэ рэжысёр. Трэба ж было хоць два кубачкі адзін у адзін паставіць. Міхась таксама быў у гуморы.

— Ну, цяпер фільм будзе. Ноччу аддрукую фоткі, выберу, дзе ты прыгажэйшая. А заўтра а дванадцатай прыйдзем сюды з аператарам. Ты глядзі на гэты час нікому спатканняў не прызначай. Мы цябе каля танцпляцоўкі роўна ў поўдзень чакаем. Табе ж усё роўна: удзень ці ўвечары?

— Усё роўна...

— А за што цябе, дарэчы, звольнілі? Калі не сакрэт.

— Была справа.

— Дзеці давялі?

— Ды не. Загадчыца. За кожную дробязь чаплялася. Не тое сказала. Не тое надзела. Як быццам не ўсё роўна, у чым гаршкі выносіць. Такую характарыстыку накатала, што хоць зараз у турму. На сябе б лепш паглядзела, крахаборка няшчасная. Бацькі то цукерачкі ёй, то духі,— у Ларыных вачах мільгануў стоены жорсткі агеньчык.

— Што ж, бацькі хочуць аддзячыць за выхаванне сваіх дзяцей.

— За якое выхаванне? Што, яна іх выхоўвае? Ладна. Усё роўна я нікому не веру.

— А сваім бацькам?

— Бацькам? Ім менш за ўсё.

Лара насупілася.

— Што, сварачца?

— У бацькі даўно свая сям'я. Дзеці. А маці з айчымам далі мне пакой — сядзі, не высоўвайся. У халадзільнік залезеш — гвалт! Што гасцям на стол падаваць?! Так і жывём. У іх свая сям'я. У мяне свая.

— Значыць, самасцвярджаешся на вуліцы?

— О! Вы як у райкоме загаварылі. Кожнага на сваю паліцу. У іх такая работа. У вас такая работа. Цяжкія, дэбілы, выдатнікі, актывісты. Працаваць з кожнай катэгорыяй моладзі. Ды я вучылішча «Інтэграла» з адзнакай скончыла. Толькі што сумна гэтыя схемкі бясконца паяць, вочы сляпіць. Пайшла нянечкай. А вольны ж час трэба неяк бавіць. Вы думаеце, мае сябры галота якая? Ды ў нашых фрэраў стэрэасістэмы японскія ў асабістым карыстанні. Відзікаў і шмотак замежных заваліся і без фарцы. Ікры запасы на некалькі гадоў наперад. А на дачы карпаў разводзяць. Толькі вострых адчуванняў хлопчыкам для поўнага кайфа не стае. Для гэтага ёсць Лара. Ды я скончаны чалавек. Куды толькі не цягалі, чаго не шылі. Хлопчыкі пацешацца, пабрыкаюць па траўцы, як жарэбчыкі, і да мамы з татаю пад крыльца. А Лара адказвай.

— Ну сама ведаеш, не ўсе такія. І час цяпер іншы. Усё ў тваіх руках. Колькі табе? Гады дваццаць тры?

— Дваццаць.

— Ну вось. Выйдзеш замуж. Народзіш дзяцей.

— Не будзе ў мяне дзяцей... — горка абарвала Лара.

У душным паветры завісла прыкрая цішыня.

— Ладна. Хопіць душу дзяўбці. Пра што хоць кіно будзе? А то паперастаўляў, як пешку: ідзі сюды, глядзі туды... Калі і заўтра тое ж, мог бы замест мяне і манекен з ЦУМаўскай вітрыны запрасіць.

— Не. Ты не хвалюйся. Заўтра гаварыць будзеш. Як табе лепш растлумачыць...

— Не дэбілка. Паспрабую зразумець...

— Фільм будзе не проста пра моладзь. А пра наша пакаленне. Равеснікаў касмічнай эры. Ты не смейся.

— Ды я не смяюся. Гавары-гавары.

— Неяк так глядзіш, бы пасміхаешся... Ладна. Дык вось. Нас жа цяпер у кан'юнктурышчыкі, дэмагогі запісалі. Са спачуваннем паглядаюць. Маўляў, са школьных гадоў мёртвыя формулы паўтаралі, «што пажадаеце» рабілі. Праўды не бачылі. А я табе скажу, мы з юнацтва верылі ў лепшае, у будучыню. І цяпер верым. У нас у жыцці апора ёсць, фундамент. І самі можам свае ідэалы адстояць, гэта вы, маладзейшыя, нават забавляцца ніяк не навучыцеся. У аранжарэях дыскатэк выраслі. Ні гітары, ні ВІА. Тыя ж бітлы пра што спявалі? Пра каханне, пра вернасць...

— Ой. Наколькі ты за мяне старэйшы, а ўжо, бач, пакаленне ў іх іншае...

— Можна, і іншае. Вось твае бацькі пасля вайны нарадзіліся. А мае голад, смерць у дзяцінстве спазналі. І нас, дзяцей сваіх, асабліва не

песцілі. Калі чаго не хапала, рохкаць пачыналі, дык бацькі нам суро́ва: «У нас у вашым узросце і таго не было. Зарабі, тады і купляй тыя джынсы...» А ты вось сабе можаш дазволіць хоць месяц, хоць год не працаваць. Бацькі і магнітафон, і шмоткі купяць. Я, як за фільм узяўся, шмат з кім сустракаўся. Ведаеш, калі хто шчыры, ён сваю справу сумленна рабіў і робіць. І з бюракратамі, коснасцю, кар'ерызмам змагаўся і змагаецца. Ты, канешне, не ведаеш, але фільм паглядзіш — пазнаёмішся. Ёсць такія малады гісторык-археолог Сяржук Прывада. Ён у архівах такія дакументы адшукаў! Да драбніц можа апісаць хоць які будынак старога Мінска. Сяржук кажа, калі адбудуем, рэстаўрыруем, хоць самае значнае ў горадзе,— адновім сваю гістарычную памяць. Адчуем аднасць сваю з тымі, хто да нас жыві і пасля нас жыць будзе. А галоўнае, самі зробімся лепшымі і дабрэйшымі, паважаць адзін аднаго навучымся. Сяржук апантаны чалавек. Пісьмы ў розныя інстанцыі піша, подпісы збірае. Раз нават пад бульдозер кінуўся, каб не зруйнавалі на замчышчы пласт, які археологі яшчэ не паспелі апрацаваць. Людзі тыя, што з Сержуком, Лара, вераць яму. Вось дом Ваньковіча адстаялі. Жыві ў Мінску такі мастак у мінулым стагоддзі. Хутка музей будзе...

Ці вось другі мой герой — Мікола Цярпіцкі. У Афгане служыў. Праз такія пакуты прайшоў. Пачне гаварыць, смаркачом сябе апошнім побач з ім адчуваеш. У фільме, праўда, усяго не пакажаш. Мікола вярнуўся — і год, і два ад кашмараў начных не мог пазбавіцца. Употаі плакаў ад свайго бяссілля. Запіў. А тут табе жыццё коціцца. «Металісты», рокеры, дафеністы... Мікола вечарамі хадзіў з сябрамі хуліганаў, шушару розную ганяць. Нейкага падонка самасудам пабілі. І вельмі жорстка. Іх абвінавацілі. На шчасце, уеё абышлося. Але Мікола не здолеў больш тут заставацца. У Сібір, на камсамольскую будоўлю сабраўся. Кажа, можа, на новым месце палегчае...

— Вы так сур'ёзна ўсё,— Лара нервова камячыла чорна-чырвоную ад тушы і памады насовачку.— А я да чаго там?

— У мяне там шмат герояў. І гераіні ёсць. Розныя. А самы галоўны — мастак. Алесь Няверыч. З яго пачынаю. Яго творамі скончыць хачу. Ён жа не проста жыць, працаваць, ён тварыць пачаў у канцы сямідзесятых. І па маладосці, непасрэднасці сваёй, на тыя самыя юбілейныя выстаўкі, дзе сапраўды шмат кан'юнктуры было, шчырыя творы прыносяў. Толькі яны, як павесаць у зале,— адразу цьмянымі, невыразнымі рабіліся. Алесь жа дасюль у інтэрнаце жыве, а малое ў сырым, вузенькім сутарэнні, дзе святла нават у самым сонечным дні не стае. А каб убачыць карціну цалкам — бінокль да вачэй мацуе. Цяпер усюды групкі, фармалісты, авангардысты выстаўляюцца.

Мітусня, крык. Ды тое, што яны за адкрыццё выдаюць, не грэх і без майстэрні на кухні маляваць. А пра Алеся ніхто і не згадвае. Ужо не малады спецыяліст. Добра, вязковец, мужны чалавек. Змагаецца. Ведаеш, у яго такія пейзажы ёсць... Зірнеш, душа трапеча, жыць, тварыць хочацца. А ён пра вялікія карціны марыць. Робіць эскізы і спадзяецца: займее майстэрню, адразу ўсе іх здзейсніць. Дык я да чаго. Алеся нядаўна партрэт мне паказаў. Вось як ты зараз, паводле горшых заходніх узораў, з выклікам гэткам апранутая дзяўчына. Гараджанка. І адварнулася яна ад гарадскога тлуму, углядаецца ў цудоўны, светлы краявід. З возерам, чыстымі белымі лісямі. Яна, здаецца, прагне вырвацца з чужога яе натуры асяроддзя...

Міхась загаварыў спакайней:

— Ведаеш, ты вельмі на яе падобная. І я падумаў... Што, калі спачатку ў кадры будзе партрэт. А потым ты, жывая. Раскажаш пра ўсё, як мне зараз. Пра загадчыцу, пра сяброў, пра музыку. Добра?

— Пабачым,— Лара, відавочна, была збянтэжана.

Міхасю ж падалося, што яна яго зразумела і абавязкова дапаможа. І ён прапанаваў:

— Слухай, пайшлі пакатаемся. На «халі-галі» ці на «суперы».

— Лепш на «суперы»,— Лара весела падняла вялікія блакітныя вочы. Быццам выклікала Міхася на дуэль.

Куплены за мяжою і абкатаны пад дзявочы віск «супер-8» быў для самых адчайных. Яго жалезны хрыбетнік, сагнуты гіганцкімі горкамі, закручаны ў спіраль, здавалася, толькі чакаў зручнага моманту, каб выпрастацца і паскідаць з сябе рознакаляровыя машынкi. Міхась калісьці, яшчэ ў школе, па некалькі разоў выпрабоўваў тут свой характар. Але, калі яны селі, штоўкнуў металічны поручань і пачаўся даволі доўгі пад'ём, ён, папраўдзе, трохі спужаўся. Па ягоным твары слізганула недарэчная застылая ўсмешка. Лара ж засяроджана глядзела наперад і ўверх. Ёй падабалася. Яна прадчувала: зараз сэрца замрэ і сарвецца. Перахопіць дых. І пачнецца бясконцы спуск. Лара не плюшчыла вачэй, не вішчала. Яе апанавала нейкае дзіцячае ўзрушэнне. А Міхась з асцярогаю чакаў жудаснага паўтору. Забыўся — другая горка не будзе такою крутой. Хуткасць нарасталала. Імгненна змяняліся павароты. То Міхася прыціскала да Лары, то яе кідала на яго. Не хапала паветра, каб перавесці дыханне. Аднастайны лязгат машынак закладаў вушы. А захопленыя Ларыны вочы ўсё прагнулі новага вітка. У нейкую хвіліну Міхась міжволі ўхапіў яе за руку. І не выпусціў, калі рэзкія віражы змяніліся больш плаўнымі, калі паміж жалезных канструкцый замест верхавін дрэў наблізілася зямля. Сыходзячы, Лара яшчэ мацней сціснула ягоныя пальцы. Так рука ў

руцэ і выйшлі яны з парку на праспект. Калі б хто ўважліва ўгледзеўся ў Ларын твар, адразу б зразумеў: чалавек наважыўся сказаць нешта вельмі важнае. Але нават Міхасю якраз сёння не ставала на гэта часу. Праз паўгадзіны пачынаўся футбол. Сябры ўжо чакалі яго ля стадыёна. І Міхась, нагадаўшы Лары на развітанне пра заўтрашнія здымкі, пабег да метро. Лара ж вярнулася, прайшлася праз парк. Купіла булачку і да вечара праседзела ў батанічным садзе ля возера. Карміла лебедзяў, двух снежна-белых і аднаго чорнага, а потым проста назірала, як гойдаюцца на вадзе развітальныя сонечныя праменьчыкі. Бы ў дзяцінстве. Адзінае, не ставала цішыні. З парку было чуваць, як раз-пораз сунуцца ўгару і з'язджаюць машынкi «супера».

А дванаццатай, як дамаўляліся, Міхась разам з аператарам прыйшоў да танцпляцоўкі. Лары не было. Гадзіну счакаўшы, разлаваны аператар вярнуўся на кінастудыю. А Міхасю трэба было шукаць Лару. Здымачны час не чакаў. І ён паехаў па запісаным з яе слоў адрасе.

Дзверы адчыніла пажылая, дробна завітая, фарбаваная бландзінка ў доўгім панашаным халаце.

— Лара? — яна пырхнула злосцю.— Што ж, мне застаецца вас павіншаваць, малады чалавек. Вы трэці за апошнія два тыдні яе сябрук. Яна тут ніколі не жыла.

— Прабачце. Я не той, хто вы думаеце. Я кінарэжысёр. Здымаю Лару ў фільме. А чаму яна ўсім дае ваш адрас?

— Помсціць. Мая дачка ў міліцыі ўсё сумленна пра яе расказала. Вось яна і прыдумала. Каго ні падчэпіць — да нас накіроўвае. Вы гэта шчэ рана прыйшлі. А то і ў гадзіну ночы, і ў дзве, бывае, у дзверы ломяцца.

— Даруйце. А можна мне пагаварыць з вашаю дачкою? Можна, яна што ведае.

— Не. Я яе да бабкі адправіла. Каб не боўталася тут. Далей ад граху. А адраса Лары ў яе, як і ў мяне, няма.

— Прабачце.

— А вы ў міліцыі папытайце. Там яе добра ведаюць.

І жанчына нахілілася, выцягнула з-пад Міхасёвых ног палавічок. Адышла ўбок, атрэсла і паклала на старое месца.

Усё зрываўся. Міхась згадаў, як учора, толькі бацькі заснулі, пайшоў у ванны пакой і ўсю ноч натхнёна і весела праяўляў плёнку, потым друкаваў фотаздымкі. Наіўны. Збіраўся шчэ адзін кадр на ўсю сцяну павялічыць... Лара пазірвала яму з выклікам. Але ў густа падведзеных вачах замест чаканых жорсткасці і халоднасці было нешта па-дзіцячы яснае, безабароннае. Кірпаты носік, пульхныя

акуратныя вусны. Мяккі падбародак. Ён яшчэ падумаў: пашэнціла, кінагенічны тварык. Пасля буйнога плану можна было ўзяць сярэдні, і яе вопратка, як і хацелася, пераўтварылася б у недарэчны маскарадны касцюм.

Дарма сказаў ён Лары пра фільм. Мусіць, як у тэатры, у антракце... Адчула сябе не ў сваёй талерцы. Толькі тады дастаткова было пераапануцца, і ты як усе. А тут. Сярод гэтых герояў. Распісаў жа ён як мае быць. І Лара ці не палічыла, што яе хочучь выставіць паміж іх як блазна. А выйці на экран, якая ёсць, мусіць, гонар замінае. А можа, што здарылася? Учора ж нават не правёў. Міхасю зрабілася ніякавата. Спёка паказвала на навальніцу. Перш чым ісці ў міліцыю, давялося заскочыць дамоў па парасон. У скверы, на Ларынай лавачцы была прымацавана нейкая паперка. Людзі, мусіць, думалі здалёку — «Пафарбавана» і не садзіліся. Міхась прыгледзеўся. На канверце акуратным, стандартызаваным школаю почыркам было выведзена «Міхасю». Ён азірнуўся і таропка разарваў канверт:

«Я баюся і ў табе разняверыцца і расчаравацца. Таму вырашыла з'ехаць. Ды і з сябрамі іначай ніколі не разлічуся. Буду знакамітай — абавязкова з'яўлюся перад тваім аб'ектывам. Салют! Лара».

Вязальшчыца

Хроніка аднаго вечара

1

Міла збегла з лекцый, каб да прыходу гасцей інаспець што-небудзь згатаваць ці хоць збольшага прыбраць у кватэры, дзе пражыла ўсё сваё свядомае жыццё і куды цяпер паводле мацінай умовы прыходзіла толькі ў госці. Сёння Мікіту, яе сыну Мікіту, пяць гадоў. Валера таксама не застаўся на апошнюю пару — паехаў шукаць падарунак. Учора ён з мацінага дазволу ўжо забіраў малога з сада. І мама разумее: Мікіту хочаш не хочаш трэба прывыкаць да свайго новага бацькі...

Паколькі мама яшчэ не вярнулася і ніхто не прыспешваў, Міла, зірнуўшы на вялізны, ростам з яе, яшчэ ці не прабабчын гадзіннік, не пайшла на кухню, а дастала з пакета вязанне. Вельмі ж хацелася да вечара скончыць Мікітаву камізэльку. На вуліцы было слотна, і крэсла давалося падцягнуць бліжэй да акна. Міла сабрала і закалола па патыліцы валасы. Расшпіліўшы джынсы, падкурчыла ногі. Уладкавалася ямчэй. І пруткі звыкла замільгалі ў яе спрактыкаваных руках. Правае вочка, левае, правае-левае... Белая нітачка, карычневая, чырвоная...

Дзіўна, калі Валеры не было побач (Міла гэта ўжо не першы раз заўважала), ён быццам выслізгваў з памяці. І ў сны ніколі не прыходзіў. Сніла яна зусім іншага... Светлыя ранішнія мроі пра спланаваную Валерам на лета паездку да мора незаўважна расталі. Упарта, няўмольна накатваліся адзін на адзін успаміны. Ён, ды не, не Валера — Пеця, ён абавязкова прыйдзе. Не можа не прыйсці на сынаў дзень нараджэння. Вось каб давязаць камізэльку! Пеця глянуў бы на Мікіту і ўсё ўспомніў. Муціць жа, яшчэ не знасіў яе світэра. З тых самых нітак, тым самым узорам. У яго і ў сына. Але ён не надзене. Ён горды...

Акуратна падведзеныя блакітныя Міліны вочкі кпліва звузіліся і пырхнулі іроніяй. На юны круглявы тварык скочыла крыўдлівая грымаска.

Як гэта яна тады Пецьку шарахнула: «Дагуляліся!.. Трэба рабіць аборт...» Замаўчаў, бедны, зьялеў. А потым проста на снезе бах на калені. Ухапіў яе змёрзлыя рукі, вочы адшукаў: «Усё будзе добра. Гэта добра, што ў нас будзе дзіця. Сын? Так, Мілачка... так? Ну не плач...»

Ці казаў ён калі яшчэ што так шчыра і горача? Яна часта потым спрабавала заплакаць толькі дзеля таго, каб прыгарнуў, сусцешыў. Але Пеця перамяніўся. Суцяшаў, але неяк стомлена, панура. Вядома, яму,

аматару вясёлых кампаній, было сумна цэлае лета сядзець з ёю, цяжарнаю, на возеры, у цяньку. Яна вязала, а ён абьякава, суха паглядаў на магнітафон. А калі вярталіся дамоў, яна, Міла, зматвала з ягоньх рук у клубкі ніткі. Ім тады Жанет з Рыгі прывезла некалькі кілаграмаў воўны... Чырвонай, карычневай, белай...

2

Аўтобус, у які дзве гадзіны назад сеў Пеця, пад'язджаў да сталіцы. Праз кранутае кропелькамі туману шкло манатонна мільгала змакрэлыя дрэвы. Суседка, дзякуй богу, трапілася негаваркая, і Пеця, стуліўшыся ля акна, задрамаў. Ён страшэнна стаміўся за апошнія дні. Дзіва што. Ад Якуцка да Масквы, з аэрапорта на цягнік, потым на аўтавакзал, да мамы ў родную Морач. Цяпер зноў у Мінск. Прастора і час быццам спрасаваліся, пераўтварыліся ў безнадзейна збытаны кужаль вобразаў і імгненняў. Зеленавата-блакітная роўнядзь тайгі, што павольна плыла ў бездані аблокаў, раптоўна пераплаўлялася ў мітуслівае торганне рыпучых потных дзвярэй, капрызлівы дзіцячы енк, пах вяленай падгнілай рыбы. Дзесяткі бессэнсоўных, прыгнечаных чаканнем вачэй засяроджваліся на выпівілым, зашмалыцаваным пінжаку, чырвонай шыві, сівой парэпанай патыліцы папярэдніка ў нейкай бясконцай чарзе... Душу зноў апанавала цягучая, ліпкая зласліваць. Яна ценом кранула безабаронны ў сне твар, абвастрыла смуглыя скулы, сцяла абветраныя вусны. Пеця прахапіўся і панура глянуў у захутанае вэлюмам сутоння акно... Нічога, заўтра зноў дамоў, у вёску. Ён заплюшчыў вочы, паспрабаваў сцішыцца. Там мама, чыстыя прасціны, цішыня...

Як на тое, усё грамчэй і грамчэй, перакрываючы шум матора, засакатала дзяўчына, што сядзела за спіною. Мусіць, спадарожніца ці спадарожнік прачнуўся, і ёй было каму выгаварыцца.

— Ведаеце, мне кажуць, што я на Анну Вескі падобная. Праўда?

Голас падаўся занадта звонкім, разануў па слыху, як па шкле пенапластам. Пецю аж перасмыкнула.

Дзяўчына хіхікнула і, не чакаючы адказу, зашчабятала далей:

— Вы на танцы на Карчы не хадзілі? Там такія дзяўчаты! Кажуць на іх «блатныя». А яны проста вясёлыя. Хлопцы ж вясёлых любяць. А як шыюць, вяжуць!

Незадаволена павёўшы плячыма, Пеця нацягнуў на вушы заношаную скуранку і сам сябе ўпікнуў: «Ушчэнт здарожыўся. Ужо чалавечая гаворка пачынае раздражняць».

Сёлета яго ў заробкі ніхто не праводзіў. Ніхто і не сустракаў. А летась... Летась усё было добра. Міла апранула новую ярка-сінюю

сукенку, якую ён сам падабраў ёй на дзень нараджэння. Калі падышоў цягнік, ён ухапіў сына на рукі і прытуліў так, каб усярэдзіне азвалася, як тахкае ягонае сэрцайка. Разам яны пацалавалі ў абедзве шчакі маму...

Потым ён, Пеця, сеў у вагон. Адчыніў акно і да ад'езду не зводзіў вачэй з перона. Сусед па купэ тады яшчэ зайздросна ўздыхнуў: «Якая ў цябе прыгожая жонка...» Міла ўзяла Мікіту за руку, падвяла да цягніка, нахілілася і пачала малому нешта тлумачыць. Потым усміхнулася і гучна, каб Пеця пачуў, сказала: «Ладна, мы пойдзем,— кіўнула на сына: — А то ён зараз заплача». У яго хапіла сілы толькі бязвольна апусціць галаву. Перад вачыма ўсё плыло. І цяпер бы зноўку палка прыпадаюць да шчакі пругкія гарачыя Міліны вусны. Кудлацяць чупрыну мякенькія сынавы пальчыкі... І блізка-блізка, перад самымі вачыма,— на тонкай, яшчэ па-веснавому бледненькай Мікітавай шыйцы, у тым месцы, дзе пульсуе сіняватая жылка,— ягоная, Пецева радзімка...

Здавалася, боль прытупіўся. А згадаў, і зноў зашчымела, зайшлася тугою душа.

Летась ён прывёз усім, і цешчы, і Міле, і сабе, і нават Мікітку, мяккія футравыя хатнія пантофлікі. І яшчэ аленьвыя рогі ў прыхожую. Думаў, сюрпрыз. Атрымалася недарэчна. Раганосец прывёз рогі...

Самалёт быў позні. І каб не збудзіць Мікіту, ён з аэрапорта не званіў. Вылез ля дома з таксоўкі і... аслупянеў. На ганку Міла толькі адарвалася ад пацалунку з аднакурснікам. Як здзек, коўзнулася яе сцішанае: «Ой, Пеця...» Міла спрабавала нешта тлумачыць. Потым плакала. Прасіла прабачэння. Ён суцяшаў. Не мог трываць, калі жанчыны пачыналі ліць слёзы. Ды з кім бы, кім, а то з гэтым бялявым, вусатым, з парасячымі вейкамі хлюстом...

Суд. Развод. Як у бруднай бялізне корпаліся...

Вядома, можна было як усе. Сцяпець. Ну, завёў бы каханку. Затое разам з сынам. Жылі б неяк. Ды, мусіць, як нарадзіўся, так на ўсё жыццё і застанешся вяскоўцам. Не прымае сэрца гэтага гарадскога сурагату маралі.

А мама ніяк яго, Пецю, не разумее. Сядзе на краёк лаўкі, уздыхне і сумна-сумна так глядзіць: «Сыночак... Можна, трэба было дараваць... Як жа ты цяпер...»

Ізноў Пеця заглыбіўся ў столькі разоў нанова перажытае і перадуманае. Душу стуліла, адасобіла ад свету вінаватасць. Ён адчуў, што, як ні дзіўна, зусім не прагне вырвацца з гэтага тумановае навалы мінулага. Звыкся рабіць усё чыста механічна. Быццам аберагаў свой

унутраны свет ад будзённасці. І здавалася, нішто ўжо не можа ажывіць яго стоенага, панурага пагляду, вярнуць шчырую адкрытую ўсмешку...

З аўтавакзала трэба было яшчэ заехаць да Лапцевых. Каб пэўна ведаць, дзі пусцяць яны сёння значаваць.

3

З акна пакой залівала густым блакітам. Калісьці Міла вельмі любіла слухаць такую парою Акуджаву. Запаліць за спіною на серванце міготкія электрычныя свечкі, пакладзе ногі на цёплую батарэю і слухае... Змрок гусце амаль да чарнаты, а на шкляной роўнядзі скачучь у такт музыцы язычкі штучнага польмя. І ніякіх табе клопатаў, і ніякіх абавязкаў. Адны пустыя мары. Бацька быў жывы. Прыйдзе пасля палучкі вясёлы і, не скідаючы чаравікаў, адразу да яе. Высыпле на падаконнік з падранага пакета цукеркі ці пакладзе талую шакаладку. Пераступае з нагі на нагу, а крануць баіцца. Толькі адкашляецца, смькне носам: «Пра што марыш, мая філасофка?»

Міла давязала радок і пайшла на кухню. На акне гойдаўся павешаны яшчэ з раніцы блакітны шарык. Мама з Мікітам выдумалі нейкую новую гульню. Яна запааліла святло, адчыніла фортку і, набраўшы ў міску вады, села абіраць бульбу.

Згадалася прыкрае: як бледныя далікатныя Валеравы пальцы нервова тузаюць, расшпіляюць і зашпіляюць верхні гузік рыпучага чорнага скуранага пінжака... Дзіўна, нават калі Пеця злаваў, з ім было надзейна і, мусіць, добра. А з Валерам... Чамусьці няўтульна і неяк няпэўна. Хоць і абыходлівы, і песціць больш, і ўсміхаецца... усміхаўся часцей...

Памяць бы схмянулася. Вярнула да светлага, трапяткога, непаўторнага...

Нарадзіла яна ўвечары, а назаўтра прачнулася раней за ўсіх і, хоць яшчэ няможна было, цішком падышла да заплаканага дажджом акна. Пасярод бальнічнага двара, прыхінуўшыся да адзінага стракатага зялёна-жоўта-чырвонага клёна, стаяў ён, Пеця. Увесь мокры. І няўцямна, шчасліва ўсміхаўся. Угледзеў яе, кінуўся, замахаў рукамі: «Міла! Мі-лач-ка!» Як лёгка, хорапа зрабілася тады на душы! Быццам усе рэчы, з'явы нарэшце ўпарадкаваліся, ураўнаважыліся і адкрылі ёй, Міле, свой глыбінны, мудры сэнс. Час заповоліўся перад тым, як імкліва рушыць наперад...

А потым Пеця забіраў іх дадому. Ён так разгубіўся, што ледзь уцяміў, каму аддаць кветкі і цукеркі. Адкінуў з ілба непадатныя каштанавыя валасы і дрыготкімі ад хвалявання рукамі

асцярожненька ўзяў і прыгалубіў сына. А ў самога па шчацэ — слёзы. «Вось гэта тата будзе»,— шапнула ёй тады на вуха няечка. Пеця-Пеця, петушок...

Міла паднялася і ўключыла радыё. Сухі жаночы голас абьякава даводзіў:

«Разведзеныя маладыя бацькі, на жаль, позна прасякаюцца разуменнем: хочуць яны ці не хочуць, ім давядзецца падтрымліваць адносіны ўсё жыццё...»

Тэлефонны званок імгненна выхапіў Мілу ў прыхожую.

— Алё-ё,— лагодна-капрызліва сказала яна ў трубку.

— Салют! З днём нараджэння, юная маман...

— А, гэта ты, Жанет,— Міла загаварыла натуральна і спакойна.— Дзе ж ты знікла?

— Ай. Тут набегла ўсяго. У політэхнічны паступала. Праваліла. Потым Талік мінімумы свае кандыдацкія здаваў. Потым на поўдзень ездзілі. А як тваё жыццё халастое?

— Ды я ўжо другі раз выскачыць паспела.

— За Валеру?

— А за каго ж яшчэ...

— Ну віншую... А дзе Пецька? Да сына хоць ходзіць?

— Хадзіў... Ды толькі не ведаю, хто яго больш дзікавіць, сын ці я... Ён, здаецца, толькі як развяліся, мяне запаважаў. Каханне ў ім, ці бачыш, узгарэлася... Напакутавалася. Як цень над вокнамі сноўдаўся. Потым сябры ягоныя званіць пачалі. Дасталі... «Мілачка, адпусціся, ён што-небудзь з сабою зробіць...» Нічога-а. Жывы. А цяпер, кажуць, з'ехаў кудысьці. У сына дзень нараджэння. А яго і след прастыў. Усе яны, мужыкі, аднолькавыя...

— А ты, Мілка, Лапцевым пазвані. Калі Пецька у горадзе, ён у іх.

— Ды кінь ты. Яшчэ за ім бегаць буду...

— А з Валерам як?

— Ды хто яго ведае. Спачатку заўсёды добра.

— Мікіта хоць прыняў яго?

— Што Мікіта. Малы яшчэ. Як я скажу, так і будзе. Яму бацька надзейны трэба. А не перакаці-поле.

— Можна, заехаць сёння?

— Як хочаш. Я яшчэ, папраўдзе, нічога і не гатавала.

— Калі Талік зараз прыйдзе, то пад'едзем. Я табе сёе-тое раскажу.

Пра некаторых нашых агульных знаёмых.

— Ладна.

Паклаўшы трубку, Міла хвіліну счакала, а потым спакваля набрала знаёмы нумар.

— Алё!.. Алё... Я вас слухаю...— на тым канцы знянацку азваўся (самоў сабе яна магла не хлусіць) чаканы голас...

Міла паклала трубку. І зноў усё паўтарыла.

— Алё. Перазваніце, калі ласка. Нічога не чуваць.

Пеця змоўчаў. Але трубка не клаў. І ўсё ж Міла была больш упартая. Дачакалася кароткіх гудкоў. Потым, ганарліва агледзеўшы сябе ў люстры, вярнулася на кухню...

4

Пеця паклаў трубку і азірнуўся. Лапцевы бессаромна ўзасосцалаваліся на канале. Збянтэжаны, ён з прыкрасцю ўздыхнуў і выйшаў. На кухні голасна гаварыла радыё: «Пазаўленья блізкасці з бацькамі, дзеці, асабліва хлопчыкі, выхаваныя маці, нярэдка вырастаюць інфантальнымі, бязвольнымі, абмежаванымі. «У некаторых краінах,— піша вучоны Бабікаў,— пытанне вырашаецца так: частку часу ў год дзіця праводзіць з бацькам, другую частку з маці...»

«Ну вось! І тут па шчупаковаму загаду!»— Пеця ў распачы міжволі паўтарыў улюбёныя Міліны словы і, ляпнуўшы дзвярыма, пайшоў у ванну галіцца...

А думак было не суняць. Міла, Міла... І навошта ён уладкаваў яе ў гэты інстытут культуры. Ведаў жа, якое балота. Горш за іхні тэатральна-мастацкі. Пеця не ўтрымаўся. Сам сябе перадражніў: «Валера такі таленавіты, такі таленавіты!» А з яго, Пеці, кпіла. Нават на людзях: «Ды не мітусіся ты. Вось зірні, у Жанет Толік — спакойны, паважны, сапраўдны гаспадар». Яшчэ Міла рабіла так: закіне ногі на стол, цыгарэту ў зубы і смаліць. «Ну вось, зноў няма грошай. Быў бы муж як муж, з'ездзіў бы хоць на месяц, зарабіў...» Нічога. Сёлета яны ўбачаць, што такое грошы, і Настасся Фёдараўна яго, Пецю, ухваліць. А Мілу не праміне, упікне: «Дурніца. Такого мужа прамяняла. І на што? Пном-пень». Крыўда зноў запякла ў душы, камяк падступіў да горла. Баялася, што адна застанеца. Ну няхай, няхай з гэтым пажыве, можа, яго, Пецю, ацэніць.

Калі Пеця ўжо сабраўся, яго гукнула Лапцева:

— Пець, дык ты выберы сабе што са шмотак. У спальні на ложку. Астатняе разам з тым, што прывёз, збудзем.

У Лапцевых, колішніх Пецевых аднакурснікаў, якія цяпер уладкаваліся чыгальнікамі ў філармонію, куплялі-прадавалі ўсё. Пэўна, і любоў. Але Пеця апошнім часам перастаў грэбаваць. Горка даводзіў сабе: «І ты ж ужо не свежанькі, быў у карыстанні...»

Сярод прапахлых замежным дэздарантам стракатых рэчаў Пеця выбраў лёгкую шэрую куртку з незразумелым чорным надпісам праз усе грудзі. Ён надзеў яе замест пінжака паверх звязанага Мілаю белага з адмысловым чырвона-карычневым узорам світэра, зашпіліў пад самае горла і доўга круціўся перад люстрам. Урэшце не стрываў:

— Гэй, Лапцева, ці можна мне так ехаць? Не смешна? Бацька ўсё ж.

Лапцева, захінуўшы халат, з'явілася на парозе, павяла асалавельмі вачыма і толькі няпэўна ўсміхнулася. Пеця махнуў рукою:

— Ай, чым смяшней, тым лепш...

Ускінуў яшчэ дарожную скурунку, спакаваў прывезены Мікіту з Яцуцка кажуюшак, сумку — на плячо і, забыўшыся развітацца, рушыў на дзень нараджэння.

5

Настасся Фёдараўна, як ні спяшалася, усё роўна забрала ўнука адна з апошніх. І так не было часу, а тут яшчэ нейкая хрыпатая ці то ад прыроды, ці то з прастуды практыкантка ўзялася яе, бабулю, выхоўваць: «Ваш Мікіта зусім не можа за сябе пастаяць. Вучыце яго біцца. А то хто цацку ў яго папросіць, ён адразу і аддае. Як жа ён жыць будзе?!» Яшчэ ведамасны садок называецца. Не могуць як след дагледзець. То кішэню адарвуць, то твар падрапаюць. А вінаватая, ці бачыш, яна.

Высокая, статная, у шырокім чорным плашчы і модным чырвоным капялюшыку, Настасся Фёдараўна выклікала не толькі павагу, але і боязь у Мікітавых выхавателек. Яны ведалі, што працуе яна ў новым універсаме, час ад часу звярталіся да яе з рознымі дробнымі просьбамі і ніколі не скардзіліся на Мікіту. А тут на табе... Вядома, і Мікіта не цукар. На людзях цішэй вады, ніжэй травы. А дома як вурхне, тупне ды яшчэ і кулаком на стале. Скажаш: «Паеш». Абавязкова: «Не буду!» А праз хвіліну за траіх наварочвае...

Настасся Фёдараўна агледзела зверху Мікітку. Той ледзь паспяваў, але рукі не даваў, схваў у кішэню. Нічога не расказвае. Натапырыўся і маўчыць. З-пад ліловай вязанай шапачкі на самыя вочы выбілася льняная грыўка. Залатаная на рукавах, надвязаная ў тон шапцы і шаліку, чорная куртка за лета зноў пакарацела...

А Мікіта глядзеў пад ногі і стараўся ступаць шырока, памужчынску. Ён ведаў, яны спяшаюцца, бо ўвечары будуць госці. Прыйдзе высокая хударлявая цётка Ларыса з бясколернымі лахматымі валасамі і вадзяністымі пукатымі, бы ў рыбіны, вачыма. Яна будзе ціскаць яго і цалаваць ліпкімі вуснамі, а потым оёйкаючы

слюніць да мласнасці духмяную насавачку і выціраць са шчакі ярка-ружовыя пісягі памады. Прыйдучь лысы дзед Сяргей у сінім паласатым касцюме і баба Стэфа ў шэрай барановай шапцы піражком, якую яна ніколі не здымае. Мікіту часам здаецца, што баба і нарадзілася ў гэтай шапцы, і шапка расла, старылася разам з ёю. Баба забярэ ў дзеда, каб не страшыў, кавеньку са змяінай галавою, будзе екатаць, охкаць і запіваць вадою беляя мятныя пілюлі. А дзед, не слухаючы, загырчыць, як леў, усцягне Мікіту сабе на калені і, прыхінаючы, падрапае шчаку шорсткай калючай шчацінай. А Мікіта збяжыць ад дзеда, бо, калі ён гаворыць, ад яго патыхае смярдзючымі цыгарэтамі.

Не, ён, Мікіта, любіць дзеда, і бабу любіць, і маму, і ўсіх-усіх людзей на свеце любіць. Але сумуе, нават у сне сумуе толькі па тату Пецю. Валера, да якога хацела прывучыць яго мама, быў зусім не падобны на тату Пецю. І калі яны заставаліся адны, без мамы, то нават чужаліся адзін аднаго, не ведалі, пра што гаварыць.

Сёння ў дзіцячым садку перад ціхай гадзінай Колька, што спіць з ім, Мікітам, побач, распранаючыся і разглядаючы на каленцы свежую драпіну, спытаўся: «А хто гэта цябе ўчора забіраў? Твой тата ці мамін муж?» І Мікіту чамусьці разабраў сорам. Ён, вядома, мог схлусіць. Але яму зусім не хацелася, каб ягоны тата быў хоць трохкі падобны на дзядзю Валеру. І, сцяўшы зубы, ледзь прамармытаў: «Мамін муж». Адварнуўся і заплюшчыў вочы. Бы спіць. А Колька тады прычапіўся да новенькага Алёшкі: «У мяне няма таты. Але хутка будзе. А ў цябе, малы, колькі татаў?» Алёша шэпча: «У мяне пакуль адзін тата. А што?» Мікіта пачуў і яму зрабілася так крыўдна, да слёз. Ён зайздросціў новенькаму...

І ў дзень нараджэння Мікіту зусім не хацелася ніякіх гасцей. Ён марыў, каб прыйшлі толькі мама і тата. Каб селі побач. І былі вясёлыя. Няхай нават без падарункаў. Яшчэ ён вырашыў папрасіць маму, каб яна куды-небудзь паслала Валеру. А то ў яго так непрыемна рыпіць чорны бліскучы пінжак. І зуб адзін не белы, а залаты...

Нічога. Мікіта ўздыхнуў. Затое ў іх з бабаю ёсць вялізны блакітны шарык. І калі заўтра будзе вецер, яны запусцяць яго ў кругасветнае падарожжа...

Настасся Фёдараўна ледзь паспела ўхапіць Мікіту за каўнер. Той задраў галаву, загледзеўся на сваё акно і ўжо гатовы быў сесці ў лужыну.

Да вечара на вуліцы падмарозіла. І гукі спустошаным рэхам адбіваліся ад шэрых, як па лінейцы стрыжаных блочных каробак. У Серабранцы, дзе жыву з бабаю Мікіта і куды Пецю прывёз перапоўнены жоўты аўтобус, у параўнанні з Ленінскім праспектам было нялюдна і ціха. Перазменка на заводзе скончылася. Дзяцей з садоў забралі.

Пеця крочыў па знаёмай пратаптанай нацянькі, звычайна гразкай, а цяпер падмерзлай сцяжынцы і думаў, калі доўга сюды не прыедзжаць, можна і заблудзіць. А папытаць няма ў каго. Кажушок, які нёс Мікіту, быў звязаны абы-як, у аўтобусе папера парвалася і цяпер бязладна шоргала ў паветры. Лёска цёрла далонь, і скрутак даводзілася перакладаць з рукі ў руку.

Яшчэ зімою Пеця час ад часу прыедзжаў на выхадны з Брэста, куды перабраўся, кінуўшы сталічную акадэмічную сцэну, прыедзжаў, каб пабачыцца з сынам. Але аднойчы Міла нават не пусціла яго ў хату. Маўляў, Мікіта хворы, не да цябе. І дадала: «Ты лепш зусім не прыходзь! А то Мікіта потым усё пытаецца, калі прыедзеш. Толькі дарма перажывае...» Ён, Пеця, нават не паспеў аддаць цацкі. Давялося пакінуць ля дзвярэй.

Вось нарэшце і знаёмая, калісьці і ягоная пяціпавярхоўка. Пецю адразу кінулася ў вочы, што бярозка, якую Міла, казалы, пасадзіла яшчэ ў школе, ужо дастае да іхняга другога паверха. Ва ўсіх вокнах гарэла святло. А на кухні між фіранкамі ў блакітныя кратачкі падскокваў блакітны шарык. Лямпачка ў шумным — чатыры кватэры на пляцоўцы — пад'ездзе, як заўжды, не гарэла. Пеця вобмацкам падняўся па дзе-нідзе збітых прыступках (колькі разоў ён зносіў і падымаў па іх Мікітаву зялёную каляску). Звыкла ўсхліпнуў так і не парамантаваны званок... І зноў не суняць нервовага, вярэдлівага хвалявання.

Адчыніла сама Міла. Вясёлая, расчырванелая. У той самай ягонай сінеўкай сукенцы. Яна адкінула за спіну ўжо даўгія, ніжэй плеч, падфарбаваныя ў каштанавы колер валасы і міжволі падалася да Пеці. Нешта нацялася і зіхатнула між імі. Пеця, каб не скрутак, ухаліў бы Мілу на рукі...

— Ты? — Міла падняла дужкамі бровы. І, як малая, закусіла губу. Нешта шчырае і давернае было ў яе голасе.

Пеця ўвайшоў і гучна зачыніў дзверы. Як усё адно і не адыходзіў і не ездзіў нікуды. З кухні вабна пахла смажанінай. У прыходжай тая самыя салатавыя шпалеры. Прывезеныя летась рогі... Вочы як накалоліся. З кухні з міскаю салаты ў руках выйшаў Валера. У хатніх

пантофлях, расшпіленай ля шыі кашулі. І белым пуловеры. З дакладна, як у Пеці на світэры, чырвона-карычневым пасачкам зору. Добра, што схваў яго пад куртку.

— Па шчупаковаму загаду,— убачыўшы Пецю, пагардліва кінуў Валера.

Услед яму туравала цешчына:

— Валерык! Хлеб забыўся...

Пеця насцярожыўся. Не, ён не дома, у гасцях. У зале за фігурным шклом было весела. Пеця хацеў пра нешта папытацца ў Мілы, але дзверы расчыніліся і проста ёй пад руку скочыў Мікіта.

— Хто там?— выгукнуў хтосьці ўслед малому.

А Мікіта ўжо прыхінуўся да мамы і знерухомеў. Разгублены і шчаслівы. Ён прыціскаў да грудзей падораную Валерам электронную цацку. Шукальнікі скарбаў уцякалі ад васьмінога. А ён усё хапаў іх і хапаў. І цацка вшчала...

— Тата,— у Мікітавых вачах былі радасць і пяшчота...

Малы працягнуў забаўку Пецю. А той кінуў скрутак з кажушком на падлогу і ўсхапіў сына на рукі. Прылашчыў. Адгарнуў з вачэй грыўку. І вуснамі прыпаў да ягонай мякенькай шчочкі. Усярэдзіне ўсё зайшлося. Каб не прытуліўся да сцяны, мусіць, страціў бы прытомнасць. Нарэшце, дрыготка каўтнуўшы, ён нейкім мляўкім, бы не сваім голасам вымавіў: «Мікіта...» Так можна было прастаяць цэлую вечнасць. Лёгкае, салодкае Мікітава дыханне... Не па-дзіцячы сур'ёзныя, шчаслівыя вочы. Зараз яму надакучыць і ён сам скочыць на падлогу. Не, лепш адпусціць яго першым.

— Ну што, ідзі, малы, а то прастынеш. Не. Стой. Я табе кажушок прывёз. І кніжку. Ды ладна. Потым з мамаю памераш.

З кухні зноў з'явіўся Валера.

— А, гэта ты, Пеця. Добры вечар,— абьякава прывіталася. цешча. І прайшла ў залу. Пеця, скінуўшы скурунку, без запрашэння пайшоў услед, туды, куды павялі Мікіту. Акрамя радні за стадам сядзелі заўжды ружавашчокая і смяшлівая Жанет і яе заўжды падкрэслена карэктны Толік. Нават летам ён хадзіў у пінжаку і пры гальштуку. Яны, не зважаючы на Пецю, узяліся нешта абмяркоўваць з Валерам.

Мікіта хацеў сесці побач з татам Пецем, але дзед Сяргей пераставіў галерку малога да сваёй. Яны якраз разглядалі зробленую напярэдадні каляровую фатаграфію з саладжавым віньетачным надпісам «З днём нараджэння!». Мікіту яна зусім не падабалася. На ёй ён быў занадта дарослы і паглядаў неяк спадылба, непрыветна, нават сурова.

Баба Стэфа надзела акуллары, абдаўшы Мікіту пахам едкага ляркарства, пацалавала і гучна абвясціла: «Увесь у маму. Значыць, шчаслівы будзе».

Застолле адасобілася ад Пеці. І ён, ні ў кога не пытаючы, знайшоў чыстую талерку, відзец, пераклаў з адзінага вольнага крэсла недавязаную камізэльку, праверыў, ці не расшпілілася прыдбаная ў Лапцевых модная куртка. Пад ёю ж (крыў божа Міла ўгледзіць!), світэр, звязаны з такіх самых, як Мікітава камізэлька і Валераў пуловер, нітак.

Пеця быў вельмі галодны, але пакаштаваў толькі скрылёчак кілбасы і адзін кручэнік з мясам. Хоць яны, аблітыя маслам, стаялі ў місцы проста перад ім. Гэта было фірменнае цешчына блюда. Пеця не мог есці. Ён не зводзіў вачэй з Мікіты. Той сядзеў насупраць і, схіляючыся да талеркі, цішком, з нейкім радасным стакоем раз-пораз падымаў свае чысцюткія не то Міліны, не то яго, Пецевы, блакітныя вочы. І Пеця ледзь прыкметна яму падміргваў. То правым, то левым вокам. Мікіта так не ўмеў. І, усміхаючыся, плюшчыў абодва. Ён быў горды. Можна было пахваліцца тату, як лоўка навучыўся трымаць відзец, есці, бы дарослы, дзьмухаючы, калі гарача...

А Пеця, замест таго, каб прыгарнуць сына, вымушаны быў слухаць Міліну стрыечную сястру, дупавокую фарбаваную бландзінку Ларысу. Яна нядаўна скончыла аспірантуру, і выйшла другі раз замуж за інжынера, і нават паспела нарадзіць яшчэ аднаго сына. Старэйшаму, ад першага мужа, было гадоў семнаццаць.

— Ну што інжынер? — яна смяшліва плюшчыла вейкі.— Цвёрдыя сто сорок, і ўсё. Як жыла з мастаком, дык разбэсцілася, прывыкла. Няма, няма грошай, а потым затое як выгарыць, дык хоць можаш па людску іх патраціць. А цяпер шьш. Цвёрдыя сто сорок. Аболтус яшчэ гэты расце. Дай, мам, ды дай. То штаны, то куртку, то «Саламандру». Я, праўда, апошнім часам налаўчылася. У цябе, кажу, сыночак, бацька мастак. Бурацінка багаценькі. У яго і прасі!

Цешча якраз сабралася несці нешта на кухню, і Пеця хапатліва падняўся, выйшаў за ёю ўлед. Аддаў грошы. Прынёс з прыхожай так і не распакаваны кажушок і кніжку. Настасся Фёдараўна прыняла ўсё сухім «дзякуй». Дала зразумець, што Пеця тут лішні.

7

Калі Пеця вярнуўся да Лапцевых, яны ўжо кудысьці збіраліся. У прыхожай мройна пахла французскай парфумай і драгімі цыгарэтамі. Пецю сустрэлі паблажлівым:

— Ну, як сын? Падрос?

Пеця, для сябе нават нечакана, адгукнуўся даволі лагодна:

— Нічога. Пазнаў мяне.

Лапцеў пералічыў хрумсткія грошы.

— Я ў «Планету». Калі хочаш, прыходзь. Чаго ты тут вечар сядзець будзеш?

— Пагляджу...

Калі дзверы за Лапцевымі зачыніліся, ён дастаў з кішэні Мікітаў фотаздымак, які ўжо пры парозе дала цешча. Спачатку паставіў яго на тумбачку ля канапы, дзе збіраўся сёння спаць. Потым схаваў у пашпарт. З блакнота выпала нейкая паперына. Тэлефон. Вера. З ёю Пеця пазнаёміўся літаральна перад ад'ездам, па дарозе з Брэста. І, папраўдзе, кепска памятаў, як тая выглядала. А Вера, пачуўшы Пецеў голас, узрушылася.

— Пеця! Ты ўжо прыехаў?! Калі?

— Учора.

— Чаму ж адразу не пазваніў?

— Вось званю.

— Дык прыязджай. Я чакаю. Ты дзе? У сваіх Лапцевых?

— У іх. Слухай, Вера, ты не званіла мне сёння? А то нехта ўсё звоніць і кладзе трубку.

— Не. Дык ты едзь да мяне. Я вячэру згатую.

— Ладна. Як-небудзь зайду...

— А сёння?

— Як-небудзь...

Пеця паклаў трубку. А праз хвіліну вярнуўся да телефона і набраў Мілін нумар. Аде, не дачакаўшыся першага гудка, спыніў сваё душэўнае нарыванне цвярозым «не варта»..

8

А Валера, Мілін аднакурснік і новы муж, увесь Мікітаў дзень нараджэння думаў пра сваё. Хлопцы, у якіх ён купляў для Мікіты электронных «Шукальнікаў скарбаў», казалі, што не сёння-заўтра ў іх можа з'явіцца японская стэрэасістэма. Валера даўно пра яе марыў. Але дзе ўзяць грошы? Талік, вядома, адмовіў — яны з Жанет цяпер збіралі на машыну. Бацькі не дадуць — сястры на пасаг збіраюць. Цешча з Мілаю і слухаць не будуць — вельмі ж разумныя, ведаюць, што трэба, што не трэба ў жыцці. Хоць Пеця ж пэўна прынёс ім сёння немалыя грошы. Цешча ўвогуле Валеру раздражняла. Яму не падабалася яе безгустоўна квяцістыя сукенкі, пунсовы вечна абдэрты лак на пазногцях. А як яна размаўляе з ім, новым сваім зяцем, калі побач няма Мікіты ці Мілы! Пагардліва, скрозь зубы... Узялася на

старасці гадоў выхоўваць сваю дачушку. Вось і жывуць цяпер як бедныя родзічы на кватэры, у нейкай халупе, дзе ні вады, ні газы. А плаціць даводзіцца ўсю стыпендыю. Усё ж мела рацыю ягоная, Валерава мама: «На чужым няшчасці шчасця сабе не збудуеш». Але ж хто, хто тут няшчасны?! Міла сама за яго, Валеру, замуж прасілася. А Пеця... Дваццаць рублёў на месяц — вось і ўсё, што дае ён свайму родненькаму сыночку. А астатняе ўсё ён, Валера... І чаму Мікіта не хоча зваць яго татам? Вось каб свае дзеці... Не-не... Валера ажно перасмыкнуўся. Толькі гэтага ім цяпер не хапае... Ізноў усё сыходзілася да Лёлі. Толькі яна магла даць грошы.

Калі Настасся Фёдараўна пайшла на кухню, Валера цішком выслізнуў за дзверы. І, спыніўшы таксоўку, паехаў у «Планету».

З Лёляй ён пазнаёміўся яшчэ да арміі. Яна, высокая, жылістая, са зморшчаным раней часу тварам, тонкімі, заўжды ярка нафарбаванымі вуснамі і вялікім, як сама лічыла, «ахматаўскім» носам, казалі, калісьці мела шалёны поспех у мужчын. Дзіця нарадзіла, але тое рана намерла. Ці не ў той час, калі Лёля за нешта сядзела ў турме. Цяпер гэтая жанчына жыла з таго, што давала пад працэнты невядома дзе здабытыя грошы, ладзіла фіктыўныя шлюбныя, падказвала, як зняць кватэру, і не проста кватэру, а, па жаданню, з маладою гаспадыняй ці гаспадаром.

Валера разлічваў летам з'ездзіць у будатрад і потым аддаць ёй грошы хоць і з працэнтамі...

Лёлю можна знайсці праз Жорыка. Жорык, Валераў сябра па халасцяцкіх забавах, летась кінуў інстытут і ўладкаваўся барменам у «Планеце». На першым курсе яны разам хадзілі да Лёлі ў яе шыкоўную трохпакаёўку забаўляцца. Там ужо ў той час можна было паглядзець замежныя відзікі і наслухацца па самыя вушы аглушальна-п'янкага хард-року. Пасля заўжды хацелася дзейнічаць, дзейнічаць і яшчэ раз дзейнічаць...

Жорык быў на месцы. Хістаючыся ў паўзмку пад знаёмую гучна-рытмічную музыку, ён з саладжавай усмешкай змешваў, разліваў кактэйлі, варыў каву. А Лёлі не было. Лёля з'ехала грэцца на Каўказ. Адзіны, хто мог дапамагчы, быў Лапцеў.

Гаворка з Лапцевым, цынчным, усмешлівым вусачом, была кароткая і па справе. Заўтра ў дванаццаць сазвоняцца. Лапцеў дае грошы. За тое Валера збывае ў сваім інстытуце культуры шмоткі — новыя (у тым ліку некалькі «варонак», што прывёз з-за Урала нейкі артыст) і сёе-тое не зношанае за сезон дзяўчаткамі, з якімі Лапцеў сёння ж і пазнаёміць. На другім паверсе было накурана і шумна. П'яныя воклічы раз-пораз перамагалі нават гучныя шлягеры

рэстараннага ансамбля. Дзве кідка нафарбаваныя дзяўчыны прывіталі Лапцева як старога знаёмага.

Валеру назваліся. І адна, чарнявенькая ў пунсвай з аголеным плячом сукенцы Лізок, нават спадабалася. Хоць, вядома, калі прыгледзецца, яна не такая ўжо юная. І ўся яе вабнасць, вядома, штучная. Румянак на шчоках — са свежанькай італа-югаслаўскае «Пупы». Даўгія вейкі — з французскай «Ланком». І пах парызжскі — «Чорная майя». І нават сарамяжнасць, з якою працягнула Лапцеву і Валеру руку для пацалунку — і тая робленая, ненатуральная. Хіба што біруза ў вушах сапраўдная. З якой-небудзь афрыканскай краіны. Але яе сяброўка, ці, можа, дакладней, таварка Ліка, ускудлачаная, з размазанай па шчацэ памадай таўстушка, нічога, акрамя грэблівасці, не выклікае. Яе, бедную, не ратуе нават адкрытая, апранутая ці не на голае цела чорная сукенка.

Пра справу Лапцеў дамовіўся, вядома, не з п'янай Лікай, а з Лізок. Тая выслухала, запісала тэлефон і гуліва павяла вачыма. Ліка ж паранейшаму засяроджана камячыла, спрабуючы адмыслова скласці, і зноў распасцірала сурвэтку. Потым Лапцеў кудысьці пайшоў, а Валера, выпіўшы крыху віна, якім пачаставалі яго дзяўчаты, расслабіўся.

Лізок не любіла маўчаць. І хоць з-за музыкі ні Валера, ні Ліка амаль нічога не чулі, яна гаварыла. Ліка згодна на ўсё ківала. Валера дадумаў тое, што яго цікавіла, сам. Аказваецца, у гэтым сезоне ў моды ўвайшлі сумачкі не з кракадзіла, а з пітона. Трыста рэ. Нейкі Гарык купіў за восем штук (тысяч) японскую камеру. Здыме цябе хто-небудзь, і літаральна адразу ты, як кіназорка, можаш глядзець на самога сябе па відэамагнітафону.

Потым Лізок шматзначна зірнула на Ліку і распачала пра тое, як у «Юбілейцы» (так звала яна гасцініцу «Юбілейная») адна прастытутка выбіла ў прыбіральні вока сваёй канкурэнтцы толькі за тое, што ў той была лепшая бялізна...

Ліка ні з таго ні з сяго раптам цяжка ўздыхнула і паведаміла: «Вчэра финик выпал из гнезда...» Лізок паспяшалася растлумачыць Валеру, што сапраўды ўчора ў «Планеце» з другога паверха скінуўся фін. І з ім у нумары была нейкая наша. З веданнем справы дадала, што, мусіць, нявопытная, не таго кліента зняла. Маўляў, думаюць, фіны долары маюць. Усю «Бязроку» ім выкупаць. А адтуль лесарубы, сяляне едуць. За куфаль піва хочуць нацешыцца...

Лізок раптоўна змоўкла. На месца Лапцева афіцыянтка пасадзіла... Пецю. Валера ад нечаканасці счырванеў. Пецю, вядома, таксама не радавала Валерава суседства. Але ён не падаў выгляду,

прыязна, як добрай знаёмай, усміхнуўся Лізок. Тая адразу ўсчала распыты. Ажывілася, заўсміхалася і Ліка. Нават пасунулася да Пеці бліжэй і, аблэгшы на рукі, гуліва зазірнула Пецю проста ў вочы.

Афіцыянтка тым часам прынесла Валеру кавы, а Пецю падагрэты дзяжурны біфштэкс з кансерваванымі буракамі. Мусіць, усе іхнія добрыя кухары збеглі ў кааператывы. Але Пеця быў галодны і еў, што далі. Ідучы ў рэстаран, ён скінуў шэрую куртку, быў у адным звязаным Мілай светэры. І Валера, вядома, не пераапрунуўся. Ліка, калі ўцяміла, што Пецеў светэр і Валераў пуловер зроблены аднымі рукамі, голасна абвясціла:

— У адной фарцы мальчыкі отоварились...

Пеця змоўчаў і, дачакаўшыся больш-менш спакойнай музыкі, паспяшаўся запрасіць Лізок на танец. Але праз колькі хвілін Ліка, абшчапіўшы за шыю Валеру, «прытанцавала» ўслед. Быццам між іншым, яна штурхнула Пецю плячом. А той не ўтрымаўся, пахіснуўся і наступіў Валеру на нагу. Валера аж узвіўся. На ягоным бледным твары з'явіліся пунсовыя плямы. Ліка спужалася, паспрабавала яго суняць:

— Не связвайся! Этот артист шалёный...

А Валера ўпарта хацеў «разабрацца»...

Калі Пеця выйшаў на вуліцу, Валера чакаў яго не адзін. «По чайнику хочешь, артист?»—прашыпеў нехта за яго спіною.

З Валеравага з маленства разбэшчанага ласкаю сэрца раптоўна выбухнуў цэлы згустак пякучай лютасці. Ён ужо бачыў перад сабою не Пецю, а ворага. І біў балюча, спрактыкавана. Біў за тое, што Пеця быў у Мілы першы. За ўсе Міліны выбрыкі. За тое, што ягоная законная жонка дасюль па начах нешта трызніць, а потым, раптоўна прахапіўшыся, скідае Валераву руку і адсоўваецца да сцяны. І мусіць, і за тое, што чарнявенькая Лізок звабіла сёння не яго, а Пецю...

Пеця стараўся ўнікнуць удараў. Валера — патрапіць у твар. Ён ведаў: для акцёра галоўнае твар. І пакуль не адчуў на руках ліпкай крыві, не апрытомнеў, не супыніўся.

Міла засталася начаваць у мамы. Яна нават глыбока ў душы была рада, што Валера кудысьці знік. Узялася сшываць нарэшце давязаную Мікітаву камізэльку. Жанет оёння сказала ёй, што ў Пецкі нехта з'явіўся... Дзівачка, як усё адно ёй, Міле, не ўсё роўна. Хоць, Міла сама сабе пасміхнулася, наўрад ці з кім у Пеці што атрымаецца. Калі ўжо нават з ёю не прыжыўся.

За акном да нчы ўсчаўся шалёны вецер. Ен загаворваўся, захліпаўся, збіваўся і зноў раз-пораз кідаўся ў шкло, рыпеў кепска падагнанаю форткай. На кухні мама бразгала каструлямі — шкрэбла, мыла посуд. Яна ўжо прачытала казку, прыспала Мікіту.

Міла вывернула, распасцёрла на канале гатовую камізэльку. Можна было ўжо класціся. Але спаць зусім не хацелася. Нешта трывожнае сутаргава сцінала ўсё ўсярэдзіне. Міла павесіла камізэльку на крэсла і зайшла да Мікіты.

У ягоным пакойчыку было ўтульна і цёпла. Начнічок-акварыум наганяў блакітна-чырвоных хвалістых ценяў. Міла нахілілася, падцягнула коўдрачку, і тут заўважыла, што Мікіта сціскае ў кулачку машынку, якую летась падарыў яму, здаецца, на дзень нараджэння Пеця. У машынкі засталася ўсяго два колцы. Міла паспрабавала забраць яе. Але Мікіта заварушыўся. Тады Міла выключыла святло і вобмацкам вярнулася ў пустую залу...

Папярковыя замкі

Мікіта колькі сябе памятае ўсё хварэе і хварэе. Баба Наста, маціна мама, кажа: «Бо нарадзіўся няўдала — пад самую зіму». Як усё адно сам выбіраеш, калі з'явіцца на свет. Мама ёй не пярэчыць, толькі ўздыхае. Вяжа цёплыя шалікі і ўздыхае... Мікіту здаецца, што ён не столькі баіцца хваробы, колькі маміных уздыхаў і бюлетэняў. Менавіта з-за гэтых блакітных паперак мама працуе не ў Палацы, а ўсяго ў ДOME піянераў і шмат курыць. А Мікіта ж, бледны, слабасільны, так шкадуе сваю маму! З восені да лета паддзявае пад кашулю калючы ваўняны світэр. Ніколі не есць марожанага і не п'е газіроўкі. Але ўсё роўна ні з таго ні з с'яго паддзяваецца температура, недзе глыбока ў горле павялічваецца міндаліны. Мікіту яны ўяўляюцца вялізнымі жабрамі, якія нехта, памыліўшыся, прышыў яму пры нараджэнні толькі дзеля таго, каб яны час ад часу павялічваліся, чырванелі і зарасталі пробкамі...

І вось зноў усю ноч на яго пісьмовым стала ля канапы гарыць начнік, у якім плаваюць чырвоныя рыбка. Балюча глытаць і нават павесці ўбок вачыма. А калі вейкі самі сабою сцінаюцца, з'яўляюцца нейкія карычневыя, бы зўглены, кругі і эліпсы... Яны расцякаюцца, павялічваюцца, надзімаюцца, вось-вось гатовыя лопнуць. Ложак хістае, і Мікіта сціскае зубы — ён страшэнна баіцца, што яго званітуе.

У хвалістым блакітным святле начніка нервова ходзіць, стаіць, сядзіць перавітая рухомымі ценямі мама. У чырвоным даўгім халаце, з сабранымі ў хвосцік шакаладнымі валасамі. Яна падуладная свайму ценю, які то расце, ламаецца надвое і перабягае на сцяну, то меншае, сцінаецца ля маміных ног, пакідаючы яе ў адзіноце. Напачатку мама спалоханая і лагодная. Але ўжо з раніцы пачынае нерваваць і злаваць. Прымушае глытаць з лыжачкі растуцьчаныя горкія таблеткі і па некалькі разоў на дзень паласкаць горла шчыпучым густога лімоннага колеру фурацылінам ці слізкаю травой.

Дактары, дакладней — доктаркі, зусім не падобны на добрага зазначнага Айбаліта. Яны часта мяняюцца, спяшаюцца і злуюць на Мікіту, які чамусьці заўсёды хварэе, калі ў іх шмат візітаў. Як ні разяўляе Мікіта рот, як ні выцягвае язык, яны бы наўмысна абавязкова яшчэ засунуць да самага горла халодную лыжачку, ад якой душыць кашаль. Потым задзіраюць майку і доўга слухаюць сэрца, лёгкія. І пакідаюць маме стосчак белых паперак і адну блакітную — бюлетэнь. Мама бярэ яго і зноў уздыхае. Потым, бы вінаватая, просіць Валеру, свайго мужа, занесці бюлетэнь ёй на работу. Каб не гэты няшчасны мамін бюлетэнь, не гарачае малако з

пенкаю і мёдам, а яшчэ горш з содаю, каб не манка на вадзе і горкія таблеткі, Мікіта, папраўдзе, быў бы не супраць і пахварэць. Калі ён ляжаў у ложку, мама, а за ёю і баба Наста, што абавязкова прыязджала ледзь не кожны дзень, часцей абдымалі, лашчылі яго. Няхай сабе і толькі дзеля таго, каб дазнацца, ці гарачы лобік. А Валера, мамін муж, тоўсты, лысы, з двума залатымі зубамі, амаль не з'яўляўся ў пакоі. Бы яго і не было...

Праўда, за час хваробы ніколі не прыходзіў і тата Пеця. Гэта вельмі крыўдзіла Мікіту. Яму хацелася хоць раз пабыць з ім сам-насам. Мікіта папрасіў бы маму з бабаю пакінуць іх удвух. Хвораму б яму не адмовілі. А так толькі тата Пеця на парог, усім абавязкова нешта трэба ўзяць у Мікітавым пакоі. Мікіта не ведаў, што, калі ён хварэе, старэйшыя не пускаюць яго сапраўднага бацьку ў хату.

І ўсё ж аднойчы тата Пеця патрапіў прыйсці, калі нікога не было дома. На вуліцы ліў дождж. Каб не ён, мама з Валерам пацягнулі б Мікіту на дачу ці завезлі да бабы Насты, дзе побач з домам парк. Але, на шчасце, быў дождж. І Мікіта, хоць і нядзеля, увесь ранак праседзеў над падручнікам гісторыі. Разглядаў, потым перамалёўваў у альбом сярэдневяковых рыцараў. Чытаць пасля ўрокаў Качаргі было сумна. Сам Мікіта так Паўла Іванавіча ніколі не называў. Шанаваў, адзінага з настаўнікаў слухаў кожнае слова. Каб яны лепш запамнілі даты, Павел Іванавіч прыдумаў гульні. Падзяліў іх на французаў і англічан і, кіруючы ўмоўнымі войскамі, распавёў, з чаго ўсчалася і чым скончылася Стогадовая вайна. Потым адны пераўтварыліся ў французскіх рыцараў, а другія — ва ўзброеных хто чым паўстанцаў «жакаў» на чале з Гільёмам Калем, за якога выбралі Кольку Пустарэвіча. Але той без падказкі гісторыка нават не ведаў, супраць каго трэба выступаць, з кім змагацца. Нарэшце гісторык адзін рад назваў крыжакамі, другі — чэхамі-гусітамі. Сам жа стаў Янам Жыжкам... Ён бегаў па класе, з кімсьці палка спрачаўся... Потым пачалі разбіраць параграфы. І калі ўрок праходзіў удала і адказвалі някепска, гісторык пад канец успамінаў якую-небудзь легенду. У чаканні працягу яны і наступным разам стараліся, сядзелі, як мышы пад венікам. Павел Іванавіч быў вельмі строгі, але, як здавалася Мікіту, справядлівы. Праўда, яго самога пакуль што шчэ ні разу не выклікалі... Але ж ён такія кніжкі ў суседкі ўзяў цікавыя. Старыя, старыя. І з малюнкамі. Там не толькі пра Францыю, а і пра Вялікае княства Літоўскае...

Мікіта адсунуўся і збоку агледзеў свой малюнак. Рыцар быў нішто сабе, а конь, ну літаральна сухая рыбіна. Ён замазаў каня чорным фламастарам і ўлез на падаконнік. Кропелькі слізгалі па шкле,

зліваліся, імкліва скатваліся ўніз. Наўздагон спяшалася новая пара. Ад бярозы, што пад ветрам раз-пораз прыпадала да акна, адарваўся і прыліп жоўты лісток... Ля іх пад'езда з'явіўся чалавек без парасона. Ён ішоў вельмі марудна і крыху кульгаў. Ад дажджу яго бараніла толькі пакладзеная на галаву вялізная чорная сумка. «Татка...» Мікіта як ведаў, адчуваў... Ён кінуўся ў прыхожую і загадзя адчыніў дзверы. Сэрца скакала, бы шалёнае. Ён усміхаўся, не, ён ледзь не смяяўся ўслых...

Тата Пеця быў мокры і халодны. Кропелькі віселі на вейках, сцякалі з вусоў. Ён адразу зразумеў, што Мікіта дома адзін. Сам зачыніў дзверы, кінуў сумку на падлогу, падхапіў Мікіту на рукі і закружыў. Ад таты Пеці салодка пахла мокраю скураю і дажджом. Ён прыціснуў сваю калючую шчаку да Мікітавай, заплюшчыў вочы і сцішыўся. Ён заўжды так рабіў. І Мікіту здавалася, што тата хоча сасніць нейкі сон. Але гэта, відаць, у яго ніколі не атрымлівалася. Сын яго ўжо дарослы чалавек, як ні падымай, ногі ледзь адрываюцца ад зямлі... Тата скінуў сваю карычневую мехавую скуранку, дастаў з сумкі скрутак паперы, клей і нажніцы.

Увесь дзень яны выразалі і будавалі папяровы замак. Хрумсцелі ў лоўкіх бацькавых руках белыя стужкі. Ападалі з іх канфеті выразаных кружочкаў. Мікіта трымаў, пакуль засохнуць, накручаныя на палец цыліндрыкі з дзірачкамі, конусы і конусікі. Чатыры вежы-стаўбункі па баках, у кожнай — байніцы. Сцены з зубчыкамі, уязная брама і герб-коннік над ёю. Потым наверх за паверхам — сам замак. Высокія, перацягнутыя адмысловымі рамамі вокны галоўнай залы. Маленькія вежачкі з папяровымі сцяжкамі на запалках... Пакуль будавалі, Мікіта мог пра што хацеў папытацца. І тата Пеця адказваў не шэптам, а гучна, уголас. Яны не адрываўліся ад справы і гаварылі, гаварылі...

— Тата Пеця... Ой... Тата... А ты ў школе любіў гісторыю?

— Не. А ты што, любіш?

— Люблю. У нас гісторык файны. Расказвае, быццам ён і праўда Ян Жыжка, а не Павел Іванавіч...

— Гэта добра. Значыць, лічы, пашанцавала. Бо наша злыдзень, а не жанчына была. Мы яе баярыняй Марозавай клікалі. Усё па выстаўках і па тэатрах цягала. Вось і стаў артыстам...

— Тата, а чаму цябе ніколі па тэлевізары не паказваюць?

— А чаго мяне паказваць? Шцірліца твайго любімага ўжо Ціханаў сыграў. А астатняе ўсё халтура. Я ж цяпер у тэатры працую. У маленькім тэатры, які завецца студыя. Мы не толькі на сцэне, мы і ў старых замках іграем. Падрасцеш, я абавязкова вазьму цябе на спектакль...

— Вы што — і рыцараў іграеце?

— І рыцараў.

— І каралёў?

— І каралёў. Аднаго, напрыклад, Ягайлам звалі. Памятаеш, я табе расказваў пра Грунвальдскую бітву? Як нашы з крыжакамі біліся? Пра Вялікае княства Літоўскае, пра вялікага князя Вітаўта? Потым нашы, дарэчы, яшчэ і гусітам, Яну Жыжку, пра якога вам гісторык казаў, у Чэхіі дапамагалі...

— Хочаш, татка, я табе маю таямніцу пакажу?

— Давай.

Мікіта дастаў з ніжняй шуфляды стала глінянага ката і патрос ім, завінелі манеты.

— Гэта я на веласіпед збіраю. Думаю, да лета будзе. Ты са мною сходзіш купіць?

— Мікітка, Мікітка... Ты б мне адразу сказаў, што веласіпед хочаш. Перазімуем, я да лета самы лепшы табе сам куплю. Не трэба грошы збіраць. У мяне ёсць. Шмат.

— Не... Ты патраціш, і зноў на цэлае лета з'едзеш у Сібір. Лепш за мае разам купім. І па чарзе будзем катацца. Я ж ужо вялікі. Мяне з табою куды хочаш адпусцяць...

Пачало змяркацца, тата Пеця ўсё часцей паглядаў на гадзіннік. Дождж сцішыўся, паяснела, і пад спакойным сіняватым святлом замак на стале зрабіўся блакітны, яшчэ больш таемны, вабны. Яны прымацавалі яго на кардоне, і ад уязное брамы перакінулі на нітачках пад'ёмны масток.

Калі скончылі, Мікіта паваліў тату Пецю на канапу, патузаў за чупрыну і, адварнуўшыся да акна, спытаўся:

— Татка, а чаго ты не жэнішся? Баба кажа, што ўсе добрыя людзі абавязкова жэняцца ці выходзяць замуж. А ты ж так і добры...

— Я не жанюся... Бо мая жонка засталася на пероне. У сіняй сукеначцы, з табой...

Тата Пеця, хоць нікога не было, загаварыў шэптам. Загаварыў так, як гавораць, калі за нешта вельмі сорамна. У Мікіты такое таксама бывала...

— Яна махае мне хусцінкай, а можа, нават плача. Але я гэтага ўжо не бачу. Я ад'язджаю, ад'язджаю. І вось вы ператварыліся ў дзве маўклівыя кропачкі. А я ўсё ніяк не спынюся. Я хачу павярнуць цягнік назад і не магу... Як ты думаеш, можа, яна ўсё яшчэ там стаіць? Ты тут, ты збег. А яна там, бо яе нехта зачараваў, зрабіў нябачнаю. Ты памятаеш, як вы мяне праводзілі? — і тата Пеця падняў на Мікіту сумныя-сумныя шэрыя вочы.

Мікіту вельмі не хацелася яго пакрыўдзіць, але і схлусіць нешта замінала... Ні перона, ні цягніка, ні мамаінай сінняй сукенкі, якую, мусіць, даўно парвалі на анучы, Мікіта не памятаў. Ён памятаў толькі навальніцу. Сярод ночы яна бледнымі водбліскамі прарывалася з незанавешанага акна. І асвятляла то тату, то маму. Яны былі страшныя, злосныя. Яны сварыліся. А ён, Мікіта, трымаў за рукі абодвух, намагаўся і не мог разгледзець у цемры іх твары. І вельмі ба-яўся і навальніцы, і таты з мамаю. А потым мама вырвала сваю руку, грукнула дзвярыма і кудысьці пайшла. У дождж, у халаце і ў хатніх тапках. Прыбегла баба Наста і таксама пачала нешта крычаць. А тата Пеця сядзеў на канапе і маўчаў. Потым мама пазваніла па тэлефоне і сказала бабе, што заблудзіла, што не ведае, дзе яна. Баба Наста таксама пабегла на вуліцу без паліто і чобатаў, хоць была восень. Калі яны вярнуліся, мокрыя, заплаканыя, тата Пеця ўжо сабраўся. Усе свае рэчы спакаваў у вялізны чорны чамадан. Больш ён ніколі з імі не начаваў... Калі мама позніцца, Мікіту дасюль здаецца, што яна можа заблудзіць і не знойдзе дарогі дамоў. Тады ён ставіць на акно начнік, каб маме было лягчэй адшукаць іхнія вокны.

Але Мікіта адчуваў, пра ўсё гэта не варта расказаць тату. І ён проста змоўчаў. А калі тата пайшоў, Мікіту прычараваў замак...

Пад рухомым святлом начніка папяровы будынак ажыў. Рыбкі павольна плылі вакол лямпы, і па пакоі расцякаліся павялічаныя вежы і зубцы. Замак, здавалася, стаяў не на сталё, а на востраве. Цені былі і дрэвамі, і шапаткоу лістотай, і дзікім вінаградом, што аплятаў старыя сцены. Замак быў жывы, бо ён меў свой цень. Мікіта, зачараваны, нешта шаптаў, перасоўваў выразаных з паперы рыцараў і коннікаў. Цяпер яму было дзе прайграваць расказаныя гісторыкам легенды. Замак лёгка змясціўся ў верхняй шуфлядзе стала.

А назаўтра любімы настаўнік нарэшце выклікаў яго, Мікіту, да дошкі. Мікіта не раз уяўляў, як здзівіць яго сваімі ведамі, як той скажа яму: «Малайчына!» Ён жа столькі чытаў, калі хварэў. Столькі легенд ведаў. І пра Робін Гуда, і пра Вітаўта, і пра Ягайлу... Але на дошцы вісела новае гісторыкава вынаходніцтва: карта без назваў. Павел Іванавіч выклікаў усіх па чарзе, усе называлі старажытныя і сярэднявекавыя краіны, гарады, а Мікіту трэба было імгненна іх паказаць. Гісторык нервова паглядаў на гадзіннік, і Мікіта збіваўся, бытаўся. І не толькі ад хвалявання. За лета ў яго вельмі пагоршаў зрок, даводзілася нагінацца да самае карты. Павел Іванавіч не стрываў і выклікаў кагосьці на дапамогу. У Мікітавым дзённіку і журнале з'явілася чарговая двойка. Цяпер па гісторыі.

Прайшоў яшчэ тыдзень, і гісторык перасадзіў Мікіту далей ад акна, на другую парту, побач з дзябёлай, ружавашчокай выдатніцай Анжэлай Качан. Тая, толькі Мікіта адводзіў позірк ад дошкі, тузала яго за рукаў. А потым пачала праводзіць Мікіту дамоў ды яшчэ прымушала несці яе партфель. Аднакласнікі, што і так не вельмі каб шанавалі Мікіту, займелі новую асалоду. Ім было з чаго пасміхацца. Пісалі на асфальце, штыкетніку, класнай дошцы матэматычны прыклад з любоўю ў выніку, дасылалі на ўроках крыўдныя запіскі. Асабліва разышоўся вечна вымазаны ў крэйду Колька Пустарэвіч. Самае ж балючае, з яго, Мікіты, пачала кпіць кучаравенькая сінявочка, усеагульная любіміца Юлечка Доўнар. А ён жа быў зусім намерыўся запрасіць яе ў госці і паказаць замак...

Мікіта нядаўна дачытаў Верыну кнігу і змяляваў з яе новых герояў — вялікага князя, караля, воінаў, тых, пра якіх расказваў тата Пеця. Яны жылі калісьці на іхняй зямлі, будавалі такія, як бацькаў, замкі і, можа, нават заязджалі ў іхні горад... Цяпер не трэба было намагацца, успамінаць французская словы. Вера казалася, што ў Вялікім княстве Літоўскім і гаварылі, і пісалі па-беларуску. Мікіта пасылаў сваіх герояў на паляванне і ў ваенныя паходы. Яны біліся з татараманголамі і крыжачкамі...

А потым Мікіта збудаваў яшчэ адзін замак. З квадратнымі вежамі і цмокам над брамай. І паставіў яго ў сярэдняю шуфлядку, папярэдне выгрузіўшы з яе шпыткі, розныя жалезкі і цвічкі. Наверсе, у бацькавым замку, жыў добры высакародны вялікі князь. А тут — кароль. Не сказаць, што быў ён вельмі кепскі. Але караля падгаварылі, і, пакуль вялікі князь біўся з крыжачкамі, кароль украў у яго жонку. Дамагаючыся, каб яна дала згоду стаць каралеваю, зачараваў: яна забылася і на свайго мужа, і на малага сына. Вялікі князь вярнуўся з паходу пераможцам. Ды толькі не пайшоў, як усе спадзяваліся, адразу вайною на караля. Пазваў заморскага чараўніка. А той і кажа: пакуль не заквітнее ў замкавым садзе пунсовая ружа, не пазнае каралева вялікага князя. Што ж, ён, Мікіта, сам пойдзе біцца з караём. І пераможа яго. І ўратуе сваю маму! Трах! Бах! Тарарах!

Мікіта не пачуў, як у пакой зайшла мама. Яна некалькі хвілін, стаіўшыся, стаяла за яго спіною і назірала. Калі ж Мікіта, спужаны раптоўным дотыкам, усхапіўся і павярнуўся, на яе скажоньм жахам твары ён зразумеў, што мама ўжо ўсё ведае. І пра двойку, і пра кінуты ў лужыну Анжэлін партфель, і пра падраны Колькаў пінжак. Мама села перад ім на кукішкі і, ухапіўшы руку, зазірнула ў твар.

— Мікіта... Ты што гэта робіш? Я ж думала, ты ўжо вялікі. І табе не сорамна?

Мікіту сапраўды было вельмі сорамна. Вушы гарэлі. На вочы гарнуліся слёзы. Здавалася, нават, каб з ім сталася, як учора з Колькам — на фізкультуры парвалася гумка і ён згубіў штаны,— і то лягчэй... Агаілася ж не цела, душа, самае яе донца... Мама бачыла адкрытыя шуфлядкі, папяровыя замкі, размаляваных фламастарамі коннікаў і не разумела яго, Мікіту... Ён, яе старэйшы сын, ураз страціў у яе вачах аўтарытэт... Мікіта нахінуўся да мамай руці...

У мамы нядаўна нарадзілася Сонечка. І ад яе цяпер пахла не цыгарэтамі, а салодкім малаком. Мікіта сціснуў зубы, пагладзіў маму па галаве.

— Мамачка,— зашаптаў ён горача,— гэта першы і апошні раз. Я буду ціха. Я не буду гуляць у дзіцячыя гульні. Не буду вас прасіць прынесці новых відзікаў з мультыкамі пра Мікі Маўса. Я буду чытаць толькі сур'езныя кніжкі, рашаць усе задачы. Хочаш, я зараз папрасую Сонеччыны пялёнкі? Хочаш, я буду зваць Валеру татам? Толькі не кажы яму. Добра? Пра двойку кажы. А пра замкі не трэба. Мамачка. Любая мая...

Але Валера ўсё чуў. Ён запаліў вялікае святло і выключыў начнік. Яго залатыя зубы бліснулі проста ў вочы. Ён закрычаў. Ды так гучна, што Мікіта нават не сцяўся, скурчыўся ад жаху. Ён нічога не разумееў, яму чуліся толькі асобныя словы: «дзед-алкаголік», «бацька — да самагубства», потым як рэха «Навінкі... Навінкі... Навінкі...». Нарэшце ён прыціснуў рукі да вушэй, і галасы зусім зніклі. Мама не падымалася з падлогі, усхліпвала, але неяк суха, без слёз. Потым Валера круціў Мікіту за вуха. І таптаў папяровыя замкі. А ў суседнім пакоі прагнулася і агукала Сонечка...

Пасля таго страшнага вечара Мікіта адасобіўся ад усяго свету. А мама ж збіралася прывучыць яго зваць Валеру татам... Мікіта цяпер быў упэўнены, што нават Сонечка, калі вырасце, сама папросіць, каб яе татам быў не Валера, а яго, Мікітаў, тата Пеця.

Мікіта адчуваў сябе палонным воінам, якога скінулі ў глыбокае замкавае сутарэнне. Ледзь не кожны дзень прыходзіла баба Наста. Калі не яна, то мама з Сонечкай на руках апекавала яго, як немаўля. Яны чакалі Мікітавых пытанняў. І мусіць, выканалі б любую ягоную просьбу. Але Мікіта маўчаў. І дома, і ў школе. Адзіная, з кім Мікіта не мог не вітацца, была іх суседка знізу Вера. Тая, што давала чытаць кніжкі. Дзе жылі сапраўдныя каралі, вялікія князі, рыцары. Дзе нерухома стаялі непадступныя замкі. Па ўзросту Вера была ці не старэйшая за маму. Але ўсе, і нават ён, Мікіта, клікалі яе проста Верай. Яна была старамодная. Насіла карункавыя каўнерыкі. І амаль не фарбавалася. Але затое як Вера ўмела слухаць! І разумела. Яго,

хлагчука, разумела. Па сценах Верынага пакоя стаялі стэлажы, дзе былі не толькі кнігі, але і шматрукія статуэткі, прыгожыя рагатыя ракавінкі, чорненькія, зрошчаныя па двое і трое гаршчочкі — спарышы, і гліняныя свістулькі, і яшчэ шмат розных чароўных рэчаў. А на Верын кухонны балкон часта прылятаў цемнакрылы галубок. Завурчоча — яны яму хлебных крошак насыплюць. Гэтым летам голуб прывёў галубіцу. Як яны хораша мілаваліся! А потым з яйка вылупілася галубяня. Голуб-бацька адганяў ад хлебных крошак чужакоў. А галубяня апяралася, навучылася лётаць. Ды галубка тым часам пераляцела на суседні балкон, да шэрага галубка. Голуб-бацька застаўся на Верыным балконе ў адзіноце. Галубяня (яны шчэ дзівіліся, якія ў яго былі моцныя бацькавы крылы!) зрэдку наведвала родны балкон. І яны разам з бацькам дзяўблі крошкі...

Вера казала, што раней, як толькі з'яўляўся на балконе голуб, ёй абавязкова званіў адзін чалавек... Вера, як і бацька, гаварыла з Мікітам, як з дарослым. І гаварыла толькі па-беларуску. У Веры было вельмі цікава. Але яна часта ездзіла ў камандзіроўкі, вечарамі дзяжурыла. Да таго ж з восені яе бацькі пайшлі на пенсію і цэлымі днямі сядзелі дома. Іх Мікіта пабойваўся.

Мама заўважыла, што з усіх дарослых Мікіта па-чалавечы гаворыць толькі з Вераю. І хоць, па-праўдзе, ёй зусім не даспадобы былі Мікітавы візіты да суседкі, не стрывала, пакуль сын быў у школе, спусцілася ўніз пагаварыць. Расказала, што можна было, і папрасіла, каб Вера калі-нікалі ў магазін, на пошту Мікіту пасылала, каб размаўляла з ім. А можа, і ў кіно разам выбраліся...

Мама ведала, што і ў школе ў Мікіты не ладзіцца. Хлопчык не тое што не адказваў, але нават на дошку не глядзеў, не слухаў. Пад вясну Павел Іванавіч Качарга, у якім Мікіта зусім расчараваўся, урэшце не вытрымаў і пры ўсім класе паабяцаў, што, калі Мікіта будзе і далей касавурыцца і маўчаць, ён даб'ецца, каб хлопчыка перавялі ў спец-школу, ды яшчэ жорстка так вызначыў «для прыдуркаў». Мусіць, так і сталася б. Але, на шчасце, Мікіта захварэў. І зноў у яго пакоі ўсю ноч гарэў начнік. Яго блажыла, і плылі перад вачыма барвовыя кругі. Заходзіла да яго толькі баба Наста. Мама баялася заразіць Сонечку. А Вера перадала гліняную свістульку — караля на кані...

Калі тэмпература нарэшце спала, з акна ўжо сцякала адліга. Баба Наста пайшла на базар, мама з Сонечкай і Ваерам, як заўсёды ўдзень, пад сонца, гулялі. Мікіта застаўся адзін. Першы раз за ўсю зіму.

Ён усахпіўся з ложка, выцягнуў чысты альбом для малявання, нажніцы. І дрыпоткімі ад хвалявання рукамі ўзяўся клеіць новы

замак. Колькі разоў у снах і мроях ён уяўляўся Мікіту. З высокімі вежамі, карункавымі накладкамі пад вокнамі! Вочы яго гарэлі. Ён спяшаўся.

Нарэшце над уязною брамаю быў наклеены герб: коннік з узнятым мячом — адзінае, што засталася ад бацькавага замка. Мікіта, хоць быў дзень і свяціла сонца, завесіў фіранкі, запаліў начнік. Па папяровых сценах паплылі ледзь заўважныя чырвона-блакітныя блікі. Не, ён цяпер ні з кім не будзе змагацца. Ён проста будзе жыць, валадарыць у гэтым чароўным замку. Разам з ім у самых лепшых пакоях паселяцца мама з Сонечкай, баба Наста і тата Пеця... Да іх у госці прыедуць Вера і яго, Мікітава, аднакласніца — Юлечка. Рухомае павуцінне ценяў, высокія замкавыя сцены надзейна абароняць іх усіх ад чужога непрыветнага свету. Ім так хораша разам! Яны ж без слоў разумеюць адзін аднаго...

Радасны, акрылены, Мікіта вяртаўся ў свой чароўны свет... Хаваўся ад жорсткага, без ягонаў згоды наладжанага дарослага жыцця.

Салодкія арэшкі

Ліст, які не патрывожыць цябе

«Ты спаткаўся са мною на вуліцы... Мусіць, так варта было пачаць гэты ліст. Але я і сёння не нагадаю пра тое, што, як аднойчы прызнаўся, выпала з тваёй памяці. Няхай першая наша сустрэча застанецца толькі маім успамінам, ясным і пранізлівым, як той марозны перадвеснавы дзень. Тады я першы месяц працавала ў музеі Максіма Багдановіча, самага дарагога для нас з табою Паэта. Не, я не патрывожу цябе...

Сёння мне да болю захацелася расказаць не пра першую, а пра апошнюю нашу сустрэчу. Можа быць, каб адшукаць у ёй нейкі вышэйшы сэнс, паверыць, што з яе пачалося тваё выратаванне?

Быў апошні дзень мая. Ужо сухі і спякотны. Пасля работы Ангеліна Сцяпанаўна прапанавала схадзіць у Палац мастацтва паглядзець выстаўку, прысвечаную 40-годдзю Перамогі. Потым разгаварыліся і рашылі колькі прыпынкаў прайсціся пешкі. Ангеліна на першы погляд здаецца суровай, але я неяк адразу шчыра захапілася ёю. Столькі ведае ўсяго і заўсёды трымацца ўмее. Мне ўразіла тое, што яна нарадзіла і адна выхоўвае сына твайго калегі-паэта. Хоць у яго і жонка не старая, і дачка дарослая. У той дзень Ангеліна свяцілася. Я здагадвалася чаму. Ён пазваніў і паабяцаў увечары зазірнуць. Калі дзень пры дні таўчэшся ў адным пакоі, ніводзін сакрэт не застанецца сакрэтам. Да таго ж Ангеліна і не хавала сваіх адносін з паэтам.

Каля «Дароў прыроды», што побач з «Мірам», прадавалі зацукраваныя арэшкі. Ангеліна спынілася і купіла пакецікаў пяць — для свайго малага Антося. І мне захацелася ўзяць гэтых арэшкаў. Для цябе. Ты ж, я ведала, любіш салодкае. А назаўтра ў нас мелася адбыцца спатканне.

Тая субота была маім днём. Брат з сястрою здавалі экзамены. Маці дзяжурыла. І я засталася за гаспадыню. Збегала на рынак. Купіла мяса, першай зеляніны і кветак. Духмянага, соладка-мляўкага бэзу. Прыбрала ў хаце. Недзе па абедзе пачала смажыць адбіўныя. Мне так падабалася гатаваць для цябе! Мусіць, у кожнай жанчыне закладзены інстынкт кухарыць. Прыходзіць часіна — і яго трэба выяўляць. А дома гаспадарыць мама. Так што асабліва не разгорнешся. Толькі вось калі нікога няма...

Тэлефон я ўключыла на поўную моц, каб не праслухаць, як аднойчы, твайго званка. Нарэшце я дачакалася. Ты пазваніў. У цэнтральных кінатэатрах, па-твойму, нічога цікавага не ішло

(«Агонію» ты са мною глядзець не хацеў), і ты паабяцаў, што, калі куды возьмеш білеты, перазвоніш. Праз колькі гадзін я ўжо ляцела на спатканне. У белай паркалёвай сукеначцы і белых шкарпэтках. Касу не падколвала. Мне здавалася, што табе так больш падабаецца. У цэлафанавым пакеце была твая вячэра, а магчыма, і сняданак: некалькі адбіўных з хлебам, радыска і салодкія арэшкі, пра якія, дарэчы, ледзь не забылася. Я так хвалявалася, што ў метро пераблытала і паехала не ў той бок. Давялося перасаджвацца і вяртацца. Прыйшла, калі ты ўжо чакаў мяне, як дамаўляліся, каля цэнтральнага кніжнага. Мусіць, я сапраўды тады ўразіла цябе. Твае блакітныя вочы пацяпелі. І ты ўсміхнуўся. Фільм, які паказвалі ў клубе Дзяржынскага, быў пра Афрыку. Смешны і страшны. Праўда, ты не выказваў ніякіх эмоцый. Толькі ў адным месцы, калі гаворка паміж мужам і жонкай зайшла пра тое, каму пры разводзе застануцца дзеці, раптоўна замёр і напяўся. Гэта міжволі перадалося мне. Я даўно хацела ведаць, ці ёсць у цябе сын або дачка. Ды спытацца было неяк няёмка. Што ты, такі добры, прыгожы, дасюль не быў жанаты, мне не верылася. І папраўдзе шкода, калі б не меў дзяцей. А выйшлі з кінатэатра, тая пакутная хвіліна забылася. За фільм ты скусаў амаль увесь свой білет. Як я любіла гэтыя твае дзіцячыя звычкі! Быў ціхі хмарны вечар. Ты пяшчотна абняў мяне. І мы пайшлі на праспекце. Потым збочылі ў сквер, да хлопчыка з лебедзем. Паўз ціхую алею каля Ленінкі спусціліся да парку Горкага. Ніколі ніхто не вёў мяне так. З цяжкасцю прыгадваю, пра што мы тады гаварылі. Прынамсі, што балбатала сама, зусім забылася. А ты, здаецца, нават чытаў свае вершы. Памятаю, шалёна тахкала і мела ад кожнага дотыку сэрца. Я не магла наталіцца тваёй стоенай радасцю і спакоем.

Потым ты прапанаваў паехаць назаўтра ў Маскву. Ты даведаешся, калі сёння апошні цягнік, і пазвоніш мне. Нічога, што позна. Я буду чакаць.

Калі мы падняліся на прыступкі майго ганка, лінуў дождж. Першы летні дождж. Цёплы, спорны, грыбны. Твая імгненная ясная ўсмішка паланіла маю свядомасць. Ты зазірнуў мне ў твар, і я адчула, што заліваюся чырванню. «Ну што?»— аднымі вуснамі спытаўся ты і асцярожна прыгарнуў мяне да сябе. Я правяла рукою па тваёй калючай мужчынскай шчацэ. І нешта даўно забытае скаланула маю памяць. Нейкі няўлоўны цёплы ўспамін з маленства...

«Калючы?»— шапнуў ты. «Вожык»,— азвалася я... «Пацалууй мяне»,— і ты заплюшчыў вочы. «Я не ўмею»,— чамусьці вырвалася ў мяне. І шчакою адчула твае мяккія бяскрыўдныя калючкі. «І я не ўмею»,— не расплюшчваючы вачэй, усміхнуўся ты і яшчэ мацней

прытуліў да сябе. «Нінка, Нінка... Ты ж маму цалавала?» Я асцярожна кранула вуснамі тваё вуха, потым вейкі. Нарэшце пруткія прыгожыя вусны.

«І ўсё?»— твае вочы па-добраму смяяліся. Я хацела адхінуцца. Але ты ўладарна затрымаў. Ласкава правёў моцнаю сваёю рукою па маіх валасах, па спіне. Потым мы цалаваліся па-сапраўднаму. На імгненне ты адарваўся ад падалунку, заплюшчыў вочы і, праглынуўшы першую літару, прашаптаў «н-Іна»... Зноў адшукаў мае вусны. Тады я не спужалася чужога імені. Надта ж хораша было нам удваіх. Ты падхапіў мяне і закружыў. Я не супраціўлялася. «Якая ты лёгенькая...» Нечакана сумка рэзка саскочыла з твайго пляча, павісла на руцэ. І ты апрыгомнеў. Адхінуўся. «Можа, гэта і добра»,— у тваёй усмешцы адбілася звыклая самота. «Ніна, я павінен сказаць табе нешта кепскае». Ты зусім пасур'ёзнеў. «Кажы»,— яшчэ шчасліва ўсміхалася я насустрач твайму даверу. І як мага мякчэй дадала: «Ты недаацэньваеш маёй інтуіцыі. Можа, я ўжо ўсё ведаю. Але ж не мне казаць пра цябе...». «Добра. Як-небудзь іншым разам».

Парны дождж, пошум якога так зблізіў нас, скончыўся. Цяпер ты парываўся пайсці. Маўляў, мы так можам доўга прастаяць. Дзеля чаго? Для мяне ўсё яшчэ плыло ў салодкім тумане. А ў тваіх вачах рэчы няўмольна набывалі свае рэальныя ясныя абрысы. Я аддала табе пакет з правізіяй. «Там арэшкі. Ты ж любіш»,— ужо трохі зніжкавеўшы, дадала я. Ты правёў мяне да ліфта. І яшчэ раз пацалаваў. Палка. Па-мужчынску. У той дзень я была аслеплена навакольным светам.

Мама зайшла ў кватэру літаральна за мною. Яна, аказваецца, хадзіла пад дажджом вакол дома. Чакала, каб не спужаць. Мяне ж ніколі яшчэ не праводзілі.

Пра Маскву, зразумела, мы забыліся. Сярод ночы я прачнулася і больш не засыпала. Уся мая істота поўнілася, мроіла ўспамінам пра Цябе.

Гэтае спатканне было сапраўдным цудам. Колькі разоў без бачнай дай прычыны зрываўся прызначаны табой сустрэчы. Ты, здавалася, шчыра выбіраў найлепшы для іх час, а ў выніку яны адбіваліся ў тваёй сьвядомасці толькі мімаходзь. Думкі, пачуцці твае былі скіраваны на нешта іншае, нябачнае мне. Ты насіў у сабе нейкую віну. Яна балюча прыгнятала цябе. І, падначаленая ёй, я стрымлівала ўсё свае жаданні, а калі і твае... Каб, крыў божа, потым не вінаваціўся і перада мною. Па дзве-тры гадзіны (так-так!) чакала я цябе на трамвайным прыпынку ля «Міру». Як усё адно нехта закляў, не пускаў нас адно да аднаго. Цяпер я ўсё разумею. Памятаеш, я набралася

нахабства і пазваніла табе пад вечар? Ты даволі абыякава сказаў: «Прыязджай». І я, забыўшыся на сорам, прыехала. У кватэру з лямпачкай без абажура і двума рэдка паліванымі запаленымі кактусамі на падаконніку, дзе на засмечанай кухні пасля выпадковых гасцей засталіся нямытыя кубачкі з адбітымі вушкамі і некалькі зжаўцельх без халадзільніка скрылёчкаў сала. Там ты халасцякаваў разам з адным сваім знаёмым. Адчыніліся дзверы. Я ўвайшла. І нечая незаўважаная прысутыасць маўкліва і настойліва апанавала мяне, прымяла да гартані падрыхтаваных загадзя пяшчотных словы. Тады я яшчэ не ведала, што ў цябе ёсць сын, які жыве з тваёю жонкай. Але падсвядомасць мая нешта падказвала, дабрачынна спавівала праўдаю сны, кіравала маімі ўражаннямі і ўчынкамі. Ты так любіў розныя забаўкі. Частаваў цукеркамі, якія купляў не для мяне. Я адмаўлялася. Прасіў сесці да цябе на калені. Нават пагушкацца на назе. Цяпер ведаю — гэта шукала выйсця нявыказаная пяшчота да сына. А часам і лашчэў і прабачэння прасіў быццам не ў мяне. І ў самы адказны момант ты раптам адкаснуўся, прашаптаў: «У цябе дзеці ёсць?» «Якія дзеці?!» «Шкада...» — горка, як горка пракаўтнуў ты паветра...

Мусіць, я нечым нагадвала тваю жонку — Іну, з якою тады разышоўся. Але замяніць яе я не магла. Ты забываўся, ды кожны раз нейкая прыкраса мая драбніца знянацку пякуча парушала табою самім для душы і цела прыдумане ашуканства. Калі ж на імгненне абводзіў сябе вакол пальца, то першую літару майго імені міжволі праглынаў, зваў н-Іначкай. Усё добрае было па-ранейшаму яе, усё недарэчнае маё. Ты так і не рашыўся сказаць мне пра гэта. Што ж, і я пасаромелася прызнацца, што жывём мы без бацькі, што брат і сястра мне не родныя. Што і іхні бацька кінуў нашу маму.

Але ў тую першую летнюю ноч я не згадвала ўсяго гэтага. Маё існаванне было сучэльным шчасцем. Калі яно ўвогуле існуе на свеце. Мусіць, тады ты і перадаў мне здольнасць пісаць вершы.

Назаўтра мама, каб не замінаць нам, звезла дзяцей на дачу. А я сустрэла цябе па-хатняму, у халаце. Рукою пацягнулася да такой роднай шчакі. Хацела абняць. Ды толькі твой нязвычайны цяжкі позірк імгненна суняў маё столькі разоў думанае і так і не вымаўленае «мілы мой»...

Абед ты з'еў даволі абыякава. Унурыўся і маўчаў... Быццам учора нічога не было. Цябе раздражняла занадта салёная салата і залішне кіслы бярозавік. Ты папрасіў пераліць суп з глінянай у фарфаравую міску. Не захачеў есці драўлянай лыжкай. Маўляў, фарба адвальваецца. А потым урэшце прызнаўся, што ўсю ноч прапакутаваў з зубам.

«Арэшкі ўчора твае салодкія з'еў»,— сумна ўсміхнуўся ты. А я нечакана ўзрушылася: «А я думаю, чаго я прачнулася і больш не спала. Значыць, я адчувала, што табе кепска». «У мяне зуб з вечара балеў. А потым я спаў»,— раздражнёны, абарваў ты. І пасунуў на край стала букет бэзу.

«Заўтра абавязкова схадзі да доктара»,— дадала я. «Схаджу... Ніна, ты прабач, ты не думай столькі пра мяне. А то я з усімі забываюся, а з табою не магу...» Гэта былі апошнія словы, што запалі мне ў памяць.

Як заўсёды, я правяла цябе да аўтобуса. Ты цяжка, панура маўчаў. Ухіліўся ад маіх вуснаў. Пацалаваў у шчаку. Паціснуў схаладнелую ад хвалявання руку.

Як раптоўна ты з'явіўся, так і знік. Наколькі б кепска мне ні было, я адчувала, што не маю права турбаваць цябе. Дасюль пры сустрэчы тыя, хто ведаў пра нашыя адносіны, не прамінуць з прыхаванаю ўсмешкай нагадаць: «Ён жа не кахаў цябе». А я ведаю, што ніякага ашуканства не было. Ты сам яшчэ напачатку папярэдзіў: «Я нічога не магу табе сказаць». Прызнавалася ў каханні толькі я...

Пасля першага ж зборніка ты зрабіўся папулярны. Нядаўна заходжу ў пакой, а Ангеліна па тэлефоне пагардліва гаворыць пра цябе свайму паэту: «Цяпер каханкі не ў модзе. Вунь твой малады калега другі раз ажаніўся са сваёй жонкай». Ведаеш, мне зрабілася лягчэй. Я столькі часу нічога, зусім нічога пра цябе не ведала.

Больш я ніколі не сустракала салодкіх арэшкаў. А вось сёння ляжу на пляжы, загараю. Суседзі папрасілі павартаваць рэчы, пакуль яны паплаваюць. Вылезлі з вады, і малады бацька паслаў свайго сына Максімку аддзячыць: «Пачастуй цёццю арэшкамі».

Я ўзяла з яшчэ мокрай дзіцячай далонькі некалькі зацукраваных арэшкаў і вось успомніла. Што сёння першы дзень лета. Што цэлы год мы з табою не бачыліся...

1 чэрвеня 1886 года».

У ноч пад Новы год

Што актёры ні рабілі, якія карагоды і гульні ні выдумлялі, аднак апаясаная рознакаляровымі лямпачкамі і таёмнымі лазернымі промнямі галоўная ёлка горада вабіла дзяцей менш за абледзянелую сцэну. Тыя, каму да шаснаццаці, ігнаруючы незласлівыя воклічы бацькоў і манатоннае з мегафонаў «Злезьце са сцэны! Зараз жа злезьце са сцэны!», караскаліся па толькі вытаптаных у свежым снезе прыступках. Старэйшыя краналі на шчасце разгубленага Дзэда Мароза і адыходзілі ўбок, выглядалі зверху ў густа-сіняй, ажыўленай мігценнем сюдзьяных снежных імглінак і чалавечым дыханнем цемры знаёмыя твары. Меншыя бессаромна тузалі старога за бараду, расхіналі полы надзетага на куртку бліскачага чырвонага халата...

Саша Лемеш, які ўпершыню выконваў галоўную навагодняй ноччу ролю, адчуваў: яшчэ хвіліна, і ён кіне ўсё, і збяжыць. Як на тое, на сцэне, акрамя дзяўчат — Снягуркі і Мядзведзя, яму ў дапамогу нікога не засталася. Праграма іх тэатра канчалася. Лялечны безнадзейна пазніўся. Хлопцы — Несцерка і скамарохі — недзе ўнізе цягнулі час, складалі каманды сініх і чырвоных насоў. Трэба было тэрмінова шукаць выйсце. Яшчэ раз зірнуўшы на гадзіннік, Саша забраў у Снягуркі мікрафон і павярнуўся да тых, хто паспеў узлезці на слізкую сцэну.

— А цяпер вы мне загадайце загадку. Ну, хто самы смелы?

Дзеці сцішыліся і падаліся ў бок ад мікрафона. Саша павярнуўся да дзяўчынкі ў ярка-сіняй вязанай шапачцы і бухматым белым футры, што ўжо хвілін пяць, жуючы цукеркі, назірала за іх безнадзейнай мітуснёй. Вывеў на сярэдзіну сцэны і нахіліўся да яе з мікрафонам:

— Як цябе зваць, дзяўчынка-сняжынка?

— Леначка,— тая, здаецца, была прывычная да ўсеагульнай увагі.

— А мяне Дзед Мароз. Вось і пазнаёміліся. А ці можаш ты, Леначка, загадаць такую загадку, каб я не разгадаў?

— Магу,— і, праглынаючы канчаткі, яна гучна вымавіла: — Ляціць, крыгчыць і рукамі махае...

Потым аддала мікрафон Дзеду Марозу і з выклікам агледзела натоўп. Нехта шматзначна фыркнуў.

Саша Лемеш патузаў бараду, пачухаў патыліцу, як яму здавалася, неўпрыкмет запытальна кіўнуў Мядзведзю і Снягурцы.

Тыя паціснулі плячыма. Але ля Палаца спорту ўжо спыніўся доўгачаканы «рафік». Саша, які заўважыў яго першым, з палёгкай

уздыхнуў і сурова-весела, расцягваючы словы, паспяшаўся скончыць гульню:

— Ай, якая разумніца, Леначка. Столькі пражыў, столькі паездзіў, а не ведаю. Здаецца, дзед, Леначка. Адкрыў жа мне, цёмнаму, таямніцу, хто ж гэта ляціць, крычыць і рукамі махае?

Дзяўчынка ўзялася рукавічкай за мікрафон і сур'эзна адказала:

— Электраманцёр са слупа зваліўся.

Снягурка не стрывала, хіхікнула. Выбух рогату заглушыў музыку. Саша дастаў з меха шакаладку і даў Леначцы. Тая дзелавіта адышла ўбок, але сцэну пакідаць не збіралася.

Ды цяпер гэта ўжо быў не іх клопат. У натоўпе мільганула блакітная, абшытая ватай шапка яшчэ аднаго Дзеда Мароза — тонкагалосага ляечніка Віцькі Самусенкава. Да гадзіны яны былі вольныя. Потым яшчэ ў Серабранку і да Палаца чыгуначнікаў.

Праз колькі хвілін іх «рафік» павярнуў на Ленінскі праспект. Снягурка, Ленка Дораш, весела ўскочыла на калені да чырвонага, як памідор, Несцеркі, Колі Краўчанкі. І адсмаяўшыся, пераказала шафёру апошні кур'эз з загадкаю, потым звонка закамандавала:

— Цяпер да Сташкевічаў. Стол нас чакае.

Саша выходзіць не збіраўся.

— А ты куды? — здзіўлена павярнуўся да яго шафер.

— Прабачце, калі па дарозе... Мне ў раддом на Бельскага. Жонка раджае. Сёння завёз.

— Ну ты герой,— падміргнуў той.— Дзеля такога выпадку падкіну. Мне дык жонка на Восьмага сакавіка падарунак зрабіла. Двух хлопцаў. Уяўляеш? Цяпер вось школу канчаюць. Жаніхі. А ў цябе першы?

— Першы.

— Хвалюешся, значыць... А жонка хто? Таксама актрыса?

— Ды не. Касцюмерка.

— А-а. Апранае вас, значыць. Ясна. А жывеце дзе?

— Пакой наймаем.

— А свая калі кватэра будзе?

— Праз гады два-тры. У жонкі чарга на кааператыў падыдзе. Толькі грошы дзе ўзяць. Паехаў бы ў заробкі. Ды як яе цяпер кінеш. Вось халтуру на навагоднюю ноч падкінулі.

— Ясна. З цяжкасцей, значыць, пачынаеце. Гэта нічога. А як яна ў цябе? Добрая?

— Добрая. Вельмі добрая. Тоня, Антаніна...— Саша ўздыхнуў.

— Любіш, значыць. У самога хлопцы падростаюць. Як там у іх складзецца. Такія цяпер трапляюцца... эмансіпухі. Не дай гасподзь.

Вось я са сваёю васемнаццаць гадоў адмахаў. Ці жартачкі табе? Беражы жонку. Жанчына, калі добрая, гэта самае галоўнае. Душу сагравае. Ну і ўсё астатняе, зразумела...— і шафёр грамчэй уключыў радыё.— Не перашкаджае?

Да поўначы заставаліся лічаныя хвіліны.

— З Новым годам! — знянацку прагучала ў прыёмным пакоі.

Дзяжурная сястрычка ад незнаёмага воклічу ўсхапілася і таропка загарнула зборнік Асадава. Але, зірнуўшы на дзверы, зачырванелася, заўсмехалася:

— З Новым годам...

— Не пужайцеся, я не сапраўдны Дзед Мароз. Але падарунак для гэткай прыгажуні маю,— і Саша дастаў з кішэні некалькі карамелек.— Ёшце на здароўе...

— Дзякуй. Прабачце, але тут нельга ў верхняй зопратцы.

— Я на хвілінку. У мяне жонка раджае. Пазваніце, міленькая мая, Лемеш Антаніна Фёдараўна. Сёння ўдзень прывёз.

Рыпнулі ўнутраныя дзверы, і дзяўчынка, спужаная, азірнулася:

— Толькі вы лепш у калідоры пачакайце. Прабачце, але... Я пазваню і вам скажу.

— Дзякуй, дзякуй вам. Не хвалойцеся. Я буду вельмі паслухмяна чакаць.

І Саша выйшаў.

Не паспеў сесці, у дзвярах зноў з'явіўся засяроджаны ружовашчокі тварык.

— Яшчэ не нарадзіла,— паведаміла медсястрычка.

— А можна пазней яшчэ пазваніць? У мяне ўсяго гадзіна часу. Потым зноў паеду дзяцей пужаць.

— Вы напужаеце,— усміхнулася дзяўчынка.— Добра. Як толькі што дазнаюся, вам скажу. Ды вы не хвалойцеся. Сёння добрыя дактары дзяжураць. І наш камсамольскі сакратар Ірына Мікалаеўна. Яна вельмі ўважлівая. Калі што, ёй пазвонім.

Сашу і ў галаву не прыйшло, што паважаная Ірына Мікалаеўна яго былая жонка Іра. Ён чамусьці быў упэўнены, што тая ў раддоме не затрымалася, адразу пасля інтэрнатуры збегла ад начных дзяжурстваў і капрызлівых парадзіх у навуку. Таму ён безуважна прапусціў названае імя.

— Дзякуй, мілая, дзякуй. Як вас хоць зваць?

— Наташа. Наталя Паўлаўна.

— Вельмі прыемна, Саша. Дык вы не забывайцеся, час ад часу званіце.

Наташа прыхільна кінула і схавалася за дзвярыма.

А Саша сеў у крэсла і абьякава ўтаропіўся ў сцяну. Тоня вельмі прасіла яго прыйсці роўна ў дванаццаць у прыёмны пакой. Новы год усё ж. А ёй, беднай, раджаць трэба. Але Тоня яго запэўніла: каалі ён, Сашка, будзе побач, яна падумае пра яго і ёй палягчэе. Саша ўспомніў, як Тоня, развітваючыся з ім, смешна зморшчыла носік і капрызліва шапнула: «Дык ты не кінеш мяне? Не кінеш?» І ў яе вачах заскакаў няўрымслівы гулівы агенчык. А ён, няўклюда, трымаў футра і абняць не пастеў. Саша заплашчыў вочы і ўздыхнуў.

У тым самым раддзе, толькі на два паверхі вышай, у адным з кабінетаў гэтаксама маўчала Іра. Малады ўрач. Прыгожая, разумная жанчына. Год назад яшчэ Сашава, цяпер былая Сашава жонка. Ёй выпала дзяжурць і вечар, і ноч. У жанчыны, якая павінна была яе змяніць, захварэла дзіця. Іра ўскінула галаву і адарвала позірк ад прыбранай бліскучымі дажджынками пластмасавай ёлачкі. Вось і яшчэ адзін год долу, цяжкі год. Медсестры і акушэркі пайшлі да анестэзіёлагаў. «Адпачніце, Ірына Мікалаеўна, пакуль ціха»,— шкадуюць. А якая яна ім Ірына Мікалаеўна? Як ні прыкідвайся, жанчыны адчуваюць яе прыкры настрой. «Выкінь ты яго з галавы! Падонак трапіўся, ну што паробіш...»— ранішнія маміны словы жорстка пераселі ў душы. Не, усё больш складана, мілая мая мама. Усё больш складана, чым здаецца табе збоку. Саша цяпер, мусіць, яе, Іру, і не ўспамінае. Гэткую абразу скінуў. У яго новая жонка, дабрэйшая, лепшая.

Іра зняла і паставіла на стол крута накрухмаленую шапачку, павесіла на крэсла халат і, выключыўшы святло, не вымаючы з прычоскі шпілек, скурчылася на канапцы, захуталася ў дзяжурную, прынесеную з дому дзіцячую коўдрачку. Летась першага студзеня яна яшчэ праходзіла інтэрнатуру...

...У іх ва ўсіх быў выхадны. Вытрымліваючы традыцыю, недзе па абедзе бацька з Сашам пайшлі выбіваць на навагоднім снезе дываны. Маці прыхарошвалася ў ваннай (увечары меліся быць вялікія госці). А яна, Іра, паставіўшы ў духоўку смажыцца гуску, падышла да акна. Дзень выдаўся насцярожана-шэры. З раніцы сыпала снежная манка. Бачыла б маці, як недарэчна выглядаў яе муж, паважаны сівы прафесар медыцыны, у старой фуфайцы з выбівачкай. Для Сашы, хоць ён і ўсміхаўся, харахорыўся, гэтая штомесячная зімовая працэдура ўвогуле была пакутай.

— Ну як нашыя хлопчыкі там, спраўляюцца? — маці ў бігудзі і напаўзашпіленым старым выцвілым халаце нячутна стала побач.

Здаецца, усё было добра. Але, Іра дакладна памятала, нешта маркотнае стрэмкаю кальнула тады свядомасць. Быццам натуральны спакой вось-вось меўся парушыцца. Можа, гэта згадаўся вадзяністы няпэўны начны сон, які так і не здолела тады прыгадаць?

Увечары бацьку нечакана выклікалі ў бальніцу.

І ім з Сашам давялося весяліць некалькі пажылых пар, у асноўным паважаных бацькавых пацыентаў — нейкіх адказных работнікаў і іхніх жонак. Іра, пры парадзе, акуратна прычасаная і падфарбаваная, у чорнай са срэбранымі нітачкамі сукенцы, якая больш за ўсё падабалася Сашу, і бліскучых да плячэй завушніцах, падавала гасцям новыя часопісы, варыла каву, запальвала свечкі, лямпачкі на ёлцы, уключала Высоцкага і Разенбаўма. Маці, у сіняй крэпдэшынавай з белым каўнерыкам блузачцы, у якой калісьці пад Новы год пазнаёмілася з бацькам, падтрымлівала свецкую гутарку, расказвала пра вынаходствы і адкрыцці ў галіне свайго кандыдацтва — біялогіі. З кніг размова круцілася вакол «Фаварыта» Пікуля, з жывапісу — вакол Глазунова. І сёння не сыходзіць з памяці крышталёны бляск і хваёва-мандарынавы пах той пакутнай бяседы. Саша зусім страціў настрой і, унурыўшыся, курьў на кухні. Каля дзесяці, так і не дачакаўшыся бацькі, усе паважна, з ветліва-халоднымі ўсмішкамі і пажаданнямі разышліся. Лёгшы ў пасцель, Саша адразу заснуў. А Іра доўга не магла пазбавіцца пранізлівай слоты. Уласнае цела падалося крыўдна цяжкім і няўкладным. Яна павярнулася да Сашы. Да болю знаёмыя, родныя зморшчынкі, пасмачка спаленых няўважлівай тэатральнай цырульніцай валасоў. Глыбокая смешная ямінка на падбароддзі. Ёй раптам так захацелася яе пацалаваць! Але не, прачнецца. Яна лавіла ягонае дыханне і адчувала: нешта зрушылася, нешта мае вось-вось адбыцца... Калі, чаму так раптоўна парушылася іх узаемаразумеўне? Іра па-ранейшаму парывалася да яго са шчырасцю, цеплынёй. А натыкалася на сцюдзёную карэктнасць. Хоць былі ж, былі першыя веснавыя спатканні, пяшчотныя словы і пацалункі, шумны пікнік на дачы. І яго разгубленасць, калі прыйшоў да яе на дзень нараджэння, як ён казаў, у першую ў сваім жыцці прафесарскую кватэру. А яна, Іра, ужо тады пакутавала адным-адзіным пытаннем, якое так і не патрапіла задаць Сашу: «Ці добра яму з ёю?» І саромелася сваёй раптоўнай нервовай палкасці, якая, калі доўга не былі разам, накочвалася замест лагоднай невынаходлівай паслухмянасці.

Усё скончылася тупіком. Можа, паспяшаліся з выселлем? Але Сашу трэба было ісці ў армію. А ў яе наперадзе размеркаванне. Калі ж вырашылі разам, дык чаго было цягнуць? Ён акцёр сталічнага тэатра, таленавіты, кажуць, акцёр. А яе бог ведае куды маглі б закінуць,

нягледзячы на бацьку. А вяселле ж гучнае было, прыгожае! Усе дзівіліся: такая пара, такая пара! І яна, як можа любіць, любіла яго... Пакуль Саша служыў у арміі, давучвалася. Верыла, чакала. Хоць гэта, мусіць, сучаснай жанчыне не да твару. На пабыўку вырвецца, пазвоніць — не дачакацца. Колькі ў душы болю, радасці, пяшчоты пераплавілася, прарасло за тых два гады! Адночы на 8 Сакавіка прынёс штук пятнаццаць яе любімых цюльпанаў. Трэба было кінуцца на шыю, ласкавых слоў, што песціліся ў сэрцы, нагаварыць. А яна... У іх сям'і не прынята было гучна выказваць пачуцці. А можа, проста бацькоў саромелася? Ёй вельмі хацелася быць жаночкай. Ды толькі мяккасць, якую на рабоце даводзілася стрымліваць дома ставалася пакорлівасцю. Гэта не тое што Сашу, яе самую раздражняла. На службе ж зноў, не жанчына — «жалезвая лэдзі».

А ў Сашы ў тэатры не ладзілася. Калі вярнуўся з арміі, усе ягоныя ролі былі разабраныя. Новыя знаходзіліся толькі ў эпізодах і масоўках. Надта ж стандартная ў яго знешнасць. І маці раптам вырашыла, што такому сур'ёзнаму чалавеку, як Саша, няма чаго бавіць час, трэба вучыцца на рэжысёра. Яна даводзіла гэта і калі той з дзвюма авоськамі тупаў з ёю з магазіна, і калі сядаў вячэраць, і калі глядзелі тэлевізар. Бацька быў настолькі заняты, што не ўлазіў у спрэчкі. А Саша неўпрыкмет пачаў цурацца дома. Часам, нават калі не было рэпетыцый, да ночы знікаў немаведама куды. Іра білася як рыба аб лёд. Упэўнівала хатніх, што ў яго спектакль. Сама ж бегла ў тэатр, не знайшоўшы ягонага імя ў праграмцы, пасля першага ж дзеяння апропалася і, глытаючы слёзы, сноўдалася па горадзе. Саша, калісьці такі аматар кампаній, адмаўляўся ад усіх запрашэнняў. Перастаў іграць на гітары і спяваць. Потым Іра дазналася: маці неяк папрасіла яго музыцыраваць цішэй, бо бацька адсыпаўся пасля начнога дзяжурства. Гітара душылася, душылася пылам, а потым зусім знікла з дому.

Сябры, як Іра ні звала, прыходзіць да іх не спяшаліся. А яна сама, нацятая як струна, разрывалася паміж Сашам і маці. Але папытаць у яго нічога ўжо не магла. Ён няўмольна аддаляўся. Нейк вясною не прыйшоў начаваць. Назаўтра пазваніў, сказаў, што на вязаных спектаклях у Старых Дарогах. А праз паўгадзіны Іра сустрэла яго ў горадзе. Хоць і туман быў, разысціся не патрапілі.

Саша спачатку змаўчаў, апусціў вочы, шукаў выйсце. Потым павярнуўся да кафэ «На ростанях»: «Пайшлі, паабедаем...» Паелі моўчкі. А на прыпынку ён рашыўся: «У мяне ёсць жанчына. Яна чакае дзіця. Маё дзіця. Канешне, даруй. Але ты ж сама ведаеш, усё прайшло. А можа, нічога і не было. Я вельмі даражыў нашымі адносiнамі.

Ды ты ж сама бачыш, нічога не атрымліваецца. Не за рабыню ж мне цябе трымаць. Ты, Іра, эгаістка. Ніколі ж не пыталася, ці добра мне з табою, ці люблю я цябе. У цябе ўсё ёсць. Не хапала толькі мяне. Вось ты мяне і прыдумала. Для поўнай асалоды. Ты кахаеш не мяне, а нейкі ўяўны вобраз. Ты ўпусціла момант. Цяпер позна. А ўвогуле... Ты заблудзіла, Іра. Гэта добра, што ў нас не было дзіцяці. Ды не плач ты, а то людзі падумаюць, пралюбадзей які... Усе ж кажуць: ты моцная. Перажыві як-небудзь. Зразумела, трэба было зрабіць гэта ўсё раней, адразу...» — ён палка, быццам баронячыся ад яе пакутнага маўчання, кідаў балючыя словы. А яна толькі бязгучна, сутаргава душылася слязьмі і брыдка хліпала носам. «Ідзі схадзі ў «Планету». Пазнаёмся з кім. Ты ж, акрамя мяне, мужчын і не ведала. А відная ж з сябе. Бацькі такія. Сама ведаеш, у гэтых пытаннях усё залежыць ад жанчыны...»

— Ірына Мікалаеўна! — Дзяжурная медсястра раптоўна запаліла святло і перарвала пакутны ўспамін.— Ой, вы спіце...

— Не-не. Што здарылася?— Іра скінула коўдру і адшукала тапачкі.

— Падыдзіце ў чатырыста дзевятнаццатую палату. Там вельмі прасілі. Кажуць, вельмі важна. Усе ў радзале. Ну я да вас.

Іра збіралася хутка. Нават у люстэрка не глянула. Не любіла, каб хто чакаў. Тым больш парадзіхі...

Тоню, гэта яна папрасіла пазваць доктара, чамусьці раптоўна агарнуў страх. Ёй падалося, што ўсе ў бальніцы паснулі ці ўвогуле разышліся па дамах сустракаць Новы год. І Сашы, зразумела, унізе няма. Ці да яе яму сёння. Яна адна, тут, на краі свету. У такім становішчы...

Дзверы ў палату імкліва адчыніліся. На парозе стаяла высокая, падцягнутая доктарка. Зразумеўшы, што гэта і ёсць хвалёная Ірына Мікалаеўна, Тоня расчаравана ўздыхнула. Зусім маладзенькая. Ды яшчэ злосная нейкая. Засяроджаны невыразна-халодны твар, вадзяністыя блакітныя вочы зусім не схіялялі да шчырасці. Але загадзя назапашаныя словы трэба было камусьці выказаць.

Ірына Мікалаеўна наблізілася да ложка, над якім гарэла святло.

— Што такое здарылася? — сухім паўшэптам спыталася яна.

— Вы прабачце,— Тоня паднялася на локці і міжволі адкінула за спіну ўскудлачаныя рудыя валасы. Яе безабаронна-бліскучыя цёмныя вочкі акругліліся, па лбе разбегліся зморшчынкі.

— Справа ў тым... Мне гэта вельмі важна... Мнэ трэба было з вамі папярэдне пагаварыць. Тут мяне сястрычка супакойвала. Казала, што вы вельмі добры доктар, што зразумеце... Прабачце...

Тоня пачала запінацца і загаварыла, крыху шапялявячы, як у дзяцінстве. Яна нервова захінула на грудзях халат і паспрабавала распрастаць скамечаную, збітую прасціну.

Ірына Мікалаеўна перамінала-сагравала ў кішэні трубку і строга маўчала. Звычайная стрэсавая сітуацыя. Мусіць, першынец. Напрошвалася звычайнае:

— Праз колькі ў вас схваткі?

Тоня як і не пачула. Яе вастраносенькі тварык пакутна зморшчывуся. Позірк бязвольна ўпаў долу, і па шчоках пакаціліся слёзы. Суседка па палаце, пачуўшы ўсхліпы, незадаволена заварушылася.

Ірына Мікалаеўна падцягнула крэсла бліжэй да ложка і дастала трубку:

— Ну-ну. Перастаньце. Усе раджаюць, і вы родзіце. Давайце паслухаем вашага малога. Першынец?

— Ірына Мікалаеўна, міленькая,— Тоня, не падьмаючы вачэй, ухавіла яе за руку.— Памажыце мне. Гэта вельмі важна. У мяне ўжо было дзіця. Сын. Ён памёр. Трох месяцаў. І муж... Мой былы муж зусім спіўся. Гэта была гэткая пакута. Ён жа кахаў мяне. Вельмі кахаў. Я, яго пашкадаваўшы, замуж пайшла. Цяпер другі раз замужам. Я вельмі кахаю гэтага чалавека. Мне з ім вельмі добра. Разумеете? І бацькі мае яго так любяць і паважаюць. Ён акцёр. Выдатны акцёр. Нам вельмі-вельмі трэба зберагчы нашае дзіця. Вы нават не ўяўляеце, як мы яго ўжо любім. Імёны прыдумалі. Для дзяўчынкі і для хлопчыка. Нам трэба, каб яно жыло, наша дзіця. Іначай я памру. Ён такі харошы чалавек, мой муж. Так хвалюецца. Яшчэ больш за мяне. У яго гэта першынец. Разумеете? Можна, кесарава зрабіць? А? Толькі я болю баюся,— Тоня зірнула на доктарку і зноў адвяла заплаканыя вочы.

— Не хвалойцеся.— Ірына Мікалаеўна паспрабавала супакоіць, а сама адчула, што перасцярога перадалася і ёй, непрыемна сцяла шпыю. Рукі схаладнелі. Што яна за спецыяліст? А можна так стацца, і параіцца не будзе з кім.

— Не хвалойцеся, усё будзе добра,— урэшце голас зноў стаў спакойны.

Строга ў іх работа. Не тое што разліку, жорсткасці часам вымагае. Вось зараз. Паспачувала б жанчыне, паплакала з ёю разам. Усё лягчэй. Але ж тады прафесійна не дапаможаш.

Унізе Саша, у дзесяты раз перачытаўшы, што трэба прыносіць, калі забіраеш малое, зноў зазірнуў у прыёмны пакой. Наташа толькі паклала трубку:

— Пакуль нічога...

— Дзякуй. Ад вас тут таксі можна выклікаць? Калі ласка. Я потым пад раніцу яшчэ прыеду.

— Ды вы не хвалойцеся так. Гляньце, паўбарады ўжо з'елі...

Саша разгублена ўсміхнуўся. Праўда, трэба браць сябе ў рукі. А то які з яго бацька? Вось Тоня, тая жыццё ведае. Так спрытна ўсё робіць! А яму ж давядзецца цяпер неяк дапамагаць. Не, ён адразу так і скажа: «Камандуй, а я, як салдат, буду падначальвацца». Пялюшкі, распашонкі. Цікава, на каго дзіця будзе падобнае? І дзяўчынка ці хлопчык? Лепш, каб дзяўчынка. Такая, як Тонечка. Хлопец, зразу-мела, таксама добра... Абы дактары там талковыя трапіліся...

Саша не ведаў, што, калі ён садзіўся ў таксі, Тоню забралі ў радзалу. І што адказваць за яго будучае дзіця выпала не толькі акушэрцы, але і Ірыне, якую гэтую навагодняю ноччу так ні разу і не згадаў.

Іру, нягледзячы на ўзрост, як спецыяліста паважалі. Яна заўжды трымала сябе ў руках. Навучылася, як кажуць, пакідаць кепскі настрой і боязь у калідоры. Набярэ паветра, запаволіць на імгненне дыханне... У радзалу, што б ні было, уваходзіла знешне спакойная і сабраная. Рукі не дрыжалі, сэрца білася роўна. Прафесійная ўстойлівасць да стрэсаў. Мусіць, ад бацькі ў спадчыну.

Тоня ж, калі скінула халат, легла і, адчуўшы нагамі металічныя мацаванні, зусім страціла над сабою ўладу. зуб на зуб не трапляў. Яна не адрывала вачэй ад гадзінніка на сцяне. Стрэлкі, здавалася, знерухомелі. Крык. І яна ўся сутаргава сцялася і збялела. Галасы дактароў загучалі далёкім халодным рэхам. Нечакана побач над белай маскай міргнулі знаёмыя спакойныя блакітныя вочы. І Тоня, перамагаючы боль, даверліва ўсміхнулася ім насустрач. Гэта была Ірына Мікалаеўна. Яна яшчэ раз паслухала, як б'ецца сэрца будучага чалавечка. І, саступаючы месца акушэрцы, для самой сябе нечакана сціснула схаладнелую Тоніну руку.

— Усё будзе добра. Вы ж не першы раз. Як вас завуць?

— Тоня,— ледзь азвалася тая.

— Усё будзе добра, Тоня...

За болей астатняе адбывалася як у пакутным паўсне. Нарэшце п'якельнае напружанне спала. Роды прайшлі нармальна. І Тоня, аблізнуўшы сасмяглыя вусны, крыху сцішылася.

Іра, што не адыходзячы стаяла побач, у кожнае імгненне гатовая дапамагчы, таксама расслабілася. Як заўжды, на першы дзіцячы крык узрушана адгукнулася, затахкала сэрца. Чырвоненькі, жывы камячок. Які ён маленькі, безабаронны, гэты новы чалавечак! А маці,

нават такая драбнюткая, як гэтая Тоня, першая сёлета парадзіха, побач з ім проста веліканка.

Іра заўважыла: жанчыны, асабліва зусім юныя, бывае, убачыўшы сваё дзіця, ніякавеюць, адводзяць вочы, нават ці не цураюцца яго, яшчэ нязграбнага, незразумелага. А Тоня так мякка, хораша ўсміхнулася на сынаў голас, правяла яго поўным пяшчоты і замілавання паглядам. Добрая маці будзе. І жонка, мусіць, таксама добрая. Любяць яе, і яна любіць.

Мэдсястра падала Ірыне картку для запісаў. Лемеш Антаніна Фёдараўна. Лемеш... Іра яшчэ раз перачытала сваё нядаўняе прозвішча і разгубілася... Калі гэта сапраўды Сашава жонка... Што ж ён так?.. Сказаў бы, папярэдзіў. Хоць, каб і ведала, нічога б, па сутнасці, не змянілася. Ды не, тады сама, пэўна б, не ўзялася. Папрасіла б прыняць роды каго старэйшага...

Перш чым пераапануцца, Іра зазірнула ў педыятрыю. Адшукала малага. Ён ужо сніў свой першы сон. І як яна адразу не ўгледзела! Знаёмая Сашкава ямачка на падбародку. Іра адчула, што на вочы наварочваюцца слёзы. І, хвілінку прыстояўшы, паспяшалася адысці. Столькі змяшалася, зблыталася ў памяці... Быў час, яна, Іра, марыла, мроіла пра іх з Сашам дзіця. Нават сніла: родзіць, у сваім раддоме родзіць, а Саша, яна бачыць гэта праз акно, чакае яе на прыступках... Потым, калі Саша вярнуўся з арміі, гэты сок часам наплываў нясцерпнаю тугою. На рабоце яна штодня бачыла: ёсць і не замужам — родзяць ды так чакаюць, любяць сваё малое. А ёсць — народзяць, у такіх пакутах народзяць — і адмаўляюцца. Каторая і другі раз. Глядзіць табе ў вочы — здаецца, ні ценю сумнення, бы душа ссохлася. Напачатку Іра размаўляць з такімі пацыенткамі не магла. Роспач брала...

І неяк само сабою прыйшло, што ёй, Ірыне, галоўнае не работа. Галоўнае быць маці. Пяшчотнай, добрай. У гэтым яе сутнасць. Тады і толькі тады жыццё набудзе сапраўдны сэнс. Ды і ў сям'і да лепшага зменіцца. У іх маўкавым доме залунаюць усмешкі. І ні яны з Сашам, ні бацькі ніколі не будуць сварыцца. Іра ўяўляла, як Саша, расчулены, ласкавы, будзе забаўляцца з іх дачкою ці з сынам. А лепш і з дачкою, і з сынам. Ён жа так любіць дзяцей! Уяўляла, як яны разам будуць купаць малое. А потым пойдучь гуляць... Яна, Іра, цярплівая, не будзе жаліцца. Гэта ж шчасце. У час пакарміць, памыць, папрасаваць. Калі ўсё рабіць па парадку, у сістэме,— паспеецца. Яна нават пачала выпісваць з кніжкі доктара Спока самае, на яе погляд, важнае.

Сашу пра гэтыя свае надзеі Іра ніколі не казала. Толькі аднойчы, пасля таго леташняга прыкрага Новага года. Сашка сустракаў яе з

вячэрняга дзяжурства. Прыйшлі на тралейбусны прыпынак. А вакол гэткае мігатлівае, сінявата-ліловае хараство... І Саша, узрушаны, шапнуў:

— Бачыш, Ірынка, дрэва і цень. Нас не будзе. А гэтыя дрэва і цень заетануца...

Яна не стрывала:

— А яшчэ, Саша, заетануца нашыя дзеці, і ўнукі, і праўнукі. Сёлета абавязкова нараджу табе дачку ці сына. Добра?

Тады яшчэ ўсё можна было паправіць. Яго вусны, вочы, рукі не хлаусілі ёй. Ці гэта толькі здавалася?

Потым усё лёгкае, узнёслае выпарылася, як сон. Дні, нават святочныя, зрабіліся будзённымі, даўжэйшымі, ці што... Але ўсё адно недзе вельмі глыбока дасюль цеплілася, пульсавала згадка-надзея. Саша... Цяпер гэта было зусім недарэчы. Нельга кратаць іх агульную памяць. Ён бацька. У яго ёсць сын...

На ганку Іру асяліла стэрыльная чысціня. Заінеўшыя дрэвы даверліва ўскінулі да першых промняў свае, быццам зацукраваныя, голечкі.

Ноч, з яе бязважкімі летуценнямі, мроямі, скончылася. Наперадзе быў доўгі-доўгі, ясны, як дзень, новы год...

Вакаліз

...Вось нарэшце і апошняя прыступка. Чатырнаццаць. Гэта добра. Мне вельмі трэба, каб сёння пашэнціла. Каб ты быў дома. Учора ўвечары, не думай нічога благога, я не забылася, спазнілася да твайго званка. Так недарэчы зацягнулася вячэрняя рэпетыцыя.

Якія цьмяныя ў вашым пад'ездзе лямпачкі. Здаецца, трыццаць першая. Ваша кватэра. Час зняць акуляры. Званок азваўся рэзка і непрыгожа. У адказ па той бок высокіх чорных дзвярэй пачуўся спачатку надрыўна-звонкі сабачы брэх (ты ж ніколі не казаў, што ў вас ёсць сабака), потым мяккія годныя крокі. Не твае. Але збегчы ўніз ужо не паспею. Рыпнуў замок, стукнулася аб дрэва ланцужок-падстрахоўка. У асветленым праёме з'явілася маладжавая, зграбная жанчына. Вось якая яна ў цябе. Бледны твар. Вытанчаныя рысы. Стужачкі-бровы. Акуратна пафарбаваныя ў колер доўгага вішнёвага халата вусны. Чорныя валасы гладка зачасаныя і сабраныя на патыліцы. А ў шырока расплюшчаных вачах застылае здзіўленае здзіўленне. Зусім не падобная на вучоную даму. Хутчэй балерына. Я перад ёю ўраз зніжавела. А трэба ж нешта казаць. Яна чакае.

— Добры дзень. Я да... Дзмітрыя Фёдаравіча. Ён абяцаў мне даць ноты. Дэбюсі.

І чаму нацяўся, задрыжэў мой голас?

— Дзень добры. Праходзьце, калі ласка.

Якая да пранізілівасці разумная ў яе ўсмішка! Аказваецца, я страшэнна баюся тваёй жонкі. Мне раптам падалося, што яна зачыніла за мною не дзверы тваёй кватэры, а пастку.

— Распранайцеся. Ён там.

Яна кінула ў бок твайго пакоя і знікла на кухні, дзе шкрэбся і скавытаў сабачка. А я засталася адна ў чужой прыхожай. Туфлі здыму ля парога. Паліто, мусіць, можна павесіць сюды. Што і казаць, люстра ў вас шыкоўнае. Толькі мне ў яго лепш не глядзецца. Можна, ты і праўду казаў — не варта было стрыгчыся. Так ускудлацілася пад ветрам. Ды і памаду зусім за дарогу з'ела. Выключаю святло і іду да цябе.

Праз шклянныя дзверы мне відаць толькі краёк піяніна. Падыходжу бліжэй — Ты... Спіна натхнёна схіляецца ў такт нячутнай мелодыі. Рукі то разбягаюцца, то сыходзяцца, то заміраюць на нейкім доўгім акордзе. Але музыкі няма. Твае лёгкія пальцы не кранаюць клавішаў. Яны лунаюць над імі. Я стаілася, гатовая снадчуваць падуладнай табе гармоніі.

Якая ў цябе пругкая пастава, моцная шыя... Рудаватыя шорсткія валасы. Лысіны са спіны не відаць. Дзівак, я бачу, ты трошкі саромеешыся і з восені спяшаешся хутчэй надзець берэт. Мы яшчэ не загаварылі, а ўсярэдзіне ўжо нешта сцялася і затрымцела ад успаміну-прадчування твайго прывітальнага пацалунку. Перш чым крануць маю руку гарачымі вуснамі, ты казытнеш яе вусамі, барадой... Зараз зайду, ты адарвешся ад музыкі. І неспатольна-саладка адгукнуцца мне твае бяздонныя шэрыя вочы.

— Што ж вы стаіце? Заходзьце,— гаспадыня нячутна падышла са спіны і гучна расчыніла дзверы ў твой пакой.

— Сонейка, да вас прыйшлі.

Вось як яна цябе кліча. Сонейка...

Даруй, бачу, заўчасна парушыла тваё натхненне. Як са сну вырваўся ты з палону музыкі, Рэзка павярнуўся да дзвярэй. Са змакрэлага твару яшчэ не сышла засяроджанасць. Але паглыбленыя ў слых вочы раптоўна засмяліся. Ты збянтэжана праводзіш па лбе і кажаш да жонкі проста, неяк па-хатняму:

— Рая, знаёмся, гэта Таня, актрыса.

— Вельмі прыемна, Раіса Мікалаеўна,—яна падкрэслена культурна ківае. А ў мяне, адчуваю, пачынае гарэць твар. Мармытнула ў адказ нешта бязладнае.

— Вы будзеце частаваць госцю чаем?

Яна быццам і не збіраецца адыходзіць.

— Дзякуй. Дзякуй. Не-не... Я толькі на хвіліначку...

Важна, нядобра зрабілася на душы.

— Ну як сабе хочаце.

Пакінуўшы нам сваю з'едлівую ўсмішку, яна адышла. Дзверы нарэшце зачыняюцца.

— Што ж вы стаіце? Праходзьце, сядайце.

А сам сумеўся, ускочыў і неяк па-хлапечы рашуча ўхапіў маю руку. Пацалаваў. Ну весь. Зноўку падгінаюцца калені.

— А чаму вы не іграеце ўслых?

Апускаюся ў крэсла-качалку і не зводжу з цябе вачэй. Ды чаго ты так вінавата ўсміхаешся? Я люблю, калі ты ўпэўнены і моцны. Калі свецішся даверам і пяшчотай.

— Суседзі. Раю зусім замучылі. Ён міліцыянер. Пасля дзяжурства ўдзень спіць. А нядаўна дзіця нарадзілася.

Ізноў перасмыкнуўся. Забраць бы мне твайго болю...

— Вось паеду на тым тыдні на дачу. Там буду іграць.

Ты праводзіш рукамі па каленях, абапіраешся. Зараз падымешся, Я стаілася, чакаю. Божа! Зноў пахне антонаўкай. А... Яна ляжыць на

тваім стале... Зараз. Падыдзеш да мяне ззаду і пакладзеш рукі на плечы. Падымуся. Павярнуся да цябе. І тады будзе як заўжды. Ува мне ўжо гучыць твой голас.

«...Танечка. Якая ты маленькая, кволенькая. А летась была ж спраўнейшая. Ты не ведаеш сабе цаны. Даражэнькая... Ну зірні на мяне. Як засцяць мне ўвесь свет твае карыя, бліскучыя, быццам аголеныя вочы...»

«...І чаму ты так любіш шэры колер? Можа, таму, што ён надае тваім добрым, безабаронным вачам нейкі сталёвы водбліск? Мілы, мне замінае мая і твая адзежа...»

Але ты не падымешся. Нацята маўчыш.

— Я пайграю. Добра? — ізноў глядзіш вінавата і прыгнечана.

Я не чую мелодыі. Чакаю, калі ты здолееш адарвацца ад музыкі. Памятаеш, аднойчы ты адышоў ад яе, прыгарнуў мяне так, што перахапіла дыханне, і, казытнуўшы вусамі шчаку, прашаптаў: «Даражэнькая мая...»

Калі ты нарэшце рашыўся сказаць мне пра тое, што жанаты і ўсё жыццё марыш пра дзіця, якога няма, я раптам адчула, быццам твой лес цёмнай прасцінай агарнуў і ўваходзіць мне ў душу. А я разгубілася, знікавала ў цэнтры гэтага, на жаль, чужога свету.

А цяпер ты ўсё нешта запісваеш. Быццам мяне тут няма.

— Дзіма!

Ты што, пачынаеш злаваць? Я нават сваёй рэдкай прысутнасцю замінаю табе?

— Слухай, ты яшчэ кахаеш мяне ці не?

— Не ведаю.

Як адчужана зірнуў ты паўз мяне! І зноў да нотаў. Зразумей жа. Адчуй. Так бясконца цягнуцца не можа. На чым ты так засяродзіў свой позірк? А, яе любімая кітайская попелыніца...

...Разбіла.

— Ну навошта ты так? Асцярожна, не станавіся на шкло...

...Ты спужаўся. Разгубіўся. Няхай бы сама збірала.

— Я не магу больш цярапець гэтай дваістасці. Табе добра. Як сабаку на сене. А мне? Як злачынца прыходжу кожны раз на спатканні. А што бацькам казаць? Я чакаю, чакаю немаведама чаго...

— Ты ж ведаеш, каб у нас было дзіця, я не сумняваўся б. Ты ж ведаеш, як я хачу дзіця. А так... Мне шкода Раю...

...Зноў не даслухала. Сарвалася і збегла. Яшчэ Рая, як заўжды, «у форме». З гэтым недарэчным падносам і гарбатай. Я сам ведаю. Сабака на сене. Мяне, мусіць, цяжка паважаць. І любіць. Але зразумей. Яна ж такая адзінокая. Так шмат для мяне зрабіла. Не. Не

тое. Я проста жудасна, панічна баюся, што ты кінеш мяне. Памятаеш, як я сустрэў цябе з Віктарам? Ты ж яшчэ зусім юная...

...Сёння выхадны. Увесь дзень я праседзела пад пледам у кутку канапы. Ні валяр'янка, ні травы не дапамагаюць. Ноч так і не заснула. Чытаць не магу, шыць не магу. Чакаю званка. Больш года чакаю званкоў. Колькі ўчора я папахадзіла вакол твайго дома, пакуль рашылася ўвайсці... Міця. Ну даруй, калі чаго не разумею... Заклінаю цябе, пачуй мяне. Пазвані... Калі ласка...

Памятаеш, як ты ўпершыню зірнуў на мяне ў тралейбусе? Незнаемы, прывітаўся. Сышоў разам са мною. Папрасіў дазволу прывесці, А ля пад'езда запісаў на прабітым тралейбусным талоне свой тэлефон. Пацалаваў руку. І папрасіў так, што адмовіць не ставала сілы: «Пазвані. Добра?»

Я, тады яшчэ студентка, праз дзень рашылася, пазваніла. Мне падалося, што здолею табе чымсьці дапамагчы.

Ты даваў мне ноты, вадзіў на канцэрты. А пару разоў нават у рэстаран. Прысвячаў мне вершы і музыку.

Потым мяне размеркавалі ў ТЮГ, і, хоць мае імя значылася пераважна ў масоўках, вечары былі занятыя. Даводзілася сустракацца падбегам удзень або пасля спектакляў. Ты, дзівак, прыносіў на вахту кветкі «Для Таццяны Хахловой». У тэатры ўсе пераміргваліся. І не паверылі б, што мы тады яшчэ нават не цалаваліся.

А пачалося ж усё з даволі нахабнай прапановы зрабіцца тваёй каханкай. «Я люблю, каб усё было проста»,— абвясціў ты. А я вельмі абразілася. Пасля мы ніколі не згадвалі пра тое.

Цэлы тыдзень я змагалася з сабою. Больш за ўсё баялася: у цябе што-небудзь можа здарыцца. Нарэшце не стрывала, пазваніла. Рая, як заўжды, стрымана і бесстаронне адказала, што ты на дачы. А я адчула, ні дня не здолею пражыць, не зняўшы з тваёй душы крыўды. Трэба ехаць.

Пакуль дачкалася аўтобуса, змерзла ўшчэнт. Спрабавала згадаць што-небудзь прыкрае, вярнуцца. Але ў памяці толькі. светлае, тое, што неадольна прыцягвае. І я адна з усяго аўтобуса сыходжу на тваім дачным прыпынку.

Працінае вільгаццю. Трэба спяшацца. Амаль навобмацак сунуся ў цемры па гразкай дарозе. Не памятаю, як мінула лес, возера. Месяц, які зрэдку выбіваецца паміж кужалю важкіх восеньскіх хмар, не ратуе ад прыгнечанай маркотнымі поцемкамі пустэчы. Вось нарэшце і агароджа. Забрахалі, заскавыталі нябачныя сабакі. Я рушыла паўз маўклівыя насцярожаныя дамы. Блукаю, здаецца, гадзіну блукаю па

сцятых цішынёю вуліцах, спрабую з'арыентавацца. Раз-пораз рыпцаць, гойдаюцца над ветрам рэдкія пабітыя ліхтары, і над іх непрыветным жоўтым святлом разбягаюцца ўздоўж змёрзлых дрэў жахлівыя кашлатыя цені. Нарэшце я ўгледзела асветленае акно і кінулася да яго бежкі, як да паратунку. Доўга, адчайна стукаю ў дзверы.

— Ты?

Не разумею, ці рады. Можна, зноў не ў час? Мы не гаворым. Вешаеш маю куртку, садзіш на канапу. Я ўся дрыжу. Ты вяртаешся з коўдрай, накідваеш яе мне на плечы. Поіш гарачым чаем. Ледзь не плачу. А ты раптам абхапіў мае змёрзлыя ногі, укленьчыў і схваў твар у маіх каленях. Нашы рукі сустрэліся. Нясцерпна захацелася палашчыць, пацалаваць твае валасы. Я цябе адчула такім родным і блізкім. Быццам доўга-доўга чакала. І ты нарэшце вярнуўся...

Ты іграеш. Нешта пяшчотнае і трывожнае. І слёзы самі накатваюцца на вочы.

— Мілы... Я ведаю, табе галоўнае не я, а музыка...

— Божа мой, колькі ж табе гадоў? Ты разумееш мяне...

Здаецца, цэлюю вечнасць мроіла пра гэтку твай погляд...

Ты зноў прыпаў да маіх каленяў.

— Даражэнькая мая.

Я здзіўлюся ў цемры на тваё пруткае смутлае цела. Які ты далікатны і добры...

...Як даверліва і пяшчотна тулілася ты да мяне. Мы ўпершыню паспрабавалі быць разам. Даруй, я не паспеў развітацца. Сёння з раніцы раптам нясцерпна пацягнула туды, дзе прайшло мае маленства. Купіў білет, сеў у цягнік. І вось еду ў вёску да цёткі Насты. Не быў у яе сто гадоў. А яна ж выхадзіла, вывучыла мяне, пакуль мама з бацькам служылі на поўначы.

За акном імчыць, зліваецца ў суцэльную карункавую тканку працятая сонцам залатая восеньская яснота. Мае суседкі па купэ — вясковыя дзяўчаткі-шпатушкі. Такія свежыя, чыстыя тварыкі! Скажучь штосьці адна адной на вушка і, зірнуўшы на мяне, абедзве заружаваюцца. Не стрывалі, пырснулі, засмяяліся. Як не ўсміхнешся ў адказ? Не. Ні Рая, ні ты, Таня, ніколі так не смяецца. У тваім смеху заўсёды трымціць і зрываецца нацятая артыстычная струнка.

Старэйшая і смялейшая з дзяўчат пайшла занесці шклянкі з-пад чаю. І мы засталіся ўдваіх.

— Як цябе зваць? — пытаюся ў сваёй спадарожніцы.

— Таня.

Загарэлая, уся ў канапушках. І з тваім іменем. Таня. З-пад цёмнай грыўкі таямніча мігцяць шэра-блакітныя з глыбокім зялёным агень-

чыкам вочкі. Яна павярнулася да акна, і сонечныя праменьчыкі радасна патрапілі ў штучныя рубінчыкі завушнічак. Паднялася, паправіла спаднічку, мусіць, хацела выйсці. А потым зноў села. Невысокая, але камлюкаватая, моцная. І рухаецца паважна, годна. А ў вачах такая жывая, непадробная цікавасць! Прагне ўеё ўведаць, потым будзе доўга і падрабязна пра гэта камусьці раскадваць.

А мы з табой, Таня, пры сустрэчы амаль не гаворым. Я ўжо не кажу пра Раю. У горадзе столькі непатрэбнага тлуму, мітусні. Яны засцяць, збіваюць простую чалавечую цікавасць да жыцця, адно да аднаго. І не даеш веры, што здольны кагосьці ўзрушыць. І табе перастае быць цікавым нават блізка чалавек. Можна, таму, калі нашы вочы і загараюцца, гэта часцей нагадвае ненатуральны напружаны ліхтаровы бляск. Сапраўднае жыццё гараджан пачынаецца толькі ўвечары, калі ўсе вяртаюцца да сябе. Можна, таму нам так падабаецца ездзіць у метро? Яно як згадка, абяцанне вечаровага сутоння.

Вяскоўцы ж і ўдзень, і ўночы ў гармоніі з прыродай і з сабою. Спавядаюць сонечнае святло. Ім не даводзіцца штورانна адчайна кідацца ў адчужаную чалавечую масу. А людскі натоўп заўжды нагадвае мне наэлектрызаваны згустак нерваў — зачыненныя вочы і душы, схаваныя ад саміх сябе ўсмешкі і слёзы. Чым большы горад, тым халаднейшая ў яго душа. Тым хутчэй б'ецца пульс. Тым больш імкліва ён старэе і патрабуе аднаўлення.

Гарадскі лад жыцця дыктуе адпаведную моду. Людзей, асабліва дзяўчат, быццам апаноўвае панічны страх быць незаўважанымі. Можна, таму і ты, Таня, хоць ведаеш, мне не падабаецца, надзяваеш у самыя адказныя моманты белыя штонікі, чырвоны пінжак і яркія кліпсы. А фарбуешся ледзь не з выклікам.

На сцэне ў ролях дзёрзкіх падлеткаў у закасаных штанах, дзяўчатак-школьніц з белымі банцікамі ты, як ні дзіўна, больш натуральная, чым у глядзельнай зале на канцэрце. Даруй. Гэта, мусіць, мае старэчыя павучанні.

У маёй стрыечнай сястры, што жыве праз вуліцу ад сваёй маткі — цёткі Насты, падростаюць ужо пяцёра дзяцей. А я нешта, мусіць, незваротна парушыў у прыродзе. Тым, што няма ў мяне ні сына, ні дачкі. Рая, здаровая жанчына, занялася мастацтвазнаўствам. І вось ужо хутка дзесяць гадоў піша сваю кандыдацкую на дэкаратыўна-прыкладнаму мастацтву. Схлусіліся зусім. Я табе не казаў, яна здрадзіла мне напярэдадні самага вясяля. Трэба было ўцячы. Не здолеў. І ў мяне былі каханкі. Рая пра гэта ведала. Жанчыны нічога не патрабавалі, і я нічога ім не абяцаў. Ты, Таня, таксама нічога не патрабуеш. Але я не магу табе здраджваць. Даруй, я бываю часам

занадта жорсткі, як ты кажаш, сцюдзёны. Ды, мусіць, усё, што натуральна перайшло мне ў спадчыну ад маёй пяшчотнай мамы, я аддаў сваёй першай жанчыне. А табе засталася зусім трошкі. Але ты вярнула мне шчодрасць, натхненне, як ні дзіўна, нават першароднасць пачуццяў.

Памятаеш, летась недзе такою ж парою мы паехалі з та бою на дачу сабраць і знесці ў хату антонаўкі. І сёння працінае той вечаровы ўспамін. Усёй істотай бачу тваю постаць, залітую з акна месячным святлом. І важкія доўгія валасы, што хваляю рассыпаліся па маім плячы. Я страціў усе жаданні, уражаны, зачараваны хараством. Спаць мы леглі ў розных пакоях...

...Пахла антонаўскімі яблыкамі. З раніцы я расплюшчыла вочы, а вакол блішчаць, залітыя сонцам, зеленавата-жоўтыя, мядовыя шары. І на кніжнай паліцы. І на раялі. Той леташні пах і сёння хмеліць мяне.

...З таго вечара мяне неадольна пачаў трывожыць нейкі ўспамін. Потым, калі мы праходзілі паўз адзін стары напаяўразбураны дом, ты паміж іншым згадала: «А мы тут жылі». І я ўсё ўспомніў. Шмат гадоў таму, яшчэ студэнтам кансерваторыі, я вучыў тваю суседку музыцы. Час ад часу да яе заходзіла кволенькае цікаўнае дзяўчо з вялізнымі сінімі бантамі. Сцішыцца ў куточку і неўпрыкмет слухае, слухае...

...У дзядінстве мама сапраўды завязвала мне толькі белыя і сінія банты.

...Аднойчы падымаюся па прыступках, а насустрач тая дзяўчынка. Яна прывіталася, саступіла, і цёмныя бліскучыя вочкі зірнулі на мяне неяк па-даросламу стоена і строга. З той пары мяне трывожыў і саграваў той пагляд. Ён прыходзіў у сны і мроі, ён спадарожнічаў мне ў шчасці і нягодах. Значыць, я нарэшце адшукаў цябе. Даруй, сёння не развітаўся. Але затое перадаў для цябе вакаліз, напісаны ў першую восень нашага знаёмства. Памятаеш, як тады кружыў голаў пах крамяністых антонавак?..

...Дзякуй табе. Быйшла з дому, а ля пад'езда чакае мяне хлапчук. Кажа: «Гэта вам прасілі перадаць...» І дзе ты адшукаў цяпер такія снежна-белыя ружы?..

...А вакаліз, вакаліз. Ці перадалі табе вакаліз?

...Я іду па нашай вацярушанай лісцем алеі. Паўз Ленінскую бібліятэку. Машынкi, дамкі. Яны здаюцца мне такімі маленькімі. Сёння я валадару над усім светам. Бо нясу тваю, нашу мелодыю. У новай п'есе, што ставім па-за планам, ёсць і дзёрзкія шукальнікі шчасця, і да болю любімая мая герайня — маладая настаўніца-першагодак. Не ставала толькі музыкі. І вось з'явілася наша мелодыя. Сёння я прачнулася гадзін у шэсць. І ўзялася перачытваць твае пісьмы, вершы. З мора, дзе ты адпачываў з жонкай, з арміі. То пяшчотныя, натхнёныя, то адчайныя...

Як засцерагчы мне цябе ад бяды? Як загаварыць ад злога? Памятаеш, ты расказваў, што ў дзяцінстве, вяртаючыся пад вясну са школы, пераходзіў рэчку, загледзеўся на ваду і зваліўся з мастка. Вада была сцюдзёная. Плечы адцягваў цяжкі ранец. Але ты выплыў. І нават паспеў, каб не зведала цётка, высушыць у дзеда на печы кніжкі. Ты ж моцны, мой найдарожшы ў свеце чалавечак. Толькі ніколі не траць у сябе веры. Мяне зноў паланіў водар антонаўкі...

Зараз я выйду на сцэну, і загучыць твая музыка. Яна даверыцца мне і разгорне крылы.

...І падтрымае твой моцны глыбокі голас...

...У гэтай мелодыі столькі безабароннай непасрэднасці, улюбёнасці і веры, столькі акрыленасці, што зала перастае існаваць. Я пераадольваю прастору і час і ўзятаю за музыкай і сваім голасам. У адным імгненні сплятаецца, ажывае, што было, ёсць і будзе. Сыгранae мною на сцэне ў той жа вечар беззваротна знікае. А гэтая мелодыя, твая, наша мелодыя, назаўжды застаецца ў нотах. І праз сотні гадоў... Так хочацца верыць, што наша сугучча спраўдзіцца на гэтай зямлі.

Калі спектакль сышоў са сцэны, п'еса састарэла, многія спрабавалі выконваць вакаліз у канцэртах. Але ён не гучаў. Ён быў напісаны для адзінага голасу.

Ларыкаў сад

Маці В. Я.

Алесю трэба было выгаварыцца. А ён быў адзін. У спальні, у зале, на кухні. Адзін. Праўда, і жонка, Наташка, калі б не засталася з бацькамі і дачкою на дачы, наўрад ці слухала яго сярэднячы. І ён не адважыўся б хадзіць у адных плаўках па хаце, не тое што курьць. Ляжаў бы ціхенька і давіўся сваёю скрухай. Можна, яно і добра. Нікога няма. Але, каб пазбыцца сутаргавых прывідаў, варта запаліць ва ўсіх пакоях святло. Пайсці на кухню, сесці за стол з выпадковай учарашняй закускай (пустая бутэлька ўжо за шафай, дзве чыста вымытыя шклянкі на паліцы). Адчыніць фортку, пераставіць з падаконніка попельніцу, закурыць... І, не зважаючы на мернае вуркатанне халадзільніка, падумаць. Шэптам, напайголасу, уголас...

«...Ты, Наташка, кажаш, што Іларыён значыць вясёлы. Майго бацьку звалі Іларыёнам. А ці быў ён вясёлы, не ведаю... І якім ветрам занесла гэтае імя ў наш край? Дзед з бабаю... Таксама дзівакі. Мусіць, доўга выбіралі, як назваць свайго першынца. І аблічча, і характару яго пэўна не ведалі. Немаўля і немаўля... Іларыён. Па-вясковаму Ларык... Ці пасавала бацьку ягонае імя? А можна, яго таму і памятаюць, што быў вясёлы. Брат Колька праўду кажа, хата і сад — вось і ўсё, што засталася на ўспамін пра бацьку. Усё, што пакінуў ён на зямлі нам, сваім дзецям.

Калі едзеш з горада, наша веска (ты ж ведаеш, яна, як і хутар, дзе я нарадзіўся і вырас, завецца. Слабадою) пачынаецца адразу за могілкамі, на якіх пад маладзенькаю хвояй пахаваны мой бацька. Я яго, можна лічыць, зусім не памятаю. Ён памёр, калі мне не было і двух гадоў. Каб не старэйшыя, дасюль, мусіць, думаў бы, што мой бацька Ерафеевіч. Маці прывучыла, і цяпер, бачыш, клічу яго татам. Калі Колька сказаў: Ерафеевіч нам не родны, я спачатку нават узагрудкі кінуўся. Але ж, вядома, такім не зкартуюць...

А на радуніцу сястра, Надзя, завяла мяне на могілкі. Як цяпер памятаю, было пахмурна і золка. Хвоі тужліва так рыпяць, яшчэ больш наганяюць маркоты... ЛЕЭДЗІ былі паразыходзіліся. На выепахках ля крыжоў і помнікаў толькі поўныя чаркі, фарбаваныя яечкі, цукеркі. А счарнелы бацькаў крыж павязаны свежым, бялюткім, з далікатнымі чырвонымі ромбікамі па краі ручніком... Вецер гойдае даўгія, ледзь не да зямлі канцы. І махры варушацца, бы жывыя. Надзя паклала побач з чаркаю пунсовае яечка і цукеркі. І мы з'елі па адной. Потым шчэ доўга стаялі і маўчалі. Сястра заплакала. А

я, каб стрымацца (хлопец жа, не дзеўка!), прыплюснуўшы замакрэлыя вейкі, усё касіўся на хвойку за крыжам.

І раптам проста ў вочы пырснула сонца. Зажмурыўся. А расплошчыў вочы, падалося, што крыж зусім не крыж, а чаалавек. І павязаў яго ручніком не з гора, а з нейкай вялікай радасці. Ну, скажам, як свата на вяселлі. Я тузануў сястру за руку. Але яна прытуліла мяне, пакланілася і заспяшалася пайсці. З могілак мы завярнулі да бацькавай радні. Тады, здаецца, хтосьці і паказаў мне першы і апошні раз зжаўцелую бацькаву фотку. Толькі я слаба што запомніў. Адно вочы, нейкія выцвілыя, беспрытульныя.

Потым я і сам не раз бегаў на бацькаву магілу. Доўга блукаў па навакольным светлым халаднаватым лесе. Калі ад могілак паўз хвойнік напразткі ісці да ракі, не мінеш царквы. Усё ніяк не збяруся табе яе паказаць. Яна ў нас строгая, бялюткая камяніца. Як сонца, дык проста зырчыць, свеціць сярод смарагдавай зеляніны. Але да пары я толькі зводдаль цешыўся на яе. Увайсці за агароджу, дзе туліліся адна да адной бярозкі, а ўлетку красавалі аранжавыя, быццам васковыя лілеі, не рашаўся. Нават у нядзелю, калі збіралася трохі людзей і ўсё наўкола поўнілася, жывілася сугучнымі спевамі. Мне здавалася, што густа калінавы, крыху завостраны дах робіцца лёгкім, бязважкім, узносіцца пад аблогі.

Але аднаго разу тая царква мяне ўратавала. Швэндаўся я па лесе. Не было чаго рабіць — пераймаў птушак. А тут знянацку рэхам — гром. Зірнуў, а неба між верхавінамі ўжо шэрае, і цямнее, цямнее... З ракі горнецца навальніца. І хваёвы шэпт множыцца, множыцца, туруе гromу. Я бежкі да царквы. Там было крыху зацішней.

Барадаты, хоць яшчэ і не стары айцец Міхаіл у выцвілай рабочай спяцоўцы і смешнай, як у доктара, толькі чорнай, шапачцы стаяў высока на лесвіцы і фарбаваў дах з чырвонага ў жоўты колер. Я, мусіць, тады зусім быў спалатнеў. Бо айцец Міхаіл адразу злез уніз і, нічога не пытаўшы, завёў мяне ў царкву. А я адчуў моцную мужчынскую руку і супакоіўся. Агледзеўся. Усё было нязвычайнае. І мяккія салодкія пахі, і некалькі кволенькіх мігатлівых свечак. І строгія жаночыя, мужчынскія твары. Да таго я ніколі не бачыў сапраўдных карцін. Айцец Міхаіл растлумачыў, што гэта не карціны, а абразы, пачаў пра кожны расказаць. Гаварыў ён спакваля, неяк таёмна доўжачы словы. Назваў, хто з кабет які ручнік да абразоў саткаў ці вышыў. Паказаў печку, што склаў сам, каб людзі ўзімку не мерзлі. І нарэшце падвёў да залачнай разьбяной царскае брамы. «Гэта ж; кажа,— твой бацька зрабіў. Старая была счарнела. Дык ён адзін у адзін паўтарыў». Мяне ад нечаканасці як апаліла. А айцец Міхаіл бы і

не зважае: «Толькі анёлак, вось гэты, на крыле, з паднятымі ручкамі, не той, што быў. Бацька твой яго з цябе рэзаў. Ты тады немаўляцем у калысцы ляжаш. Не памятаеш. Бач, як губкі натапырыў. А калі прыгледзецца, і цяпер крыху надобны. Чуб непадатны, кучаравенькі,— і ён неяк мройна ўсміхнуўся.— Майстар твой бацька быў. Без пары памёр. Царства яму нябеснае...»

А навальніца тым часам мінулася бокам. Разам з хмарамі адкаціліся сухія грымоты. І скрозь высокія вокны засвяціла, азвалася ў ажурнай разьбяной лістоце сонца. Я ступіў бліжэй і, не падьмаючы вачэй, цішком таропка крануў залачоную вінаградную гронку. А ўніз — востранькі лісток і гладзенькая сцяблінка... Вось тут маю душу і сцяла нязнаная пяшчота. Я ганарыўся сваім бацькам.

Ці не з таго часу пачаў я таіцца. Мною кіравала адно-адзінае неадольнае жаданне — уявіць ці хаця б сасніць ЯГО... майго бацьку.

На гарышчы знайшліся старыя бацькавыя чобаты, пінжак і кепка. Вазьму, бывала, іржавую пілу ці сякеру і ўяўляю сябе сапраўдным дарослым мужчынам. Туды ж, на гарышча, знёс я і запалены гармонік. Спачатку проста бязладна расцягваў яго. Потым прыгледзеўся ў клубе да гарманіста Лёніка, трохі налаўчыўся быў нават іграць. Дасюль, калі бяруся пілаваць ці секчы дровы, мне скрозь шорганне і цюканне чуюцца пераборы гармошка.

Потым нехта з родзічаў да слова вазьмі ды кінь: бацька быў увесь у сваю матку, бабу Кацю значыць. А я тое добра запомніў. І прыахвоціўся гасцяваць у цёткі, з якою баба ясыла. Цяпер упэўнены, там я і пабачыў бацькаву фотку. Яны ж яе дзесьці і згубілі. Баба Каця нас вельмі любіла, шкадавала. Але пасля таго, як Графеевіч перабраўся на хутар, заходзіла рэдка.

А я прыйду да цёткі, сяду ў куточку на ўслончык і, пакуль бабка шчыруе ля печы, цікую, як яна рухаецца, як паглядае. Потым усё пераношу на бацьку... Да болю яс хацелася яго ўявіць, успомніць. Ён, думаю, быў не такі каб вельмі высокі, але спрытны, рухавы. А плечы абавязкова шырокія, моцныя. Я сцінаў вейкі, збіраў усю сваю фантазію. Але, акрамя выцвілых вачэй і няясных абрысаў твару з той старой фоткі, уяўленне нічога не малявала.

Гляну, як дзядзька, цётчын муле, забаўляецца са сваёю малою, і сам сябе ўшчуваю. І бацька ж, пзўна, мяне песціў, падкідаў да столі, насіў на плячах. Я ж не магу не памятаць ягоных рук. Зноў плюшчыў вочы. І зноў марна. Галоўнае, чаго не было: голасу, слоў бацькавых. І ўжо ніхто ніколі мне іх не нагадае...

Баба ні пра што не здагадвалася. Паставіць на стол талерку з блінамі, налье ў сподачак смятаны. А сама сядзе насупраць, падапрэ

шчаку і так жалліва на мяне паглядае, ну хоць плач. Вочы ў яе халаднаватыя, шэра-блакітныя. Але як скалка пра добрае, яны, бы асветленая сонцам вада, ураз ажываюць, робяцца лаекавыя, вабныя. Гладзіць мяне па галоўцы, прыгаворвае: «Ты еш-еш, мой саколiк, пакуль гарачанькія...»

А раз зайшла суседка Ліда. Прыстаяла ля парога. Глядзела на мяне, глядзела, а потым: «Выліты бацька»,— кажа. У мяне кроў у скронях зайшлася. Усміхнуўся няўцямна. А яка толькі ўздыхнула: «І ўсміхаецца, як ён...» Завярнула і з хаты.

Цётка пазней мне расказвала, што Ліда па маладосці моцна кахала нашага бацьку. Дасюль так і не пайшла замуж.

А баба раз-пораз пачынала мяне шкадаваць. Расчуліцца, ледзь не плача: «Зусім ты скуднеў. Не кормяць цябе там, ці што?» Гэта ўжо мяне надта ж злавала. Я дзьмуўся і, буркнуўшы што-небудзь няпэўнае, не даядаючы, грукаў дзвярыма. Потым доўга не з'яўляўся на бабіны блінцы.

Мы ад вёскі за які кіламетр. Туды, бліжэй да ракі, на хутар мой бацька з маткаю перабраліся адразу, калі пажаніліся. Мясцінка там, ты ж сама бачыла, цудоўная. Двор на невялікай выспачцы, вакол кружляе танютка жвавая ручайка. Я цябе цераз яе шчэ пераносіў... Ля хаты — вербы. Такія старыя, што, калі яны плачуць, здаецца, ідзе дождж. І гаспадарка ў нас ладзіцца. Цяпер і карова, і авечкі. Кабанчык, пара парсучкоў гадуюцца. Не кажучы ўжо пра качак, гусей, кур. Два сабакі. Усё як мае быць. Ерафеевіч яшчэ і пчол завёў... А хата бацькава... Такіх у вёсцы няма. З разьбянымі ліштваемі, аканіцамі, адмысловым вільчыкам. Сонечная, вясёлая. Бацька драўляныя карункі без лобзіка, сякераю і нажоўкаю, рэзаў. Усяму наваколю на дзіва. Век жыць збіраўся.

А сад наш дык дасюль так і завуць — Ларыкаў сад. Вішні, слівы, грушы, яблыкі. Цэлае лета, ад наліва да антонаўкі. Ёсць і нейкія асаблівыя — духмяныя, наліўныя. І малінамі, і грушаю, і мёдам аддаюць. Вяскоўцы іх Ларыкавымі ахрысцілі. Умеў бацька, душою да гэтага быў. Прышчапляў. Аходжваў кожнае дрэўца. З гэтым садам у мяне шмат што звязана...

Памятаю, яшчэ ў школе вучыўся, грошы трэба былі, паехалі з мамаю на базар тая яблыкі прадаваць. Матка кудысьці была адышлася, дык я, думаў, згару з сораму. Рукі на грудзях сашчапіў. Пераступаю з нагі. на нагу і вачэй ад зямлі адарваць не магу. Людзі падыходзяць, абгаворваюць. Каторы на смак папытае. Каторы пазногцем па яблыку пстрыкне, цану папытае. А мне зусім не па сабе.

Як усё адно не яблыкі, а мяне таргуюць. Зарокся больш гандляваць. Па дарозе назад у мамы пытаюся:

— А бацька калі прадаваў?

— Ды які продаж. Саду ж яшчэ не было,— кажа.

А потым сумна так усміхнулася:

— Ён на адным месцы не ўстояў бы. Усё некуды спяшаўся...

А я сам сабе падумаў, што бацька, як і я, саромеўся б. Раз кажуць, на яго падобны.

Цяпер, вядома, вырас я са сваіх дзіцячых забабонаў. Твая мамка часта ж нас на базар ганяе — трускалкі ці зеляніну якую з дачы прадаваць. Можа, і правільна. Хочаце кааператыў — працуйце. Іншыя дзеля гэтага і ў Сібір не лянуюцца з'ездзіць. Твой татка прышчапіў на саджанцы і бацькавыя яблыкі. Саспеюць, і іх на базар.

А ты, Наташка, гляджу, любіш гандляваць. Як якая рэч надакучыць — у камісіёнку ці знаёмым нясеш. І абавязкова, каб з барышом, з выгадай. Мне спачатку не па сабе было. Саромеўся. А ты смяешся: «Не разумееш ты гарадскога жыцця. Дзярэўня». Які ўжо ёсць...

Мама ж казалася, што бацька да рэчаў, як да людзей, прывыкаў. Чобаты, тыя, з гарышча, быў да дзірак стаптаў. Лоўка мне ў іх, кажа, і ўсё. А маме, каб не злавала, шэпча: «Я ж у іх да цябе на спатканні бегаў. А ты «выкінь»...» Так і не скідаў, пакуль мама сама ў горад не выбралася, купіла на свой густ. У новых і пахавалі.

Загінуў ён недарэчна. Надта ж хораша граў на гармоніку. Весела, з пераборамі. Танцы ды песні ведаў і гарадскія і вясковыя. На слых, з языка падхапіць мог. І яго заўжды клікалі, як збіралася кампанія. І жаніўся, і нас адно за адным шасцёра нарадзілася. А ён на вачоркі бегаў. Вядома ж, якая яна пасля вайны музыка, акрамя гармоніка.

І тым вечарам. Сцямнела ўжо. Зався. А з вёскі прысунуліся — прасіць. Мама расказвала, я якраз хварэў, дзень крычаў, аж сніеў. Толькі сцішыўся — у акно грукаюць. Мама напяміла бог бацьку прасіла: «Не дзяцінься ты. Без цябе абыдучца». А бацька ж горды, любіў, каб усё па-ягонаму было. «Не перадкавай!» (не перашкаджай, значыць) — і пайшоў. А там усчалася п'яная бойка. Кінуўся кагосьці бараніць. І патрапіў на выхаплены з лютасці нож. Скалечылі. У бальніцы да вясны пралежаў, не адужаў. Вярнуўся дамоў знясілены, зусім кволы. Праз колькі месяцаў памёр. Маме тады і трыццаці не было. А нас пяцёра на руках засталася. Ерафеевіч, ён за яе на гадоў дзесяць маладзейшы, халасцякаваў яшчэ. Перайшоў да нас. За гады зжыліся, відаць, любяць адно аднаго. Нас пагадавалі. Ніколі не крыўдзілі. Мяне, меншага, дык зусім разбэсцілі. Асабліва сестры.

Дасюль жанчынам больш чым сабе веру. Спачатку і на дыбкі быццам стану, каб характар паказаць. А потым усё адно як вы кажаце зраблю.

Мне часам здаецца, што, каб быў жывы бацька, я вырас бы цвярдзейшы, больш мужны, ці што. А так, папраўдзе, дасюль не сустрэў мужчыны, на якога падобным хацелася быць, ідэала, адным словам. Пераехаў да цябе, цешча цесцем, як дзіцем, панукае. Той, бедны, на заводзе дзень пры дні. Жылы выцягнуў, а машыну купіў. Цяпер вось дачу збудаваў. Ледзь што не так — цешча вусны падцісне і маўчыць, як каменная. І ты ад мамачкі набралася. Ведаеце, я ж адразу ніякавею, губляюся. Сорамна, але жаночых слёз дык зусім не магу трымаць. Кідаюся перапрашваць і ўсё чысценька гатовы перайначыць, абы не плакалі.

Але ж прафесію выбраў што ні ёсць мужчынскую. Пасля васьмі класаў, нічога нікому не сказаўшы, з'ехаў у горад. Вучылішча скончыў. Колькі гадоў на будоўлі папрацаваў. Ты вось, медсястрычка мая дарагая, падахвоціла — політэхнічны інстытут завочна адужаў. Прарабам прызначылі. Брат Колька кажа: «Які-ніякі, а начальнік...» А ў вёску ўсё адно цягне. Асабліва як вясна, лета... Работы ж фізічнай ніколі не цураўся. Яшчэ школьнікам той жа Колька на камбайн пасадзіў. Едзеш па полі. Высока-высока над зямлёю. Ажно за пагоркам рэчку відаць. Калоссе перад табою згінаецца. Зерне ў машыну сыплецца. А ты як капітан, выходзіць. Такім дужым сябе адчуваеш... Некалькі гадоў, як жніво, памочнікам камбайнёра быў. Мусіць, каб не ты ды дачушка, Ірынка наша (вы ж у мяне патомныя гараджанкі), кінуў бы ўсё, перабраўся ў вёску...

У горадзе жыццё неспакойнае, мітуслівае. Здаецца, старэеш нават хутчэй. Каб як людзі адзецца, джынсы тыя купіць, я шчэ ў вучылішчы ўночы вагоны разгружаў. Затое ж і ты, Наташка, не каго-небудзь, а мяне на танцах прыкмеціла, вока наклала, закадрыла. Хоць сама заўсёды з іголачкі. Матка ж як-ніяк — загадчыца секцыі ў магазіне. Не, як паехаў з вёскі, я моцна змяніўся. Нервуюся, злуюся без дай прычыны. Можна, і таму, што дадому рэдка езджу. Зімою — работа, улетку на поўдзень цягнеце. Цяпер вось яшчэ дача. Толькі што ўвосень бульбу скапаць, каб і сабе колькі мяшкоў прывезці.

А ў нас жа так хораша... Цяпер сад вось-вось прыбярэцца беларужовай кіпенню... Як тады, памятаеш, з табою на хутар выбраліся. Памякчэла. Трава рухнула. Усё ажыло, заспявала. Ці ж уседзіш у горадзе?

Увечары цесць з цешчаю пайшлі машыну мыць. А мы, маладыя, спаць. Мой ложка, што ля акна, мама да нашага прыезду заслала

бела-шэраю посцілкай, якую бабка Каця ў маладосці ткала. Іх яшчэ «дымкамі» завуць. Ты, Наташка, узяла тую посцілку ў рукі, распасцёрла, каб скласці. І такое мне прымроілася... Скрозь ружова-ліловы прыщемак заструменіўся долу чароўны ўзор. Кругі напываюць адзін на адзін, ператвараюцца ў зоркі, крыжыкі, акенцы... Варухнулася, ажыло самое паветра... Аж голаў павяло, закружыла... Я табе: «Пастой трохі так»,— кажу. Прыхінуўся да вершніка, вочы прыжмурыў. А ты... Бы амытая вадою...

Мама зайшла. Прынесла гладыш сырадою і два кубачкі: «Папіце, дзеткі. Цёпленькае шчэ». І таксама трохі прыстояла. Нішто так не грэе душу, як той надвячорак. Суладна, хораша робіцца... Я паміж вамі, маімі жанчынамі, бы спавіты цішынёй і даверам. Потым, калі мама пайшла, мы з табою пілі малако і ўсміхаліся аднымі вачыма.

Назаўтра я прачнуўся яшчэ досвіткам. У расчыненае акно вее туманам. Ён абсыпаў дробненькімі кропелькамі бялюткія кветкі-зорачкі, што шчэ з вечара ты паставіла ў слоік на падаконніку. А твар у цябе бестурботны і спакойны. У сне закінула руку за галаву, коўдра саслізнула. І я прачнуўся. Але ж і ты тады трохі змерзла, бо смешна, па-дзіцячы падкурчыла каленкі. Я прычыніў акно, захінуў цябе, а сам пайшоў у другую палавіну. Да печы, дзе ўжо жыло, хрумсцела паленцамі польмя. Звыкла цікалі на сцяне ходзікі. Мама абірала, потым драла бульбу на бабку. Скварыла сала. Нарэшце паставіла чыгунок у печ, прычыніла заслонку і сказала як даўно надуманае:

— Пайшлі, я табе сад пакажу.

Мне зусім не хацелася выходзіць з цёпрае хаты, і я паспрабаваў адгаварыцца:

— Я ж яго і так ведаю.

— Ды не, Ларыкаў, бацькі твайго, сад...

Мы выйшлі на двор. Сонца ўжо выкацілася з-за далягляду, але туман не ападаў. І скрозь яго квітнеючыя дрэвы глядзеліся, бы праз ружовае шкельца.

Мая негаваркая, часцей самотная мама вадзіла мяне між яблынямі і, бы самой сабе, спавядалася:

— Гэтую бацька пасадзіў, калі Надзя нарадзілася. А побач — Светчына. Бач, якая наравістая. Надзя, дык тая патульная. Да плота прыпала. Абапёрлася, і анігадкі сабе. А Светка ўсё характар паказвае. Колька. Як ёсць — пакручасты, бязладны. Гаротны ён у нас. Праўда... Цяпер зусім спіўся. Шкода. Проста душа рвецца, як пагляджу. Пецька, дык той не прападзе. Ведае сабе цану. Хоць і ў яго мухаў хапае. А вось і твая вішанька. Мы думалі, дзеўка будзе. Не сталі восені чакаць. З вясны пасадзілі. Далікатная ўдалася, кучаравенькая.

Толькі што ганарлівая. Сама па сабе хоча. Ды жыццё — яно на тое і жыццё. Каб сярод людзей. Па-добраму. А гэта — нашы з Ларькам яблынькі. Паперадзе ўсіх пасадзіў. Як толькі тут пасяліліся. Адна здзічала. Мусіць, ягоная. Ды не ссякаем. Памяць. Я, як вас нікога паблізу няма, сасню каторага, іду ў сад, шчакою да дрэўца вось так прыпаду. І бы да душы вашае дакрануся. Можа, і вам ад таго легчае. Ерафеевіч казаў, як у цябе хто народзіцца, таксама дрэўца пасадзіць.

Тым унукам не садзіў, а тваім пасадзіць. Толькі ён у нас летуценнік. Ці прыжывецца... Зямля тут такая. З норавам. Бацька твай сакрэт, мусіць, нейкі ведаў...

...Даўно не згадвалася тая вандроўка. А сёння я наш сад сасніў. Пялёсткі кружаць, кружаць у паветры, а на зямлю не ападаюць. Потым здалося, малы я зусім, сяджу на беразе і бачу: уздоўж вады паважна так ступае мужчына. Мяне мінуў, не павярнуўся. І тут як што скаланула: са спіны пінжак пазнаў. Бацька! Я наўздагон. «Татка, татачка!»—крычу. Ён пачуў, спыніўся, павярнуўся. А твар чужы. Зусім незнаемы. Я назад. А тое месца, дзе толькі сядзеў, вадою заплыло. У нас увесну дужа крэпка разліваецца. Ажно ўсю поплаву займае. Гляджу: усё ў вадзе. І царква. Па самую макаўку. Да хутара, да хаты нашае падступае. Я ўцякаць. Бягу, бягу і з месца не крапаюся. Аж сэрца ад натугі зайшлося. Прахапіўся...

Пайшоў вось на кухню. Накурыўся ўжо да горычы... Цяпер не разбярэш, што ў сне, што наяве было.

Мусіць, гэта пасля ўчарашняга Колькавага візіту. Называецца, пагаварылі. Убіў жа майму браціку хтосці ў галаву, што з-за нейкай электрастанцыі хутар наш затопяць. І што пад затапленне рыхтаваць не хто іншы як я буду. «Алесь,— кажа,— не рабі гэтага... І другім забарані. Ты ж які-ніякі начальнік. Да Пецькі хадзіў, дык таму да лямпачкі ўсё. На поўдзень збіраецца. Чамаданы пакуе. Адпачынак...»

Я паспрабаваў Кольку тлумачыць: маўляў, пад затапленне рыхтаваць — доўгая справа. Пакуль разбярор, перанясе́м царкву, могілкі, хаты, урэшце. Далей ад берага. Ды што яму давядзеш, п'янаму. Убіўся ў сваё. «Наіўны ты чалавек,— кажа,— ідэаліст. Каму гэта баліць? Вы сады ссякаць едзеде. А гэта грэх, Алеська. Вялікі грэх. Бацькаў сад ссякаць. Яшчэ ж яблычкі не завязаліся... Чуе мае сэрца, гэта вас на затапленне кідаюць. Вось пабачыш...» Тут я не ўтрымаўся: «Што мне, з-за твайго мроіва работу кідаць?!» Брат ні слова не сказаў. Недапітую чарку кінуў, развярнуўся і з хаты...

Ну праўда, Наташка, што я магу зрабіць? Калі электрастанцыя спланавана, будзеца, калі сродкі ўжо ўклалі. А можа, шчэ ўсё і ня-

праўда. Колька ўсё жьщцё панікёрам быў. Людзей жа не высялялі. Калі што, матка б дала знаць...»

Прыглушаная тытунём маркота ўсё мацней кроіла сэрца. Алець патушыў святло і яшчэ з гадзіну сядзеў, назіраючы, як разбаўляецца, сінее, шарэе начны змрок. Потым сноўдаўся па кватэры, не ўглядаючыся, перакладаў нейкія кнігі, часопісы. Апануўся і зноў вярнуўся ў ахутаную ліловай шэранню кухню. Выкінуў недакуркі, схаваў у халадзільнік сасмяглую за ноч ежу, выцер стол і не стаў нават піць чаю.

Выйшаў з пад'езда, і першае, што кінулася ў вочы,— залітая сонцам яблыневая квецень. Літаральна некалькі дрэўцаў... Усё, што засталася ў іхнім новым, дарэчы, і яго, Алесевай, брыгадай збудаваным мікрараёне ад колішняй вясковай дамоўкі. Весела квартал за кварталам наступалі яны тады на драўляныя вуліцы і сады. Цяпер куды ні глянь — сумныя шэрыя камяніцы. Але ж вось нешта засталася і ад мінулага жыцця. У горадзе яблыні, нават дзічкі, квітнеюць раней, чым у вёсцы. Але рэдка паспяваюць на іх плады...

Вясна 1987

Травесці

Гэта быў іх горад. Парэпаны, вільготны пасля палівачоў асфальт. Мяккі персікавы світанак лашчыць закінутую за пагорак вузенькую стужку-брукаванку, даляглядам злучанья трамвайныя рэйкі, дрымотныя дамы, нефрытавыя верхаліны дрэў... Адно з іх раптам сьходзіць з броўкі, святлее і расступаецца. Ніякае гэта не дрэва. Гэта яны маладыя. Федзя, апрануты ў светла-карычневым тоне, і яна, Анэля, у лёгкай салатавай сукенцы. У Федзі няма пінжака, каб захінуць ёй плечы. І яны зноў абдымаюцца і спрабуюць танцаваць вальс. Ён кружыць яе і вядзе на сонца, туды, дзе між слізкімі рэйкамі наліваецца святлом і параю брук. Баляць ногі, але сысці з абцасаў няможна. Іначай не дацягнуцца да Федзевага пляча, і ён не пачуе яе шэпту:

— Навошта ты так шмат п'еш?

Ён нахінаецца, асцярожна кранае яе даўгія, зблытанья ад несупыннага кружэння валасы, прыпадае казытліваю шчакою да шчакі і гаворыць у самае вуха:

— Я піў, бо ніколі не танцаваў вальс...

І яна нарэшце скідае пакутна-вузкія лодачкі. Ногі ўздыхаюць з палёгкай. Цяпер можна ісці хоць на край свету. Але ля падземнага перахода яна ў роспачы разумее: босаю не пусцяць у метро. А там, дзе патане ў глыбокім сутонні шэрая лесвіца, рэхам крычыць, плача малое...

Анэля Паўлаўна прачынаецца, чуе, як цурчыць у ванне вада — Федзя мыецца, і ўздыхае: калі ён вучыўся танцаваць вальс, а яна іграла прынцэс і не стрыглася дзеля Міколка-паравоза пад беднага вожыка, яшчэ не было метро, і падземнага перахода не было. Не расплюшчыўшы вачэй, яна паступова ўсведамляе: енчыць, плача дзіда на вуліцы. І так штورانя. Цягнуць бедамагу ў садок. Хоць локці кусай ад бяссілля. Ну дазволілі б гэтай маме застацца сёння дома. Нават калі малы праз гадзіну супакоіцца, у яе сэрца ўжо на ўвесь дзень не на месцы, яна будзе нерваваць, мітусіцца, злаваць. А ўявіць, што гэта выхавацелька ці нянецка... Заўтра ж, па дарозе ў сад, уся яе група хорам узвые. Тут Анэля Паўлаўна адкінула руку на пустую, яшчэ цёплую Федзеву падушку і зноў задрамала. Яна адышла ад сну, калі сталася зусім светла і па хаце, паўтараючы манатоннае «так-цікі-цікі-так» старых ходзікаў, сноўдалася сумотная цішыня. Вочы самі сабою мружыліся ад сляпучага нават праз зялёныя фіранкі сонца. Анэля Паўлаўна пацягнулася і, пераадолеўшы пякучы, яшчэ свежы мышачны боль, кранула кончыкамі пальцаў спінку ложка, пакруціла ў паветры «веласіпед». Сёння, як і ўчора, зноў два «Міколка-паравозы».

У сонечнай пляме на белым кухонным стала Анэлю Паўлаўну чакала запіска: «Пошту забраў. Ад Алега нічога няма. Але заўтра, я адчуваю, абавязкова будзе. Не журыся, мой вечны рухавічок, Анэлька-паравоз. Цалую, колькі пажадаеш. Федзя». З мінулай вясны, калі Алега забралі ў армію, Федзя, адыходзячы раней за яе на працу, пакідае такія запіскі або, звычайна раз на тыдзень, Алегавы лісты. Але ўсё адно ён, Федзя, нават прыблізна не ўяўляе, як Анэлі Паўлаўне тужліва і пуста без іх, яе мужчын, Гэта пачынаецца яшчэ ў ложку, калі ў дрымоце, адкінуўшы ўбок руку, яна трапляе замест цёплага пляча на астылую пакамечаную падушку і разумее, што заспала: няма каму ўсміхнуцца і сказаць «Добрага ранку», і ніхто не падасць з батарэі яе жоўценькі, як кураня, махровы халацік. Давядзецца замест трох даставаць з кухоннае шафкі толькі свой блакітны кубачак і смажыць яешню з аднаго яйка. Калі Алег падрос і яго не трэба было выпраўляць у школу, Анэля Паўлаўна, згатаваўшы сняданак і абед, спецыяльна выбіралася да ранішняе рэпетыцыі на базар ці ў які далёкі магазін. Абы прайсціся пад руку са сваім моцным, надзейным Федзем. А сёння хоць бы гімнастыку паспець зрабіць...

Вялізнае, да столі, трумо — спадчына свякрухі-краўчыхі, мусіць, даўно стамілася і без усялякае асалоды, чыста механічна раніца ў раніцу паўтарала ў сабе рухавую хлапечую фігурку ў спартыўным купальніку. Анэля Паўлаўна расцягвала, налівала сілаю збалелыя мышцы, ставала ў масток, наструніўшы як балерына спінку, прысядала ля прыбітае пад яе рост планкі. Нават калі перад вачыма паплылі цёмныя кругі, яна, упартая, дазваляла сабе толькі хвіліну прыстояць. І зноў куялася, хадзіла колам па калючым узорыстым дыване. Але ні штодзённая гімнастыка, ні халодны душ, ні дыета, ні масаж не ратавалі ад залішняй для яе нехлямяжных герояў-хлапчукоў круглявасці і зморшчынак. Жанчына ёсць жанчына...

Выходзячы на вуліцу, Анэля Паўлаўна злавіла сябе на тым, што ёй мроіцца мякка-салодкі пах неадкаркаваных з 8 Сакавіка французскіх духоў. Сёння зноў нельга нават дэзадаранту. Федзя смяецца, кажа, наступны раз паравозны дым у флаконе падорыць...

Дробенькая, па-хлапечы пастрыжаная, у даўгім зялёным з белым арнамантам паліто, што звязала за пустыя без Алега і спектакляў вечары, Анэля Паўлаўна крочыла рашуча і ўпэўнена нават па слізкім, пераўтвораным да вясны ў лёд снезе. Не абыходзіла, легка пераскоквала цераз сляпучыя сонечныя лужыны. І тады ў тэрмасе, што вытыркаўся з вялізнай сшытай з кавалачкаў скуры сумкі цераз плячо, плёскалася кава. Жанчыны паглядалі на Анэлю Паўлаўну са шкадаваннем. Мужчыны — з усмешкаю. А яна спрабавала настроіцца

на спектакль. Перад «Міколкам-паравозам» Анэля Паўлаўна звычайна згадвала дзяцінства, вайну. Закатаваных фашыстамі бацькоў. Бабку, што два разы на дзень перадавала ёй у душы, прапахлы цвіллю і бульбяным пылам склеп ежу і аднойчы, таропка грукнуўшы вечкам, зашчаміла касу. Колькі тады яна прастояла, перакасіўшы шыю?.. Дошкі трымцелі, здавалася, гатовыя былі праваліцца пад гучнымі, рытмічна рыпучымі крокамі. Туды-сюды, туды-сюды. А потым усё глушэй смех, гучны чужы смех... О, як яна, тады ж зусім дзяўчо, ненавідзела ворагаў! А цяпер ёй усё цяжэй і цяжэй сыграць адназначную нянавісьць, як, зрэшты, і бесклапотную радасць. Яна перарасла сваіх герояў. Але рэжысёры ставяцца да яе як да пракажонай... А яна ж, можа, болей чым хто актрыса. Ужо колькі гадоў, выходзячы на сцэну, не выяўляе, а прыгнятае сваю прыроду...

Аднойчы яшчэ ў мастацкім вучылішчы Алег прывёў у тэатр сваю групу. І ўсе п'яталіся, чаму Эдзіт Піяф іграе не ягоная мама, якую яны бачылі на дні нараджэння ў дакладна як у «вэрабейкі» Эдзіт чорнай сукенцы і якая так здорава спявае па-французску, а высокая мажная жанчына з надтрэснутым голасам. І ўпікалі Алега: што ж твой бацька-журналіст не напіша пра гэткую несправядлівасць... Алег вельмі б узрадаваўся, каб ведаў, што цяпер яны самі, без рэжысёра рэпеціруюць у фае на прыступках «Шклянны звярынец» яго любімага Тэнесі Уільямса. Роля Аманды — гэта яе апошні шанец пераканаць усіх, што яна не проста травесці, яна — актрыса. Аманда — магчымасць выказаць самае заповітнае, тое, чаму навучыла жыццё і што так хочацца перадаць людзям... Анэля Паўлаўна прыцішыла хаду, засяродзілася, паспрабавала ўявіць, як яны сядуць за пастаўлены на верхняй пляцоўцы стол. Яна, Аманда, маці, і яе дзеці — Лаура і Том... Яна паглядзіць на Тома мякка, жалліва і ўздыхне: «Дарагі, не лезь пальцамі ў талерку, прашу цябе. Калі трэба пасунуць кавалак, то гэта робяць скарыначкай хлеба. І, калі ласка, не спяшайся...» Анэля Паўлаўна не заўважыла, як зашаптала ўслых:

— У жывёл у страўніку ёсць асаблівыя аддзяленні, дзе пераварваецца што хочаш. Але чалавек павінен старанна перажоўваць ежу, а ўжо потым глытаць. Еш павольна, сыноч, ежа павінна прыносіць задавальненне...

На месцы Тома ў яе ўяўленні сядзеў не даўганосы Далецкі, а чубаты, увесь у канапушках, Алег. Ён таксама ніколі нічога не мог як след пражаваць. Запхае-запхае ў рот, глыток чаю — і «Чао! Я пайшоў!». Так і не навучыўся ён з ваўкамі па-воўчы... У арміі ў першы ж месяц «дзяды» пабілі. За проста так, за разумныя вочы, за тое, што адмовіўся чысціць спражку і прышываць падкаўнерык нейкаму

падонку. Некалькі тыдняў потым у шпіталі пралежаў. Федзя да яго ездзіў. Вярнуўся — счарнеў увесь. Кажа: «Ты памаліся за Алега. Як за мяне тады...»

Тады, гэта калі Алег і хадзіць як след не ўмеў. А Федзя (і трэба было ж ім тады купіць машыну!) паехаў у камандзіроўку і трапіў у аварыю. І яны з малым праз увесь горад ездзілі яго праведваць. Алежка — футра навырост, крыж-накрыж пуховая хустка (толькі нос дыхае), валёнкі, галёшы — ледзь-ледзь падняць. Валёнкі вялікія — спадаюць. Добра, здагадалася гумкамі да пояса мацаваць. Пасля чатырох у аўтобус не ўціснуцца. А выйдзеш распараны — сівер дацінае, пячэ ў твар вострым снегам і мокраддзю, Анэля Паўлаўна адно спыніцца баялася, думала, стане — адразу ўпадзе. А ўвечары яшчэ спектакль. Федзя потым усіх пераконваў, што тады яго, спавітага гіпсам, з падвешанаю да столі нагою ўратавалі не столькі яе булёны і журавінавы морс, колькі вясёленькі, жвавы Алежка, які абсалютна не ўсведамляў трагічнасці сітуацыі, патрабаваў аднаго: каб забавлялі і цешыліся ягонымі дробнымі радасцямі... Цяпер трэба, каб Федзя дапамог Алегу. Алег піша: «Не хвалюцца. Усё нармальна. Годнасць і сумленне сваё не прадаў...» А гэта значыць, зноў нечага дамагаліся... Анэля Паўлаўна ўздыхнула... Яна ведала: жорсткасць — прыкмета слабасці. Але ўсё жыццё песціўшы і гадаваўшы ў дзіцячых душах дабрыню і спагаду, адчувала сябе абсалютна бяссільнай побач з сучаснымі моцнабіцэпснымі акселератамі. І пакутавала, шукала прычыну іх бяздушнасці... Федзя казаў: гэта таму, што побач з імі няма сапраўдных жанчын — пяшчотных маці, верных, спагадлівых жонак і каханых. Але ж і яна, Анэля Паўлаўна, дасюль іграе не свае ролі... А жанчыны-асфальтоўшчыцы, муляры ці дырэктары буйных прадпрыемстваў? Проста ў тэатры эмансіпацыя пачалася раней, чым у жыцці. У Старажытнай Грэцыі нават жанчын ігралі мужчыны. Але потым акцёры з палёгкай перадалі акцёркам не толькі іх уласныя, але і дзіцячыя, у тым ліку і хлапечыя ролі. Травесці, як і эмансіпацыя — слова інтэрнацыянальнае, значыць, для ўсіх краін і народаў. Усход скідае чадру, а мы садзімся за трактар і здаем дзіця ў кругласутачны садок ці ўвогуле ў Дом малюткі... Французскае травесці ад італьянскага *travestire* — пераапранацца. Перш чым выйсці на сцэну, яна, Анэля Паўлаўна, надзявае штаны і шапку. А многія жанчыны не на сцэне, у жыцці вымушаны замест далікатнае сукенкі насіць шэрыя дзелавыя касцюмы, штаны, робы, аранжавыя камізэлькі і гаварыць груба і сурова, па-мужчынску. Удзень іх чакаюць школьная дошка, станок ці стол з безліччу рознакаляровых, падключаных да мёртвага кола бюракратычнай машыны тэлефонаў. Увечары — мутарныя чэргі

ў магазінах, знерваваня, пабітыя дзеці ў дзіцячых садках, пліта і нямыты посуд на кухні, намочаная бялізна ў ванне... І яшчэ ўзвінчаня, прыніжаня недалёкімі, не ў сваім крэсле начальніцамі мужы. Гэта Федзя нават бязвыхадную сітуацыю навучыўся зводзіць да жарту, маўляў, «у параўнанні з сусветнаю рэвалюцыяй, гэта...», а крыўду і боль глушыць за пішучай машынкай. Федзя мае рацыю: жанчына істота падатная — артыстычны талент плюс інтуіцыя — і вось яна ўжо на біс выконвае і ролю вучаніцы-выдатніцы, і камсамольскай актывісткі, і суровага кіраўніка. Замест таго каб вучыцца танцаваць, маршыруе і скача цераз казла... Жанчына, непрадказаная стыхія, глеба, якую трэба парадкаваць, засяваць, з энтузіязмам і імпэтам узялася сама сябе ўрабляць. Кожная, як разумее. Адна ператвараецца ў функцыю. Другая ў каханку, не, нават не ў гетэру ці гейшу, якія давалі насалоду і розуму і душы, а ў каханку «на гадзінку і за доларь», што ставіцца да сваіх «кліентаў» прымітыўна, зняважліва. І не прысвячаюць ні адной, ні другой геніяльных вершаў і сімфоній. Добра, што Дастаеўскі і Талстой нарадзіліся ў адзін час са Сніткінай і Соф'яй Андрэеўнай. Анэля Паўлаўна чамусьці была ўпэўнена, што прыйдзе момант і мужчыны самі жахнуцца пачварным вынікам адназначна здзейсненай эмансipaцыі. Спахопяцца і зноў ва ўсім абвінавацяць саміх жанчын?..

Ля старога, як вызначыў іхні былы галоўны, у стылі позняга Джугашвілі шэрага з калонамі будынка лужын не было. Стаптаны снег і ледзяныя ваконцы-коўзанкі акуратна засыпаны хрумсткім пясочкам. Анэля Паўлаўна ўявіла, як Наташа Лісоўская ў джынсах, беленькай трусінай куртачцы, а то і на абцасах, засяроджана натапырыўшы ярка нафарбаваныя вусны, сеяла яго шуфлікам з вядзерца. Вось чалавек прынцыпу! Пасля таго як новы галоўны накрычаў на яе без прычыны, сказала: «Або прасіце пры ўсіх прабачэння, або я ў вашых спектаклях іграць не буду. Але майце на ўвазе: і з тэатра не пайду. Вы чалавек часовы. Перачакаю». І вось спачатку праграмкі прадавала, цяпер прыбіральшчыцай. І гэта Наташка, іхняя Пэпі Доўгая панчоха. Папялушка, Джульета...

Далей філасофстваваць не было часу. Службовы ўваход пад аховаю вечна надзьмутага адстаўнога вайскоўца — вахцёра. Глыбокая цішыня грывёркі вокнамі ў двор. Блакітна-ліловае штучнае святло, урачыста памножанае ў некалькіх люстэрках-трэльяжах — на пустым пакуль што былым Наташыным століку, на застаўленым рознакаляровымі бутэлечкамі Люсіным, з букетам ліловых крокусаў у смятаным слоіку Валіным. І на яе, Анэліным, размаляваным нетрывалаю Алегавай рукою яшчэ тады, калі вечарамі яго небяспечна

было пакідаць аднаго дома... Шырокія брудна-карычневыя штаны, шырокая, даўгая, прапахлая потам шэрая кашуля, картуз на самыя вочы... Нарэшце пыльны паўзмрок калідора. Крок, падскок — і за-слона паднялася, слепаць вочы сафіты...

Анэля Паўлаўна, ды не, ужо не Анэля Паўлаўна, Міколка-паравоз нюхае прывезены бацькам зайчыкаў хлеб, і ён сапраўды пахне салам, часнаком, паравозным дымам, далёкімі краінамі і дзяцінствам... І Міколка ўжо не зважае, як хістаюцца, ледзь не падаюць пад ім кепска змацаваныя рыштаванні — чыгуначная хатка на калёсах. Ён пераскоквае з дошкі на дошку, куляецца, скача, весела і пяшчотна гамоніць з дзедам, жартуе. І толькі калі побач з'яўляюцца дарослыя, паважна засоўвае рукі ў кішэні, ходзіць, злёгка перавальваючыся, пасвіствае, але не, не сплёўвае цераз плячо... Вынаходлівы, вясёлы, ён, перш чым ашукаць смешных, нягеглых немцаў, выкінуць чарговага коніка, падб'ягае да краю сцэны і па-змоўніцку падміргвае свайму ўяўнаму суб'яседніку. А потым і ўвогуле саскочыў у прыцемак залы. Угінаючыся ад настаўленага сафіта, ён асабліва не ўглядаецца ў тых, хто, стаіўшы дыханне, сочыць за ягонымі ўцёкамі. Але па асцярожных дотыках адчувае: яму вераць і спачуваюць. Раптам у радзе пятым нейкі хлапчук моцна тузануў Міколку за рукаў і ўклаў у далонь цацачны пісталецкік: «Бяры. Напужай іх». І тут, ці не ўпершыню ламаючы сюжэт, Міколка рашуча выпрастаўся, павярнуўся да сцэны і бах-бабах-бах — кінуўся на ворагаў. Зала толькі ахнула...

Такім і застаўся Міколка-паравоз у памяці маленькіх глядачоў — з пераможнай усмешкай і паднятым угару пісталецкікам. Яны пляскалі ў далоні і крычалі: «Мі-кол-ка! Мі-кол-ка!» І з гонарам лічылі сябе саўдзельнікамі ягонаў перамогі. А задыханай, заружавелай Анэлі Паўлаўне здавалася, што яна ніколі не была такою шчаслівай. Нават калі на прэм'еру «Дзюймавачкі» ёй прынеслі цэлае бярэма цюльпанаў.

Наставіўшы пісталецкік, яна рэзка адчыніла дзверы ў грымёрку: «Лажыся!» і... накалолася на паўслова спыненай гаворкі. Нервова закашлялася Люся, уздыхнула і ўзялася шукаць у сумцы цыгарэты, што даўно ляжалі на століку, Валя. Дзяўчаты дзяжурна ўсміхнуліся і хапталіва выйшлі пакурыць. Ад іх раптоўна адведзеных вачэй Анэлі Паўлаўне зрабілася някавата. Яна ўспомніла, што нехта на спектаклі яе папярэджваў: пасля ранішніка прызначаны сход. Значыць, на ім рыхтуецца нешта непрыемнае, і ад яе гэта хаваюць.

Калі, з густам падфарбаваная, у лёгкай прыталенай бэжавай сукеначцы, Анэля Паўлаўна ўвайшла ў прыцемненую глядзельную залу і са сваёй заўсёднай мяккай адкрытай усмешкай прывіталася, мала хто павярнуўся ў яе бок. Усе засяроджана слухалі маладога, ды

не, нават юнага загадчыка літчасткі, які вельмі нагадваў Дон Кіхота ці барона Мюнхаўзена, толькі яшчэ бязвусых. Гаварыць ён стараўся гучна, выразна і, як яму, мусіць, здавалася, тэмпераментна:

— Дакуль, я вас пытаюся, дарагія таварышы, нашыя паважаныя кабеты бальзакаўскага, а то і ўвогуле няпэўнага ўзросту будуць іграць хлапчукоў?! Гэта ж прафанацыя! Гэта не толькі антыэстэтычна. Гэта амаральна. Гэта ашуканства публікі. Ды яшчэ такой даверлівай, непасрэднай, як дзеці! Няхай кожны падумае, ці патрэбен ён тэатру! Падкрэсліваю: не тэатр яму, а ён тэатру!

Анэля Паўлаўна разумела, што гаворка ідзе пра яе, што падрыхтаваў і зрэжысіраваў усё галоўны. І што іхні юны, без году тыдзень загіт (ён, як калісьці Федзя, канчаў журфак) укладае ў прамову бездань асабістае горычы: у яго наперадзе размеркаванне, і ў міністэрстве абяцалі інтэрнат з мінскай прапіскай, а тут так недарэчы зацяжарала ягоная дзяўчына, і трэба спешна жаніцца... Анэля Паўлаўна ўсё разумела, але як добрая актрыса зрабіла выгляд, што гэта яе не датычыць. Яна села за ўсімі і ўзялася разглядаць прэзідыум, які складаўся з двух крэслаў перад сцэнай — з аднаго ўстаў рашучы, распалены загіт, на другім сядзеў іх новы галоўны. Галоўны разпораз чухаў густую смалістую шавялюру і глыбакадумна маўчаў. Ён умеў іграць маўчанне. Яшчэ з той пары, калі выконваў нязначныя эпізоды без слоў на акадэмічнай сцэне. Цяпер ён быў рэжысёрам. І за год зняў са сцэны амаль усе спектаклі свайго папярэдніка, у тым ліку філасофскую прытчу «Бэмбі», вясёлую песенную «Пэпі Доўгую панчоуху», рамантычнага і трывожнага Шэкспіра. Паставіць, праўда, нічога не паспеў. І «Міколку-паравоза» ігралі, таму што на канікулах не было чаго паказаць. Перш чым зняць яго, галоўны, па ўсім відаць, хацеў адпомсціць ёй, Анэлі Паўлаўне, за словы ў абарону Наташы Лісоўскай, той самай актрысы, што цяпер працавала прыбіральшчыцай. На Наташына месца ён ужо аформіў сваю другую жонку.

— І не рабіце, Анэля Паўлаўна, выгляд, што вы не чуеце! — загіт раптоўна сарваўся на фальцэт.— Гэта я і пра вас кажу! Так-так. І пра вас! Дарэчы, увечары замена. Замест «Міколка-паравоза», з якога ўжо труха сыплецца, будзем іграць «Нязнайку». Гэта я для тых, хто не ў курсе...

Не ў курсе была адна Анэля Паўлаўна. Яна падхапілася і таропка выйшла з залы... У фэе недарэчна весела і адкрыта ўсміхалася яе фатаграфія. Думкі зблыталіся, запульсавалі...

«Я ж усё жыццё вучыла дзяцей дабрыні. Я ніколі іх не ашуквала. Яны проста вельмі легка прымалі мае правільны гульні... А вы...» — Анэля Паўлаўна правяла затуманеным слязьмі позіркам па сцяне. Усе,

з кім яна працавала столькі гадоў, бесклапотна ўсміхаліся ці пазмоўніцку падміргвалі. Толькі замест Наташкі на выразна святлейшай з мінулае афарбоўкі пляміне тырчаў іржавы цвік... Анэля Паўлаўна паспрабавала разважаць, як вучыў Федзя — лагічна: «Дык хто ж, каб не я, іграў Міколку-паравоза ці Мальчыша-Кібальчыша? Кучаравенькі з дзявочаю паходкай Гарык? Ці прапіты (дарэчы, і сёння ж на спектаклі п'яны быў), у свае дваццаць пяць азлоблены на ўвесь свет Андрэйка? Гэта лепш? Гэта не ашуканства? Дзеці ж здалёк адчуваюць, які ты чалавек. Каб табе паверылі, трэба самому верыць у нешта святое...»

Але на зіхоткай веснавой вуліцы Анэля Паўлаўна не стрымалася, прыпала да чорнае агароджы і захлынулася слязьмі... Яна плакала, як у нейкім далёкім школьным спектаклі, калі шчэ не ўмела пераўвасабляцца і на кожнай рэпетыцыі ліла свае ўласныя слёзы. Анэля Паўлаўна разумела, што не здолее кінуць тэатр. І, як Наташа, працаваць тут прыбіральшчыцай і вязаць усім модныя светэры не здолее. Як усё адно яна не актрыса, а лялька. Пагуляў Карабас-Барабас і спусціў цяжкую заслону. Цяпер складзе ўдвая, перасыпле нафталінам і з трэскам зачыніць над галавою вечка куфра... І бывай, Міколка-паравоз, «Шклянны звярынец», Аманда...

І тут з'явіўся Федзя. Ён заўжды з'яўляўся, калі яна пераступала мяжу сцерпнага болю. Яго карычневая, звязаная да вясны куртка ўжо прапахла рэдакцыйным курывам...

— Хопіць смыкаць,— Федзя прытуліў яе і насупіў бровы.— Біць тых, хто цябе пакрыўдзіў, буду заўтра. А сёння трэба выконваць загад нашага салдата...

І ён — о чуд! — дастаў з кішэні тэлеграму: «У ДOME работнікаў мастацтва выстаўка. Схадзіце абавязкова. Алег». Анэля Паўлаўна, хоць і не здолела шчэ суняць слёз, падначалілася, пайшла, куды вялі...

У выставачнай зале на другім паверсе былога архірэйскага дома яны, збянтэжаныя, спыніліся ля партрэта, што вісеў пры самым уваходзе. З-пад моднага чорнага капялюшыка з вуалеткай таёмна паглядалі, праменіліся дабынёй мяккія блакітныя вочы. Дарэчы, былі і лёгкія зморшчынкі, і жаночкая ўсмешка, і празрысты срэбны шаль... Алег назваў яго проста «Мама»...

Гэтую падзею хацелася адзначыць, хоць унізе, у засланым мяккім дываном кафэ, якое ў народзе ахрысцілі «мутным вокам». Кавы не было. І для бутэлькі напітку ў дзяўчыны за стойкай знайшлася толькі адна чыстая шклянка. Але Федзя махнуў рукою:

— Пі. Я пасля цябе.

— Гэта кепская прыкмета,— уздыхнула Анэля Паўлаўна.

— Ты ж ведаеш, я люблю кепскія прыкметы.

— Д'ябал. Сівы, вусаты д'ябал,— вось і яна ўсміхнулася ў адказ.

— Фантазёрка. У д'яблаў не бывае блакітных вачэй.

— Ведаеш,— Анэля Паўлаўна нечакана загаварыла павольна, глыбока, без тэатральнага дзяцінага сакатання і наструненасці.— А сёння я сніла Наташчына вяселле. І як мы вярталіся з яго. Разам. І вальс танцавалі. Шкода, што я тады збегла. І гэтага нічога не было наяву. Так і не прайшліся мы з табою па начным горадзе...

— Нічога, мы, як Алег ажэніцца, адправім яго з нявестай, ой, жонкай, дадому, а самі ўсю ноч будзем гуляць па цёплым горадзе.

— А калі ён зімою ажэніцца?

— Усё роўна. Вяселле згуляем летам...

У гардэробе Федзя галантна падаў паліто. Ён, шчаслівы, усмешлівы, быццам наўмысна праганяў з твару сваю заўсёдную клопатнасць і зусім не пазіраў на гадзіннік. І Анэля Паўлаўна, хоць дамоў ішлі пешкі, так і не расказала пра сход. І пра тое, што ўжо ніколі не будзе іграць Міколку-паравоза. Згадала толькі, як на ранішнім спектаклі хлопчык перадаў цішком цацачны пісталецік. Яна была жанчына, і ў яе душа не падымалася парушыць спавіты туманам, настоены на золкім паху талага снегу і вільготнай, яшчэ не ўтравелае глебы, ліловы надвечорак.

Мамін вальс, або Як мы развіталіся з рамантыкай...

Сустрэчу наладзіла, як заўжды, Вольга, колішні афіцыйны лідэр нашага класа. Пасля матфака яна з год папрацавала ў школе, потым згадзілася быць вызваленым камсамольскім сакратаром у адным з тэхнікумаў. Вольга, ведаючы, што я прызвычалася адзначаць свой дзень нараджэння дома, ды, яшчэ нікога не запрашаючы, затэлефанавала да Алісы і Нікі і заказала столік у «Каменнай кветцы». Вось гэта быў сюрпрыз!

У школе канец чвэрці. А тут яшчэ на канікулах сабраліся з класам у Брэст. У мяне зусім не было настрою адзначаць, ды яшчэ ў рэстаране, чарговы год да трыццаці. Але па абедзе пазваніла Вольга і паставіла мяне перад фактам: у шэсць збор у фэе. Адмовіць, асабліва Вользе, я не здолела. Больш таго, адразу нават расчулілася. Ведаюць, што ў мяне ў жыцці чорная паласа, хочучь хоць як падтрымаць. Потым зрабілася някавата: мама ў гэты вечар застанецца дома адна... Але каму ж, як не маім аднакласніцам, ведаць, што іх чулівая настаўніца літаратуры, а мая мама, усё зразумее і ўсё даруе...

Адным словам, а палове сёмай мы ўжо зайшлі ў кічліва-звонкую, прасторную, адасобленую ад шкляных сцен цёмна-вішнёвымі што-рамі залу і занялі столік амаль ля самае эстрады.

Апрануліся дзяўчаты, як на бал. Хоць куды ж яшчэ пайсці ім у найлепшых сваіх уборах? Хіба Ніка, усмешлівая бландзіначка з мілымі ямінкамі на шчочках, магла з'явіцца ў сваёй дзіцячай бібліятэцы ў бэжавай адкрытай са спіны сукенцы? Ці ўявіце сабе, каб Аліса прыйшла на прыём у юрыдычную кансультацыю шчыльна абцягнутая чорным з пералівамі шоўкам? Што ўжо казаць пра Вольгу, якая шчэ з год назад дэманстравала мне пашыты ў атэльэ касцюм у драбнюткую палосачку з чорным бантам і разрэзам ззаду і прывезення з турпаездкі ў Ерэван ажурныя калготкі? Камсамольскія сходы яна праводзіла толькі ў строгім шэрым касцюме. А тое нават укладку зрабіла... Толькі я як была ў школе ў сінім сарафанчыку і блакітнай блузачцы, так і прыйшла ў рэстаран. Гэткай недарэчнай белай, дакладней, сіняй варонай...

Гваздзікі мы паставілі ў празрыстую зеленаватую вазу. Афіцьянтка прынесла напіткі, па мясной салаце, і ў агульных блюдах мясное і рыбае асарці з крэкеравай формачкай чорнай ікры пасярэдзіне. Мы раскруцілі і паклалі на калені накружмалення сурвэткі. Выпілі за мае здароўе.

Ансамбль яшчэ толькі настройваўся. Ніка нешта шаптала Вользе, дробненька смяялася, і ў яе вушах какетліва трымцелі і пераміргваліся гранатавымі вочкамі вісюлькі-завушніцы. А Аліса аглядала з-пад сваёй доўгай чорнай грыўкі столік насупраць, і яе тонкія вусны раз-пораз сцінала іранічная ўсмяшка... Там у кутку пачыналі весела вячэраць нафарбаваная паўнагрудая мадмуазель у бліскучай празрыстай з глыбокім выразам блузцы і яе лысаваты ўха-жор (мусіць, у клубе пасля трыццаці пазнаёміліся). І раптам я адчула, што Аліса іранізуе зусім не з узрушаных пажылых людзей, а з самое сябе... Яна неяк расказвала мне, што ў гэтым рэстаране, можа, і за тым столікам, яны з Алікам адзначалі 8 Сакавіка. Гэта было... цэлых тры гады назад.

А цяпер Аліса, наша прыгажуня і разумніца Аліса, трапіць на дзень нараджэння да якой лічылі за гонар усе аднакласнікі, а потым і аднакурснікі, цяпер Аліса, як і ўсе мы, была вольнаю птушкай. Куды хочаш, туды і ляці... Пад Новы год безалаберны і гуллівы яе кавалер, мілы, смешны, чарнабровы Алік, за якога Аліса ўжо зусім была сабралася выходзіць замуж, пазваніў і без перадыху выпаліў: «Прабач... Я не магу прыйсці да вас на Новы год. Я даўно павінен быў табе сказаць. У мяне ўжо ёсць дачка. А цяпер вось і жонка. Ты прабач. Ты не здуешся, Алі?» А чаго ёй было злавацца. Яна плакала. А я яе суцяшала, казала: «Ну што табе да тваіх родзічаў і знаёмых? Пераканай іх, што не сышліся характарамі...» А яна: «Усе ж ведаюць, як я яго кахаю...» Сёлета на 8 Сакавіка Алік зноў з'явіўся. Пазваніў Алісе па тэлефоне і папрасіў выйсці. На аўтобусны прыпынак, іх звычайна месца сустрэч. Адаў кніжкі і пад халоднай калючай снежнай імжой пунсовым святлом пырхнула адрасаваная ёй, Алісе, ружа... Вельмі рамантычна, праўда?

Я не памыллася, Аліса, безуважна кранаючы пальцамі празрыста-мядовы, поўны іскрыстай вадкасці бакал, успамінала Аліка. І тое, што сказала, ніякавата смыкнуўшы губамі, было працягам не столькі нашае гаворкі, колькі стоеных думак.

— Дзяўчаты, паслухайце вы мяне. Калі знаёміцеся з кім, абавязкова перш-наперш пытайцеся, ці ёсць дзеці. Няхай сабе і разведзены, абы дзяцей не было. Дзеці вельмі моцна трымаюць. А лепш за ўсе, каб знаемлі. Ты пра яго ўсе ведаеш, ён пра цябе. І ўсе шчаслівыя. Я сваім бацькам цяпер так і сказала: «Хочаце, каб выйшла замуж,— знаёмце...»

Цікава, а чаго ж Ніка ёй не пярэчыць? Хоць не, яна наўрад ці каму акрамя маёй мамы раскажа сваю гісторыю...

У канцы лета цётка, запрашаючы Ніку да сябе ў госці, папярэдзіла: «У мяне будзе вельмі добры малады чалавек. Пастарайся яму спадабацца». Ніка, якая, зрэшты, зусім яшчэ не збіралася замуж, адзінае з чыста жаночай цікаўнасці вырашыла паглядзець, што за ён. Заходзіць, а на кухні сядзіць і перабірае разам з цёткаю вішні хударлявы, сарамлівы, з рэдкімі далікатнымі вусікамі хлопец. Ніка адразу вызначыла: «Ні рыба ні мяса»... Але, вядома, каб не пакрыўдзіць цётку, змоўчала і ўсміхнулася. Так, як умее ўсміхацца толькі Ніка... Хлопец дык хлопец. Ігар дык Ігар. Тым больш Ніка, як і ўсе мы, яшчэ са школы добра засвоіла: знешні выгляд не галоўнае. Галоўнае, як пісалі нашы любімыя класікі XIX стагоддзя,— душа. І вось, пашкадаваўшы «сціплага» маладога інжынера Ігара, Ніка хадзіла з ім у кіно і тэатр, слухала яго бясконцыя анекдоты пра армію... Ігар, па-дзіцячы нічога не хаваючы, прызнаваўся: «Я аднойчы ледзь з адною не пажаніўся. Але яна маме маёй не спадабалася. І добра... Яна потым у Маскву з некім з'ехала. Уяўляеш, я ў яе быў не адзін». У Нікі Ігар, па шчырасці, таксама быў не адзін. Але яна ўжо добра засвоіла правілы гульні і не выказвала сваёй таямніцы. Толькі на жалівы Ігараў шэпт: «Калі ў мяне і з табою нічога не атрымаецца, я памру» Ніку пачынала вярэдзіць вінаватасць. Нейкім шостым пачуццём яна адчувала: у іх такі нічога сур'ёзнага не атрымаецца. Але ўжо хадзіла да Ігара ў госці, вельмі спадабалася ягоным бацькам і некалькі разоў ветліва разглядала сентыментальны сямейны альбомчык з віньеткамі: Ігар голенькі, Ігарок — акцябронак, Ігарок — старшыня піянерскага атрада, Ігарок на выпускным вечары...

Усю восень Ігар прыносіў на спатканні кветкі. Штовечар званіў, па гадзіне, не распытваючы, сам расказваў пра сваю праектную фірму, саслужыўцаў і шэфа. Часцей і часцей нават без папярэджання заходзіў у госці. З падарункамі, кветкамі, цукеркамі... Пакуль Ніка пісала свае паперы, нерашуча, баязліва маўчаў і толькі нервова паціраў рукі... Пасля асабліва позніх візітаў ужо за поўнач званіла Ігарова маці і выгаворвала Ніку за тое, што доўга трымае яе сына... А Ніка ж, як лічыла, нічога асаблівага не рабіла. Зрэдку, калі яны заставаліся сам-насам, гуліва ўсміхалася, адказвала на Ігаравы пацалункі. А потым ніяк не магла пазбыцца прыкрасці... Яна адчувала, што ў іх адносінах адпачатку ёсць нешта фальшывае... Ігар, праўда, нічога не заўважаў. Ён хваліўся, што дзед з бабаю пакінулі яму шмат грошай, і можна купіць машыну... І нават планаваў на лета іх вясельнае падарожжа. А Ніка перастала падыходзіць да тэлефона. І калі заставалася дома адна, нават не адчыняла дзвярэй. Яна, чалавек

абавязку, ведала: усе родзічы ўжо рыхтуюцца да вяселля і страшэнна пакутавала, што не можа палюбіць закаханага ў яе Ігара...

Усё вырашылася сёлета напярэдадні 8 Сакавіка. Ігар прыйшоў запрашаць Ніку ў «Каменную кветку». І можа, апалены яе халоднасцю і абыякавасцю, як бы між іншым, паціраючы далонь аб далонь, цнатліва пасміхаючыся, узяўся расказваць пра тое, як яшчэ студэнтам хадзіў з сябрамі ў гэты ростаран здымаць кабет і як ездзілі яны потым на нейкую дачу... Ён так сам сябе распаліў, што нават апісаў жаночую бялізну з пікантнымі клубнічкамі, якія тады найбольш яго ўразілі.

І, як кажа Ніка, менавіта тады ёй ужо стала зразумела: Ігар быў упэўнены, што Ніка нікуды ад яго не дзенецца, у яе ўзросце яму не адмовіць. Ён, Ігар, адчуваў сябе не тое што жаніхом — мужам... І Ніка выгнала яго з хаты...

— Не, калі хлопец у нашым узросце не здолеў ажаніцца, гэта вы мне прабачце,— Ніка ўсё ж не стрывала, уключылася ў размову.— Ім жа прасцей, чым нам. Спадабаўся хто-небудзь — дабіся ўзаемнасці. А то прызвычаліся, што бліжэй ляжыць, што на выгляд ярчэй — тое і бяруць. Не грэбуюць. Дакладней, іх саміх прастытуткі бяруць... Мямлі і ёсць мямлі. Як побач з такім адчуеш сябе жанчынай?

Незаўважна выстраілася мелодыя для павольнага танца, і Ніку з Алісаю запрасілі. Вольга скептычна аглядала шумны натоўп. Моладзі тут было няшмат. Бязладна торгаліся камандзіровачныя, іх аднавечаровыя знаёмкі і яшчэ некалькі выпадковых пар.

— І чаго нам з табою так не шанцуе? — гэта Вольга да мяне. Далей яна гаварыла гучна, выразна вымаўляючы кожнае слова, бы якую прамову з трыбуны. А мне было сорамна, і ківаючы ёй, я ніякавата пазірала, каб хто не прыстаяў побач...

— Ведаеш, Валя, я такія сны, бывае, сню, што, прачнуўшыся, хоць у пельку. Ты б ведала, колькі разоў у сне я радзіла, не кажучы пра іншае. Летась хто б ведаў, як мне захацелася мець дзіця. Пагуляю з чым малым, потым вечар наўзрыд плачу. Ды не, не з зайздрасці, ад свайго бяссілля. Цяпер неяк прытупілася, адпусціла. Думаю, што ж гэта такое было. А потым падлічыла, мяне мама якраз у такім узросце нарадзіла. Цяпер вось перарасла, і палегчала... І на што мы з табою юнацтва сваё патрацілі? На фартэп'янах ігралі, бальнымі танцамі займаліся, варыць, вязаць, шпіль вучыліся. А трэба было проста жыць. Цалавацца ў пад'ездах, гуляць. Жанчына павінна быць какетлівай і здрадлівай. А мы сябе ў дэкабрысткі рыхтавалі. Затлумілі галаву рамантычным амурам, і чакаем немаведама чаго. Самім браць трэба. Можа, і добра, што школьніцы сёння не вучаць

пісьма Таццяны і захапляюцца металам. А мы... Мроілі, мроілі пад музыку Вівальдзі... А прыйшоў час, дзіця няма ад каго нарадзіць...

Шкода Вольгу. Яна, нягледзячы на ўсю сваю жаночкасць, заўжды была энергічная, валявая. А цяпер у яе спагадлівых вачах — горыч і няпэўнасць. Позірк зрабіўся непрыемны, важкі. І яна пачынае выракацца чысціні. А можа, у нас таму так бязладна складваецца, што засумняваліся ў вартасці сваіх юнацкіх парыванняў? Вядома ж, цынём, пошасць першымі кідаюцца ў вочы, раз'ядаюць душу. Але ж хтосьці павінен у нешта верыць...

Вольга выбрала «Каменную кветку» невыпадкова. Тут праз пяць гадоў пасля сканчэння школы мы сустрэліся ўсім класам. І Коля, ганарлівы Коля Слабада, танцаваў толькі з Вольгай. Я тады нават падумала, што ў іх зноў усё наладзіцца, і Вольга будзе шчасліваю. А цяпер яна ўжо колькі часу нічога пра яго не расказвае і пакутуе... Коля, першы і пакуль што адзіны, прызнаўся Вользе ў каханні. Было гэта яшчэ ў 8 класе. Яна тады, мусіць, і не гатовая для чагосьці сур'ёзнага, упершыню адчуўшы слодыч жаночай улады, то набліжала, то аддаляла яго. А потым, ужо студэнткаю, дасылала ў армію светлыя, шчырыя напісанья паміж лекцыямі на іхнім вузкажаночым матфаку лісты. Неяк пад вясну яны ўдваіх з'явіліся да маёй мамы, іх любімай настаўніцы, шчаслівыя, акрыленыя будучыняй і сваім каханнем. Праз які месяц усё безнадзейна парушылася. Вольга спрабавала тады разабрацца, у чым справа, і не магла. Што ж, Коля быў вопытны моцны мужчына, ён прызвычаіўся да простых натуральных адносін. А Вольга засталася ўсё той жа школьніцай. Гатовай вучыцца і здаваць экзамены.

— Ты ведаеш, Валя,— Вольга ўздыхнула,— мы ж з Колям пасля таго культпаходу сюды, у «Каменную кветку», не бачыліся, а я ўсё яго сню і сню... Тады ён мяне праводзіў, і я яго нават дадому запрасіла. Бацькі ў вёску якраз з'ехалі. Папілі мы кавы, паслухалі музыку. Свята выкаючылі. А ў апошні момант я... І галоўнае ж, не шэптам, а, як на рабоце, дзелава так пытаюся: «А што будзе заўтра?» Пакрыўдзіла яго... Вядома, пакрыўдзіла. Твая мама правільна казала, ва ўсім трэба ісці да канца...

— Каз-зёл... Сто гадоў ён мне трэба,— Алісу, было відаць, у час танца нехта страшэнна абразіў.— Уяўляеце?! Не, вы ўяўляеце, ён мне, мне шэпча: «Нястача, дзетачка? Можам кампенсаваць. Жадаеце? Не падвяду!» І яшчэ грошы нейкія выцягвае...

— Долары?— Ніка, што таксама раней часу вярнулася да століка, насмешліва хмыкнула.— Што ж ты разгубілася, трэба было браць...

— Ніка, пайшлі лепш пакурым,— Аліса дастала з сумачкі пачак «Космасу» і запалкі, адкінула з вачэй грыўку, усміхнулася.— Нічога не зробіш, мая слабасць. Люблю курыць, і ўсё тут...

І яны зніклі ў фае.

Музыка часова сціхла, і Вольга загаварыла крыху мякчэй:

— Валь, а як, дарэчы, твая мама? Чысты, светлы, наіўны яна ў цябе чалавек...

— Дзякуй, нічога. Летась на пенсію выйшла. Я цяпер у яе кабінце працую...

— Здрава. А «Паруснік» там вісіць?

— Вісіць.

— Трэба будзе неяк зайсці... Мы ж Юлечку больш за ўсіх любілі. Яка ўсё пра Пушкіна, дэкабрыстаў нам казалася. А вечары пры свечах... Памятаеш, я была Валконскаю, Ніка — Трубяцкаю, а вы з Алісай нашымі кавалерамі на бале. З хлопцаў жа ніхто не ўмеў танцаваць... А класуха, Эльвіра, мусіць, нас да Юлечкі раўнавала. Мы ж у канцы года ўсе кветкі Юлечцы неслі. А яна бедная аднеквалася: «Вы класнай павінны дарыць, а не мне...» Потым самыя лепшыя выбіралі і Эльвіры аддавала. Гэта, мусіць, Эльвіра пастаралася, каб у 9 класе нас у Юлечкі забралі. Мама табе нічога тады не казалі, за што нас ад яе забралі?

— Ды не, нічога...

— І дзе яны Арыну тую толькі замест Юлечкі выкапалі? Я пры Юлечцы ніколі крытыкі не адкрывала, а сачыненні на пяцёркі пісала. А тут давялося закладачкі рабіць, цытаты з крытыкі перапісваць. А табе ж Арына ўвогуле тройкі ставіла.

— Каб не ставіла, можа б, і не пайшла ў настаўніцы. А так гонар мой чалавечы зачэпіла.

— Арына была, канечне, унікум. Паўгода мы рыхтавалі канферэнцыю па раману Халова «Докер». Як усё адно ты ці я збіраліся стаць докерамі. А выступаць, памятаю, мне давялося пасля васьмага ўрока, не еўшы. Я тады ледзь прытомнасць не страціла... Гэта табе не Юлечка, што кожны раз пыталася: «Вы паелі?» А то і гарбаткі з тэрмаса наліе... І апрадалася Арына, памятаеш? Усё кветачкі, кветачкі, аж у вачах стракаціць. І на кожным пальцы — па залатым пярсцёнку... Тады модна было... І крычала яна здрава. Лясь указкай па сталае, а тая і зламалася. Дарэчы, ведаеш, дзе яна цяпер? Дырэктарам у школе рабочай моладзі... Але і папсавала яна нам нерваў... Уявіць страшна, гэта ж яна нам казалася пра Наташу Растову і Сонечку Мармеладаву... Добра, хоць у канцы дзесятага да зкзаменаў Юлечка вярнулася. Памятаеш, як яна першы раз зайшла ў

Арынін кабінет? Стройненькая, падцягнутая, у блакітнай сукенцы і беленькіх туфельках. А на вокнах — цяжкія фіялетава-зялёныя шторы, і святло нават удзень гарыць. Што яна першае сказала? «Адкрыйце, калі ласка, вокны, а то душна ў вас неяк...»

Я вельмі добра памятаю той дзень... На вуліцы была вясна. Я страшэнна любіла тады вясну... Быццам нараджаешся нанова... Тапалёвы пах. І на душы — мроіва. Потым на вокнах з'явіліся блакітныя фіранкі, якія мы з мамаю сшылі літаральна за вечар. А ў прасценку акварэль «Паруснік». Мама зноў чытала нам вершы, вадзіла ў тэатр. Гэта быў час, калі беларуская літаратура, якую цяпер я выкладаю, знаходзілася на правах падчаркі. А з рускай, якую выкладала мама, мы больш-менш глыбока вывучалі толькі XIX стагоддзе. І гэта адзіны астравок духоўнасці і жывога жыцця сярод застылых формул алгебры, геаметрыі, фізікі, хіміі, біялогіі і гісторыі... Але, як цяпер разумею, гэта была ўтульная хованка ад рэальнасці. Мне здаецца, мама заўсёды гэта адчувала. Можна, таму так часта і балела ў яе сэрца? Хоць пра гэта ніхто з маіх аднакласнікаў не здагадваўся.

Раней, калі бацьку яшчэ не паслалі служыць за мяжу і Зойка была малая, мама спяшалася з работы дамоў. Гатавала розныя смачныя стравы, а вечарамі шыла, вязала. І спявала. Яна і мяне ў музычную школу аддала, бо спадзявалася, што, калі ў хаце будзе піяніна, спраўдзіць сваю заповітную мару — навучыцца іграць. А потым бацька паехаў. Зойка пайшла, як і я, у школу. І маму паставілі завучам. Так, гэта менавіта з той пары перастала яна спяваць. Пасля ўрокаў пачыналіся розныя канферэнцыі, сходы. А яна яшчэ арганізавала тэатральны гурток. Уначы, каб нас не трывожыць, зачынялася на кухні і правярала сшыткі, перапісвала нейкія паперы. Здаралася ёй начаваць і ў школе. У яе кабінце, усе за спіною пасмейваліся, у шафе стаяла раскладушка. Мы з Зойкаю самі гатавалі, самі прыбіралі, дапамагалі маме правяраць сшыткі. У школе на ўроках мама была па-ранейшаму далікатнаю і тактоўнаю. А вось дома... Не тое што пагаварыць па душах, выслухаць нас у яе не ставала часу. Толькі і казала: «Вы ў мяне вялікія, разумныя, як-небудзь разбярыцеся...» Самае ж жахлівае пачыналася, калі збіралася прыехаць праверка. І некалькі дзён мы драілі падлогу, вокны ў кабінце, паднаўлялі плакаты і стэнды. Але ўсё адно што-небудзь было не так, мама ноч плакала, а з раніцы даводзілася выклікаць «хуткую». Урэшце рэшт мы з Зойкаю напісалі бацьку пісьмо: SOS! Мы без цябе гінем. Аднак, «вядома, ніхто не скараціў яму тэрміну службы.

А для маіх аднакласнікаў Юлечка заставалася шчырым, лёгкім на душу чалавекам, з якім пасля ўрокаў можна прагаварыць некалькі

гадзін узапар, якому не страшна адкрыць самае патаемнае. Яна выслухае, не ўпikне, толькі паспачувае. Няхай так і застанеца. І цяпер жа, бывае, пазвоняць, прыйдуць і шэпчуца з мамай. Толькі вось на вяслем нешта ніхто не запрашае. Паабяцаюць і не запрашаюць.

Вольга наліла мне напітку, а сабе віна і сказала:

— А цяпер трэба выпіць за Юлечку. Дзякуючы тваёй маме, Валя, мы на ўсё жыццё засталіся рамантыкамі.

— І старымі дзевамі,— сядучы за стол, Ніка абдала ўсіх рэзкім курыўна-парфумным пахам.— Не, у прынце, я не супраць рамантыкі. «Я помню чудное мгновенье...», «Зорка Венера ўзышла над зямлёю»... Але ў такіх дозах, у якіх яе прымалі мы,— гэта ўжо, прабачце, небяспечна.

— Дарма наракаеш,— Аліса, накурыўшыся, павесялела.— Па маіх звестках, з нашага класа яшчэ ніхто не развёўся. Юлечка ведала, што рабіла, калі выцягвала на свет божы нашыя душы. Калі ў сям'і есць давер, усё можна пераадолець. Я, калі ў судзе працавала, нагледзелася на гэтых прыгнечаных здрадамі, сваркамі развядзёнак. Што хочаце мне кажыце, а развод — гэта трагедыя на ўсё жыццё.

У рэстаране пачыналася вар'этэ. Спраўныя кабеткі з ружовымі газавымі шалямі падкідалі ножкі ў такт саладжавай мелодыі.

— Ой, гляньце, дзірку на белых калготках чорнымі ніткамі зашыла. Ну і вар'ятэ, ад слова «вар'яцець»,— на шчочках Нікі зноў зайгралі ямінкі.

Дзеўшы гарачыя курыныя катлеты, мы станцавалі пару хуткіх танцаў, а потым, потым зайгралі вальс. Школьны вальс. Ніка з Алісаю заепяшаліся ў курылку, Вольгу запрасіў карэктны і ветлівы пажылы іншаземец, мусіць, немец. А я засталася з пустою талеркай.

Пасярод залы павольна кружыліся дзве пажылыя жанчыны. Мне чамусці падалося, што гэта настаўніцы, і хучэй за ўсё менавіта яны заказалі вальс...

Я слухала ўзнёсла-трывожную мелодыю і ўспамінала наш школьны выпускны вечар. Шумны, вясёлы і поўны надзей. Пасля ўрачыстай часткі я занесла атэстат і залаты медаль да мамы ў кабінет. Паправіла ля люстэрка сваю ружовую сукенку і высока падколлатую касу. Наш бацькоўскі камітэт ладзіў у маміным кабiнеце вячэру, з выпіўкай, катлетамі, гарачаю бульбай. А ў паўзмроку актавай залы луналі паветраныя шарыкі і папяровыя стужкі. Я была акрылена прадчуваннем нейкага цуду. Пасля хуткіх скокаў дзяўчат разбіралі хлопцы, а я спяшалася сесці ў куточак. Але не сумавала, проста чакала. Мяне яшчэ ніколі ніхто не запрашаў. І раптам падышоў малады чалавек. Я

пазнала — гэта быў музыкант з ансамбля, ён кінуў на сцэне свой інструмент... Узрушаная, я паклала рукі яму на плечы і ад хвалявання перастала нават чуць музыку. А ён, калі мелодыя скончылася, дастаў з кішэні пінжака скамечаную паперку. «Вы выступалі і забыліся ў мяне на барабане. Можна, вам трэба?»

Вось і ўсё. Ён падняўся на сцэну, і зайгралі вальс. Той самы, што гучаў у рэстаране. Палётны і шчыры «Школьны вальс». І ў залу ўвайшла шчаслівая, акрыленая мая мама. У сваёй любімай блакітнай сукенцы. Наш строгі дырэктар ветліва кіўнуў і запрасіў яе. А яна ўсміхнулася і адмовіла: «Мы з Валяй». Дырэктар падышоў да кагосьці з выпускніц, ці не да Алісы. Мама нахілілася да мяне: «Пайшлі патанцуем». А я быццам здранцвела. Заўпарцілася і адмоўна крутанула галавою. Нават не паднялася насустрач. Мама збянтэжана села побач. І неяк нацялася, ненатуральна наклала руку на руку. Ля нашых ног скакаў ад ускружанага вальсам паветра блакітны шарык...

Потым музыка скончылася. І мама, сумная, разгубленая, выйшла. Мусіць, вярнулася ў свой кабінет.

Праз пару гадоў, калі школу канчала Зойка, мама ўвогуле ні разу не заходзіла ў танцавальную залу. Зойка ледзь яе адшукала. Але калі яны з мамаю падбеглі да дзвярэй залы, вальс ужо скончыўся...

Цяпер Зойка ў Маскве, вучыцца ва ўніверсітэце на біяфаку. А я вось у рэстаране сустракаю свой дзень нараджэння.

Вольга вярнулася вясёлая, у яе вачах зноў скакалі агеньчыкі. Калі Аліса з Нікаю селі за стол, яна раптам прапанавала:

— Слухайце, а давайце, як раней, на Дзень настаўніка збяромся ў Юлечкі? Валя, як ты думаеш, твая мама не будзе супраць?

Прыйшоўшы з рэстарана, я проста з парога, не скідаючы паліто, кінулася ў мамін пакой. Нахілілася над ложкам і (сто гадоў так не рабіла!) пацалавала яе ў шчаку. Мама прахапілася. І яе стомленыя, у пражыках вочы азваліся пяшчотным блакітам.

— Гэта ты? Ну як? — шапнула яна і сціснула ў сваіх шурпатых цёплых далонях мае далікатныя дззявочыя пальчыкі.

І хто мяне цягнуў за язык?!

— Мама, дзяўчаты абяцалі зайсці да нас на Дзень настаўніка.

А мама запомніла. Напярэдадні свята спякла торт «Напалеон», доўга прыхарошвалася. Нават у цырульню схадзіла. Прышпіліла на белую блузку палескую брошку з жар-птушкай. А потым увесь вечар раз-пораз падыходзіла да дзвярэй, прыслухоўвалася, ці не едзе ліфт. У гадзін восем зазвінеў тэлефон. Мама імгненна ўхапіла трубку, мякка і далікатна прамовіла:

— Алё...

Потым шчасліва, з непаразуменнем:

— Дзякуй, дзякуй... А хто гэта?

І расчаравана:

— Прабачце, вы, мусіць, не туды трапілі. Я не Надзея Пятроўна, а Юлія Уладзіміраўна. Не... Калі ласка...

Дзяўчаты не зайшлі ні ў той вечар, ні потым. Мама ўпэўніла мяне, што за лета яны павыходзілі замуж і, як усім маім аднакласнікам, ім не да нас, яны занятыя сямейнымі клопатамі. У мамы на гэты конт была інтуіцыя. І хоць ні разу не выпадала быць на вяселлі, яна заўжды адчувала, калі яе былыя вучні стваралі сям'ю...

Васількі на дарожцы

Падняўшыся па мармуровай лесвіцы Дома друку, Алена Васільеўна ўжо з гадзіну сядзела на калідоры. Занадта нізкае і таму вельмі нязручнае крэсла хісталася і рыпела. І яна была прыстаяла ля акна. На вуліцы церусіў ледзь улоўны на вока дождж, спяшаліся, захінаючыся ад едкага воеенскага паветра, людзі. Літаральна праз хвіліну Алена Васільеўна схамянулася, села. Напагатове ўстаць і прывітацца, яна зноў мружыла вочы, запытальна ўглядалася ў кожнага новага чалавека.

Паўз калідор з лесвіцы, з дзвярэй прабягалі мужчыны пры гальштуках і элегантныя, упэўненыя ў сабе кабэткі. Адны зусім не глядзелі па баках, іншыя, цікаучы за надвор'ем, кідалі безуважны позірк і на Алену Васільеўну. На іх спрактыкаванае журналісцкае вока, сівая падстрыжаная пад камсамолку трыццатых гадоў сухенькая бабулька ў даўтім шэрым палітоне і чорным берэціку была звычайнай, кідкай на ўспаміны пенсіянеркай. Не стасаваўся з яе строгім абліччам хіба толькі адмысловы пярсцёнак, што раз-пораз міргаў на зморшчанай руцэ сіненькім, падобна, натуральным сапфіравым вочкам ды поліэтыленавы пакет ля ног са смешнымі лісянятамі і недарэчным выразным надпісам «Саюзмультифільм».

А Алена Васільеўна, сама не ведаючы чаму, вылучыла сярод супрацоўнікаў і аўтараў, што хадзілі па калідоры, маладзенькую, танклявую, у строгім шэрым пінжаку дзяўчынку. Яна, імкліва падправіўшы прычоску, прабегла налева, дзе сядзела начальства. Праз некалькі хвілін выйшла адтуль разгубленая і заружавелая. Склала надвое, але, падумаўшы, не стала рваць сколатыя скрэпкай паперы. Пагардліва падцягнула вусны, ускінула бялявую ўскудлачаную галоўку і, зірнуўшы на гадзіннік, дастала з кішэні пінжака кашалёк, пабегла ўніз. Алене Васільеўне чамусьці падалося, што выйшла тая, як і гадзіну назад яна сама, ад Арла, цяпер намесніка рэдактара.

Пятро Пятровіч Арол быў педант і выйшаў абедаць роўна ў 13.00. Стрыманы, падцягнуты, у зашпіленым на ўсе гузкі даўтім чорным палітоне і шыкоўным капелюшы, ён выглядаў роўна на свае сорак гадоў. Алена Васільеўна ўсхапілася яму насустрач. Пятро Пятровіч ледзь прыкметна зморшчыўся. Каму прыемна вяртацца да зробленых спраў?

— А... Вы ўсё седзіце, Алена Васільеўна? Ну пачакайце, калі хочаце... Пачакайце.

І, цепнуўшы плячыма, рушыў уніз.

«Ну пачакайце, калі хочаце...» Алена Васільеўна адчула, што душу зноў спаралізавала трывога. Арол адасобіўся, значыць, на ягоную дапамогу ці хоць замоўленае за яе слова няма чаго спадзявацца. Давядзецца самой сустракацца з фатографам, дакладней, як не прамінуў паправіць яе Пятро Пятровіч, фотакарэспандэнтам... Але ж яна не сама па сабе — па колішняй яшчэ веснавой просьбе Пятра Пятровіча прывезла вышываную дарожку з васількамі, адзінае, што засталася ў яе на ўспамін пра маму...

Тады Арол, як весела прадставіўся Пятрусь, яшчэ не намеснік, а ўсяго загадчык аддзела культуры, прыязджаў да Алены Васільеўны ў Ленінград, каб напісаць па даручэнню галоўнага рэдактара нарыс пра яе бацьку — калісьці і цяпер зноў вядомага вучонага, гісторыка і археолага Васіля Апанасавіча Хлябцэвіча, рэабілітаванага ў 60-х гадах, але афіцыйна прызнанага толькі нядаўна.

Алена Васільеўна, звыклая душою да адзіноты, была радаю кожнаму, нават выпадковаму госцю, асабліва з роднае Беларусі. І частавала Петруся чаем і варэннем з райскіх яблыкаў. Паказвала падрыхтаваныя да друку бацькавыя працы, дзённікі з малюнкамі. Што ў карэктуры, што толькі перапісанае ці перадрукаванае на машынцы. Многія дакументы, да якіх дакранаўся ў 20-30-я гады бацька, цяпер беззваротна зніклі, і цяпер нават выпіскі з іх уяўляліся сапраўдным скарбам. Некаторыя бацькавыя здагадкі пацвердзілі апошнія археалагічныя знаходкі. Напрыклад, пра месцазнаходжанне гістарычнага Лоска і даўнейшую, яшчэ з каменнага веку, культуру, тутэйшых насельнікаў... Пятрусь нешта запісваў, дзівіўся і ўсё прыгаворваў: «Вось блін-кампот...» Алене Васільеўне ён падаўся вельмі добра-звычайным і таварыскім. Адзінае, што не спадабалася, смех — сухі і кароткі. Ды ці мала як хто смяецца.

Дзівакаваты, крыху мітуслівы, першы ў жыцці Алены Васільеўны карэспандэнт не столькі слухаў, колькі гаварыў сам. Ён падрыхтаваў да друку кніжку пра народных майстроў, ды пакуль што не здаваў яе ў друк. Баяўся, скажучь: «Тут такое ў краіне робіцца, а ты старызну розную наверх цягнеш!» І галоўны рэдактар, франтавік, больш любіў, калі пра надзённае пішуць... А яшчэ расказваў пра сваю сям'ю.

— Жонка мая ніколі такога варэння не варыць. Яна і дому не глядзіць, і грошай не зарабляе. Лабаранткаю ў інстытут замежных моў на паўстаўкі ледзь прыладзіў. А сыноч мой, дык увогуле ўсё благое, што ў нас з жонкаю было, падабраў. Такіх лянівых, як ён, свет не бачыў. Пойдзе ў школу — двоечнік з двоечнікаў будзе...

Алена Васільеўна слухала, спагадліва ўсміхалася, суцяшала.

Потым усе патрэбныя факты нагаварыла на маленькі японскі дыктафон.

Ужо адыходзячы, Пятрусь заўважыў на сцяне над канапай вышываную чорнымі і чырвонымі крыжыкамі дарожку.

— Можа, і гэта вы, Алена Васільеўна?

— Ды не. Мама. Яшчэ да вайны.

— А вы ж таксама, мусіць, умеце?

— Можа, і ўмею. Але, як вазьму куфэрчык з ніткамі, адразу той час згадваю... Не магу...

І чаго яна тады так разгаварылася?

А Пятрусь адразу:

— Слухайце, а вы б напісалі пра маму. Яна ж майстрыха. І жонка такога чалавека. І дарожку прывозыце — сфатаграфуем.

Як непасрэдна яна тады ўсё прыняла да душы.

— Мама мая не толькі майстрыха, а і песенніца была. І экспанаты да І Усебеларускай выстаўкі народнага мастацтва, што ў трыццаць сёмым ладзілася, збірала...

Ужо пры парозе Алена Васільеўна заўважыла, што Пятрусь выбраўся ў Ленінград не ў пару ў адной куртачцы, нават без капелюша. А ў іх тады так задажджыла... І яна, рада, што ёсць чым аддзячыць, падарыла Петрусю вялізны чорны куплены недзе адразу пасля вайны парасон.

Тады ж вясною, едучы ў Мінск на ўрачысты вечар, якім адзначалі ў Акадэміі навук бацькаў юбілей, Алена Васільеўна захапіла акуратненька перадрукаваны матэрыял пра маці і вышыванне.

Колькі на тым вечары казалі ўдзячных, цёплых слоў і пра бацьку, і пра яе з мамаю! Алене Васільеўне хацелася схавацца дзе падалей, а яе запрасілі ў прэзідыум і нават віталі стоячы... Тэлелямпы свяцілі проста ў вочы. І кроў стукала ў скроні, твар раз-пораз крыўся плямамі. Потым, перад канцэртамі, усе паціскалі ці нават, як маладзенькай, цалавалі рукі. А колькі надарылі кветак! Каб не таксі, не давезла б да гасцініцы. Зранку прачнулася — ажно млосна ад соладка-даўкага паху гваздзікоў... Петруся, праўда, на вечары не было. І нарыс, які збіраўся напісаць, у каго ні пыталася, не чыталі.

Акрыленая бацькавым вэчарам, Алена Васільеўна назаўтра зайшла да Петруся ў рэдакцыю. Ён ужо сядзеў у новым прасторным кабінэце намесніка рэдактара, пастукваў раз-пораз па сталае алоўкам і ўсё паглядаў на свой электронны гадзіннік. Прывітаўся і строга, нават не прапанаваўшы сесці, адасоблена прапусціў праз вушы ўсе прабачэнні і тлумачэнні, забраў у Алены Васільеўны матэрыял і паабяцаў:

— Я цяпер, як бачыце, на новай пасадзе. Аддам у адзел. Хай рыхтуюць...

Алена Васільеўна разумела, што Пятро Пятровіч лічыць іхнюю размову скончанай, чакае, пакуль яна пойдзе, і, спяшаючыся, расклала на сталае прывезеную, каб сфатаграфавалі, маміну дарожку. Паспрабавала нешта тлумачыць. Але Пятро Пятровіч перарваў яе:

— Што, вы думаеце, і сфатаграфавач не здолеем?

— Вы толькі, калі можна, перад тым як фатаграфавач, пазваніце, калі ласка, мне ў гасцініцу.

Я адпрасую. Каб акуратненька. І яшчэ, мне вельмі важна, каб вось гэтыя васілёчкі відаць было.

— Я, прабачце, гэтым займацца не буду. У мяне і без гэтага хапае клопату. Пазваніце праз пару дзён у адзел. І растлумачце, што вы хочаце. А дарожку пакідайце, я перадам.

Ні праз два дні, ні праз тыдзень Алену Васільеўну ніхто не выслухаў. Калі ж яна, падрыхтаваўшы і здаўшы ў выдавецтва каментары да бацькавых дзённікаў, шчэ раз завітала ў рэдакцыю, Пятро Пятровіч сустрэў яе з непрыхаванай прыкрасцю. Ён папрасіў трошкі пачакаць і прынёс фотаздымак. Пакамечаны, перакошаны фрагменцік. Арнамент, дакладна геаметрычны, сіметрычны беларускі арнамент выглядаў нехайна, невыразна. Алена Васільеўна ўспрыняла гэта як абразу. Ды не толькі сабе самой, немаладой ужо жанчыне, але і сваёй маці, вялікай пакутніцы, гераічнага лёсу жанчыне.

Фатограф, якога паклікаў Пятро Пятровіч — мажны вусач у модным светлым касцюме, — прынёс і кінуў на падлогу пакет з вышываннем.

Яго, па ўсім было відаць, папярэдзілі, у чым справа. І ён пахамску, не вітаючыся, пачаў выклікам:

— Што вам не падабаецца?!

Фатограф быў з тых, хто заўжды першы ідзе ў наступ. Асабліва, калі перад імі слабейшы. Алена Васільеўна, якая тады нават не запомніла ягонага імені, паспешліва забрала пакет, матэрыял і развіталася.

А прайшло лета, і зноў апанавалі балючыя ўспаміны. Колькі таго жыцця засталася. Маміна вышыванне можа незваротна знікнуць, як многія бацькавыя запісы, што засталіся перад вайною ў Мінску. Ізноў едучы ў родны горад па выдавецкіх справах, Алена Васільеўна ў каторы раз адпрасавала і акуратна склала дарожку з васількамі ў пакет. Як прыехала, затэлефанавала ў рэдакцыю. Пракаўтнуўшы сухую карэктнасць Пятра Пятровіча, дамовілася з ім на сустрэчу.

Сённяя іх гаворка была зусім кароткая. Пятро Пятровіч аддаў Алене Васільеўне газету са сваім матэрыялам пра Хлябцэвіча. Артыкул, што займаў якіх паўтары калонкі, быў падпісаны абцякаемым «наш. кар.». Алена Васільеўна са словамі прабачэння паклала на стол некалькі нанова перадрукаваных старонак пра маці. І вось, паўтараючы пра сябе, каб не забыцца, імя фатографа: «Аляксей Мікалаевіч Панама-роў... Аляксей Мікалаевіч...», яна ўжо дзве гадзіны сядзіць у рэдакцыйным калідоры.

У 14.00, скасіўшы на Алену Васільеўну замружаныя ўяўнымі турботамі вочы, Пятро Пятровіч Арол прайшоў да свайго кабінета. Праз хвілін пятнаццаць па той самай лесвіцы падняўся фатограф. У бэжавай куртцы і «вароньх» джынсах. Здавалася, цяжкая сумка з апаратурай невыносна абцяжарвала гэтага чалавека, рабіла яго самым няшчасным у свеце.

Алена Васільеўна адразу пазнала яго. Але, можа, таму, што так доўга чакала, разгубілася. І калі ўсхапілася, падбегам кінулася ўслед. Аляксей Мікалаевіч ужо зайшоў у машбюро. Давялося прыпыніцца і перавесці дых. На калідоры было чуваць, як фатограф голасна дзяліўся сваімі ўражаннямі:

— Жонка сённяя на Феліні ў «Кастрычнік» зацягнула. «8 1/2». Ну, я вам скажу, і мура... І хто такое кіно да канца выседзіць? Толькі шызік які-небудзь. Я дваццаць хвілін вытрымаў — збег. Жонка, праўда, засталася. Але, думаю, таксама доўга не сдерпіць.

Алена Васільеўна, каб не падслухваць, адышлася ўбок, Яшчэ праз колькі хвілін пакутнага чакання нарэшце застракаталі машынкi, і Аляксей Мікалаевіч выйшаў.

— Дзень добры, Аляксей Мікалаевіч,— Алена Васільеўна адчула, што твар пайшоў плямамі. Сэрца шалёна скачыла, пераняло дыханне.

Фатограф не выпускаў з адной рукі сумку, у другой — нецярпліва перамінаў запалкі і пачак цыгарэт. Ён, відно, з цяжкасцю ўспомніў, хто яна такая. Алена Васільеўна застыпалася:

— Прабачце, гэта зноў я... Памятаеце пра Марыю Хлябцэвіч, вышыванне... Можа быць, можна яго яшчэ раз перафатаграфваць? Хоць адзін фрагмент. Я адпрасавала...

Па калідоры з дзвярэй у дзверы выходзілі і заходзілі людзі. Алена Васільеўна саступала і зноў набліжалася, каб бачыць фатографавы вочы. Ёй цяжка было гаварыць, калі людзі, як Аляксей Мікалаевіч, адводзілі іх убок.

— А чым вам той фотаздымак не даспадобы? — паблажліва ўсміхнуўся фатограф.

Алена Васільеўна мацней сашчапіла ў руцэ сумачку. Сказала рашуча, нават, як ёй самой падалося, з выклікам:

— Мая мама была вельмі, вельмі акуратным чалавекам. А вышыванне, пакуль вы сабраліся яго сфатаграфавачь, ляжала ў вас абы-як. Адсырэла, пакамечылася. Што ж людзі падумаюць, убачыўшы?

— Людзі!..— Аляксей Мікалаевіч размаўляў з ёю, як з малою.— Ды хто там асабліва будзе ўглядацца? Яна ж ужо старая, гэтая ваша пасцілка. Як яе іначай сфатаграфуеш?

— Я ж прасіла, каб вы мне пазванілі. А зараз у вас ёсць час? Ці заўтра, напрыклад? Я б падышла. І мы б разам перарабілі.

— Яшчэ што-небудзь прыдумайце! У мяне папера і плёнка казённыя. Разумеце? Ка-зён-ныя... Кожны кадр разлічаны. А вы тут са сваімі фокусамі.

Рука, у якой Аляксей Мікалаевіч трымаў сумку, пачынала зацякаць, і яму карцела хутчэй скончыць размову, паставіць сумку і пакурыць. Ён міжволі зрываўся на крык. Старая страшэнна яго нервалава. «Глядзіце, якая далікатная. Дапатопная інтэлігентачка»,— падумаў ён з прыкрасцю...

— Прабачце, але ёсць яшчэ адна дэталі. Вось. Зараз.— Алена Васільеўна паставіла пакет на падлогу і, не выпускаячы сумачкі, даскала з пакета і разгарнула вышываную дарожку.

— Вось тут, бачыце, у куточку — васількі. Гэта вельмі важна. Я пра гэта пішу. А на фотаздымку іх не відаць...

— Слухайце, не тлуміце мне галавы,— Аляксей Мікалаевіч канчаткова страціў цяпенне.— У мяне і так спраў па горла. Урэшце, пойдзем да Арла, там і іншыя кантролькі павінны быць. Можна, і з васількамі ёсць...

Паколькі ў кабінет да Арла фатограф Алену Васільеўну не запрасіў, яна засталася чакаць у прыёмнай.

Ізноў міжволі пачула чужую размову. Аляксей Мікалаевіч гаварыў гучна і рашуча:

— Слухай, ты вось што. Калі і гэта ёй не спадабаецца, паабячай: маўляў, не хвалойцеся, усё пераробім. Вазьмі тое вышыванне, няхай колькі часу яшчэ у тваім сейфе паляжыць. Думаеш, яна памятае, што мы ёй той раз паказвалі? Хоча з васількамі? Вось тут крыху падмаляваць, і будзе з васількамі...

Алена Васільеўна не пачула, што адказаў Пятро Пятровіч. У вушах звінела. Шчокі гарэлі, вочы засцілі слёзы. І яна адышла да акна.

Праз хвіліну дзверы прыадчыніў спакойны, усмешлівы Пятро Пятровіч:

— Алена Васільеўна! Што вы ў калідоры стаіце? Зайдзіце...

Алена Васільеўна, не падымаючы вачэй, зайшла, чыста механічна выбрала з кантролек больш-менш прыдатны фрагмент з ледзь заўважнымі васількамі і заспяшалася да дзвярэй.

Мужчыны, не хаваючыся, з палёгкаю ўздыхнулі. Аляксей Мікалаевіч нават заўсміхаўся і на развітанне дадаў:

— Прабачце, калі што не так... Работа такая...

Пятро Пятровіч падняўся. Дзяжурная падзяка, сухая ўсмешка. І Алена Васільеўна выйшла з кабінета...

Усю дарогу з Дома друку да выдавецтва яна, сунімаючы слёзы, што міжволі сцякалі з вачэй, ледзь не ўслых шаптала: «Ён жа прабачэння папрасіў...» У думках паўстала даўняе, маціна: «Ленка-Ленка. Ніколі не спрабуй усіх людзей пад сябе перарабіць. Ты выключэнне. Добрае ці кепскае, час пакажа, але выключэнне. І бацька твой выключэнне. Цяжка вам жыць. Людзі зямным цешацца, а вы толькі мроямі ды яшчэ прагнеце іх абавязкова здзейсніць...»

У выдавецтве Алене Васільеўне не пашанцавала. Рэдактарка апошняй бацькавай кніжкі, інтэлігентная і вельмі добрабычлівая жанчына, якой яна хацела падзякаваць і запрасіць да сябе ў госці, толькі што пайшла дадому. Але загадчык сказаў, што кнігу ўжо здалі ў друк. Білет на Ленінград Алена Васільеўна купіла яшчэ ўчора, можна было са спакойнай душою вяртацца ў гасцініцу.

Ды толькі на развітанне ёй захацелася яшчэ раз прайсціся па родных вуліцах. Туман гусцеў, і, можа, таму дыхалася цяжка. Даводзілася прыпыняцца, адпачываць...

Алена Васільеўна ўсведамляла, што работа, якой яна аддала апошнія тры гады, скончана. Усе бацькавы навуковыя запісы і нават дзённікі, што паспела завезці ў Ленінград, здадзены ў друк. Будуць перавыдадзены і даваенныя кнігі, якія Алена Васільеўна таксама перапісала, перадрукавала — баялася аддаваць у чужыя рукі адзіныя выпадкова купленыя ў букіністычным магазіне экзэмпляры. Цяпер можна было забыцца на справы, цешыцца самім жыццём. Але бацькавы словы, па некалькі разоў паўтораныя на паперы, даведзеныя да сучаснага правапісу, а дзе-нідзе і лексікі, што папраўдзе змяніла іх смак, не сыходзілі з памяці. Больш таго, цяпер, калі іх здалі ў вытворчасць, яны быццам набылі рэха, загучалі выразна, ёміста.

«Зноў выпаў снег. Зіма. І я, як у далёкім 1917, сяджу ў цёплай, утульнай вясковай хаце і чытаю. За акном — белая прастора і цішыня. Тады, у 17, у Марысіным Забароўі напаткаў мяне самы шчаслівы дзень — дзень нараджэння нашае Аленкі. Яна, па ўсім відаць, будзе з характарам. Да школкі яшчэ два гады, а яна ўжо

чытае і вершыкі ведае на памяць. Як хочацца, каб наша дачушка стала Асобай. Цяпер гісторыя, якой я прысвяціў сваё ййіццё, імкліва рушыла наперад. І ёй патрэбны менавіта Асобы».

«...У Беларусі няма колькі-небудзь вядомага месца, што не азнаменавалася б якой-небудзь гістарычнай падзеяй, калі дасколь не вытлумачанай гісторыяй, то ўласна па адным недахопу вынішчаных або згубленых фактаў. Без-Карніловіч». Такі эпіграф узяты ў кнізе «Веларускія старажытнасці», выдадзенай яшчэ ў 1890 годзе да раздзела «Замка і замкавішчы». Ужо на той час — цэлага раздзела. А найіыя дзеці, калі бярудца будаваць замкі, чамусьці абавязкова французскія ці англійскія. І Алечыны таварышы таксама.

Я паказаў ім малюнак Дэнабургскага замка, змешчаны ў тых самых «Беларускіх старажытнасцях». І паабядаў узяць з сабою на раскопкі... Вяскоўцы клічуць замкамі не толькі пагоркі, на якіх колісь былі ўмацаваныя пабудовы, а і тыя месцы, дзе жылі людзі шчэ ў часы паганства. Я гэта заўважыў, яшчэ калі ў студэнцтве прыехаў над Лепель шукаць апісанья ў «Беларускіх старажытнасцях» замкі. Мне і Марыся вельмі шмат дапамагла. На жаль, многае ўжо тады было зруйнавана. Зруйнавана не толькі часам,— і нашай нядбайнасцю. Абыякавасць да гісторыі спараджае ў сваю чаргу абыякавасць адно да аднаго. Нам трэба ведаць і шанаваць свае легенды і герояў...»

«У старажытнай гамераўскай Грэцыі военачальнікам, суддзёй і вярхоўным жрацом абшчыны быў басілей. Можна, адтуль і пайшло маё імя. Базілію — Базыль — Васіль. Амаль што цар. І ў жыцці я павінен цараваць... А я не магу планаваць нават уласны час. Усё кудысьці выклікаюць, кагосьці трэба вітаць, кагосьці асуджаць...»

«Інтэлігентныя людзі практычна ніколі не стаялі на чале дзяржавы. Іх часам набліжалі да ўлады, але ўладарыць ніколі не давяралі. Такім чынам, галоўны свой духоўны патэнцыял грамадства трымала пад замком.

Наша рэвалюцыя, здавалася, змяніла сітуацыю. Ленін быў інтэлігент. А цяпер зноў інтэлігенцыю пачалі баяцца. Або задобрываюць, або караюць, вінавацячы ва ўсіх смяротных грахах...»

«Мы натрапілі на паганскае капішча. Васіль, адзін з маіх лепшых вучняў, першы заўважыў: сонца трапляе туды, дзе стаіць ідал роўна ў поўдзень... Значыць, усё адно галоўным богам для чалавека заўжды заставалася Сонца. Пакланяючыся ідалам, чалавек пакланяўся і сонцу...»

«Зноў нехта са студэнтаў папытаў, хто мой ідэал.

А я не люблю гэтага слова. Ідэал — нешта застылае, абсалютнае. Мы робім вялікую памылку, арыентуючыся ў сваім развіцці толькі на

культуру Заходняй Еўропы, якая ўвесь час пакутуе ў пошуках ідэалаў характэрнага. Ці не адсюль усе нашы трагедыі? Нават у асабістым жыцці. Мы захапляемся, кахаем, пакланяемся і не ўмеем любіць, з дня ў дзень шанаваць жывога чалавека... Нам трэба чаму-небудзь вучыцца і ў японцаў. Штодня ўглядацца ў навакольны свет і ўвасабляць яго зменлівую красу... Чаму японскім мастакам не сумна маляваць сто відаў Фудзі? Па-першае, для іх Фудзі не проста гара, а святое, гістарычнае месца, іх повязь з продкамі і нашчадкамі. Па-другое, яны давяраюць самім сабе, сваёй натуре. Ведаюць, змяняецца прырода, змяняецца чалавек. Кожнае імгненне неПаўторнае.

Не варта падначальваць сябе ўяўнаму ідэалу, абсалюту, пакутаваць, шукаць яго ў жыцці. Трэба вучыцца найперш выяўляць сваю ўласную прыроду».

«Чаму ўсе храмы сёння пачалі ўспрымаць як увасабленне бога, з якім трэба змагацца? І разбураюць дзесяцігоддзямі, а то і стагоддзямі створаную красу... Няхай людзі памыляліся ў пошуках ісціны. Але ж пры чым помнікі дойлідства?»

«Каб суаднесці сябе з Сусветам, варта часцей падымацца на замкавыя горы і глядзець на неба. Нідзе ў свеце, мусіць, няма такога, як у Беларусі, васільковага колеру неба... Ад ліловага — да густа-сіняга... Не дарма Багдановіч пісаў:

*І тчэ, забыўшыся, рука,
Заміж персідскага узора,
Цвяток радзімы васілька.*

Сёння ў адным з могільнікаў мы ўбачылі сухія кветкі. Нехта паклаў іх нябожчыцы на грудзі. Праўда, толькі мы дакрануліся, яны рассыпаліся... І яшчэ мы назіралі, як на нашых вачах страціла афарбоўку і ўзор дзівоснага характэрнага адзенне. Быццам святло ападала-ападала і ўрэшце рэшт патухла... І перад намі звычайнае шэрае палатно. Мусіць, гэта ад сутыкнення з паветрам. Так у свеце знікае ўсякая краса... Добра, што Васіль паспеў замаляваць...»

«Кажуць, пад Валожынам, недалёка ад вёскі Славенск, ёсць гара, якую тутэйшыя насельнікі называюць «замак». Славенск. Лоск, -ск паказвае, што гэта былыя гарады. Думаю, людзі жылі там не адно стагоддзе. Можа, і з каменнага веку. Шкода, цяпер туды не дабярэшся. Вось калі з'яднаецца нарэшце наша шматпакутная Беларусь...»

Многія свае думкі бацька не раз паўтараў і на лекцыях... А яна, Алена, не спраўдзіла ягоных надзей... Так ні разу і не выбралася на раскопкі. Ды што казаць, і вучыцца не скончыла...

З праспекта Машэрава Алена Васільеўна збочыла да Траецкага прадмесця і доўга блукала па мокрых, цьмяных вулачках. Сённяшняе падноўленае расфарбаванае Траецкае мала чым нагадвала тое, што тут было да вайны... Імжыла. Давялося паставіць каўнер. Занятая сваімі ўспамінамі, Алена Васільеўна не заўважыла, як накаціўся вечар. У адным з вокнаў знянацку пырхнуў і запалаў вялізны аранжавы абажур. Маладая. сям'я абжывалася ў стылі «рэтра»... У Алены Васільеўны перахапіла дыханне. Сцяўшы раптоўны боль, яна рашуча павярнула да Верхняга горада. Перайшла дарогу, паднялае да царквы, што ледзь значылася ў сутонні. Узгорак, на якім яна стаяла, як хворы, быў спавіты зялёным штыкетнікам. Будавалі новую лінію метро. Але будавалі неглыбока. І строгая, годная царква скаланалася ад кожнага ўдару па сваях...

У Алены Васільеўны не стала сілы стрымаць сваю памяць. Яна вярнулася да горкага і светлага.

...Аранжавы абажур нависае над самым сталом. І ад яго на карункавы снежна-белы абрус кладзецца роўны светлы круг. Стол — вялікі круг, святло — малы. А па краі — цёмнае кола. Трывалае, непарушнае, сямейнае. Пад парывам ветру абажур пахіснуўся, і выцягнулася, загойдалася на сталае цёмнае кола. Але мама побач, становіцца, як дзяўчынка, каленкамі на крэсла і спыняе яго... А потым прыносіць саламяны куфэрчык і высыпае пад святло ніткі для вышывання: пунсовыя, чорныя, сінія, ліловыя, зялёныя... Прыжмурае вока, укладае нітку ў іголку... Засяродзілася... Зараз яна мройна ўскіне са сваіх блакітных ільняных кветчак-вачэй вейкі і ўсміхнецца ёй, Аленцы... «Вучыся, малая...» Мама, у палатнянай вышыванай чырвоным блузцы тады была маладзейшая, ледзь не на паўстагоддзя маладзейшая, чым яна, Алена Васільеўна, зараз...

А ў студзені 1937, у дзень яе, Аленінага, дваццацігоддзя мама павесіла над канапай вышываную белымі, чорнымі, чырвонымі крыжыкамі дарожку. Стэф і Уладак, Аленіны аднакурснікі, адразу ўгледзелі змешчаныя ў самым куточку васількі... Стэф чамусьці выршыла, што гэта ў гонар бацькі і Васіля... Ён таксама быў на тым дні нараджэння. У бялюткай, акуратна зашпіленай пад самую шпю кашулі. Ён маўчаў і, сам таго, мусіць, не заўважаючы, раз-пораз нервова пакашліваў...

Бацька лічыў Васіля самым таленавітым сваім вучнем. Калі на пачатку 30-х арыштавалі амаль усіх бацькавых таварышаў, яму адзінаму давяраў. А Васіль слухаў бацьку як бога. Вясковец, ён марыў стаць сапраўдным інтэлігентам, сабраць, як Хлябцэвіч, бібліятэку, вывучыць замежныя мовы і, галоўнае, раскапаць свой горад... Алене

нават часам здавалася, што і ёю Васіль захапіўся ці не з-за бацькі. І на дзень нараджэння яго тады запрасіла не яна, а бацька. Сама б Алена не наважылася.

На сталае з'яўляліся ўеё новыя стравы (два дні яны з мамаю шчыравалі), а гаворка ладзілася кепска. Стэф з Уладакам шапталіся пра нешта сваё. Васіль сядзеў на канапе побач з мамаю, і калі бацька да яго звяртаўся, ніякавата чырванеў і па-старэчы моршчыў лоб... А яна, Алена, круціла на пальцы пярсцёнак з прыгожым сіневым каменчыкам, які падарыў, невядома дзе ўзяўшы грошы, Васіль...

Перарвала маўчанне Стефа:

— Васіль Апанасавіч! Раскажыце пра грамадзянскую вайну. Кажуць, вы героем былі, нават у палон да бацькі Махно трапілі...

Яны з мамаю знікавалі. Ведалі, бацька не любіць згадваць пра той час. Яго тады паранілі. Дасюль былі хворыя ногі, і яму цяжка хадзілася...

— Як-небудзь іншым разам,— бацька ўсміхнуўся. Сумна, сумна... Сёння лепш пра што-небудзь больш вясёлае...

І, пакуль мама не прынесла чаю, распавядаў пра Крэўскі і Лоскі замкі, якімі бачацца яны яму з кніжак і архіваў, пра магчымы падземны ход між імі. Потым пра тое, як апаналіся дрыгавічы, крывічы і радзімічы... Прынёс са свайго кабінета два акуратна ім самім узноўленыя скроневыя колцы.

— Бачыце гэтыя зярнёныя пацеркі? Я іх яшчэ ў дзяцінстве знайшоў, калі з бацькамі на Прыпяці жыў. І толькі цяпер даведаўся, што гэта ўбранне дрыгавічанак...

— Хопіць расказваць байкі,— мама ўжо расклала па талерках журавінавы пірог...

— Даядайце, і папросім Васіля Апанасавіча наладзіць нам вячоркі. Вы ж не ведаеце, як ён на гармоніку грае!..

Уладаку давялося тады танчыць і полечку, і кадрылю, і вальс. З мамаю, вядома, са Стэфам і з ёю, Аленаю. Васіль толькі паглядаў і ўсміхаўся. Па-добраму так, весела. Але танцаваць пасаромеўся. Калі стаміліся, папрасілі маму заспяваць... А яна адразу згадала нешта сумнае, тужлівае:

*Медуніца, медуніца лугавая,
Чом не пахнеш, чом не пахнеш
на ўсім лугу?
Як мне пахнуць, як мне пахнуць
на ўсім лугу?
Крапівіца, крапівіца заглушыла...*

— Адмаўляюся граць,— бацька сыпнуў з гармошка палкім перабора-рам.— Сёння трэба весяліцца. Ты ж, Марыся, столькі прыпевак ведаеш!

— Ой, а што калі пра Васіля заспяваць. А то сядзіць, маўчыць, хітрун,— Стэфа тады разышлася не на жарт.— Шкода, што мы з Уладакам безгалосыя... А то столькі ж песень, прыпевак ёсць пра Васіля.

Мама засмяялася:

— Ну, гэта любімы Хлябцэвічаў рэпертуар... Што, Ленка, заспяваем?

— Толькі беларускія,— папярэдзіў бацька.

І яны з мамаю мо з паўгадзіны па чарзе ўспаміналі:

— *Каму Вася, проста Вася,*

А мне Васечка,

Каму Вася нехарошы,

А мне красачка...

— *Не пайду за Колю замуж,*

А пайду за Васіля,

У Васіля сям'я малая,

Васемнаццатая я...

Усе заходзіліся смехам, а яны, ускінуўшы на плечы квяцістыя хусткі, годна паходжвалі ды прытупвалі.

— *Ой, Васілько, Васілю,*

— *Ой, Васілько, Васілю,*

Варавое зелле!

Яшчэ замуж не пайду,

Не спраўляй вяселля...

— *Вясна, вясна, вясняначка,*

Дзе твая дочка, Мар'яначка?

Сядзіць у садочку, шые сарочку

Свайму сыну Васілёчку...

Мама здалася першая:

— *Вася, Вася, я снялася,*

И прикол на боку,

Отчего же, милый Вася,

Я тебя не завлеку...

— Стоп-стоп-стоп,— бацька перастаў іграць.— Так вы зараз і пра ката Базілію заспяваеце. Будзем лічыць, што перамагла Алена...

Пасля таго вечара Васіль ужо не саромеўся заходзіць да іх у госці... І апранаць, як любімы настаўнік, вышываную кашулю. Яна вельмі хораша вылучала Хлябцэвіча сярод зямлістых, модных па тым часе кіцеляў і галіфэ.

А вясною, якая абяцала быць такою светлаю, бацьку арыштавалі. Гэтага трэба было чакаць. Яго забралі адным з апошніх. Тых, з кім ён працаваў, рэпрэсіравалі яшчэ на пачатку 30-х...

Мама цудам паспела спакаваць самыя каштоўныя рукапісы ў вялізны карычневы чамадан, з якім бацька ездзіў звычайна ў камандзіроўкі, і занесла яго да суседзяў. З тым самым чамаданам і выправілася Алена ў Ленінград да цёткі.

Бацькоў яна больш ніколі не бачыла. Мама, каб не пашкодзіць ёй, баялася нават пісаць.

Пра тое, што ж у рэшце рэшт здарылася, Алена даведалася толькі незадоўга да вайны, выпадкова сустрэўшы на Неўскім Стэфу, што прыязджала ў Ленінград па нейкіх навуковых справах. Бацьку абвінавацілі ў тым, што ён не займаўся раскопкамі, а як польскі шпіён капаў ля дзяржаўнай мяжы нашым ворагам аковы... Пры ўсёй яго абсурднасці абвінавачанне было пацверджана нават нейкімі сведкамі. Калі бацьку рэпрэсіравалі, мама, па Стэфіных звестках, паехала за ім услед. Яшчэ Стэфа сказала, што Васіль у арміі. А яны з Уладкам вырашылі пажаніцца...

У блакаду Алена пахавала цётку і яшчэ дваіх сваіх ленінградскіх родзічаў. З даваеннага жыцця ў яе засталіся толькі бацькавы рукапісы, маміна вышыванне і Васільёў пярсцёнак...

У Ленінградзе Алена перад вайною ўладкавалася машыністкай. Думала, часова. Сталася, на ўсё жыццё. Мяняліся канторы, рэдакцыі. З Алёнкі яна незаўважна ператварылася ў Алену Васільеўну...

Недзе на пачатку 50-х да яе нечакана з'явілася былая бацькава сакратарка. Да саладжавасці абыходлівая Клаўдзія Львоўна. Паведаміла, што бацька памёр. Ненадоўга перажыла яго і маці. А на развітанне нарэшце папытала тое, з-за чаго, напэўна, і прыехала ў Ленінград: ці не засталася ў Алены чаго-небудзь на ўспамін пра бацьку. Алена Васільеўна, сама цяпер не ведае чаму, толькі адмоўна кругнула галавою. І тады Клаўдзія Львоўна, недаверліва мружачы свае востранькія вочкі, шматзначна дадала: «Шкада. Мы былі з тваім бацькам у блізкіх, вельмі блізкіх адносінах...»

Бацьку ў 60-я гады рэабілітавалі. Аднак Алена Васільеўна ў Мінск не ехала, баялася пабачыць горад свайго юнацтва. Іхні зарослы дрэвамі двор, дом на Нямізе, сваё акно.

Толькі калі Акадэмія навук, прапануючы перавыдаць даваенныя бацькавыя кнігі, пацікавілася, ці няма ў Алены Васільеўны яшчэ чаго з рукапісаў, яна наважылася паехаць. Але ў Мінску, упарта абыходзячы раён, дзе яны жылі, хадзіла толькі па новых вуліцах. Не ведала, што ні дома, ні кватэры даўно няма. Нямігу разбурылі ўжо пасля вайны. На

вольным, адкрытым усім вятрам пляцы, здавалася, лягчэй будаваць новае жыццё.

Алена Васільеўна, вандруючы па родным непазнавальна змененым горадзе, усё вастрэй і вастрэй адчувала, што па-ранейшаму жыве толькі мінулым... Яна не ведала, дзе магілы яе бацькоў, не ведала, што сталася з Васіём. І, не адкрыўшы самой сабе гэтых таямніц, яна не магла прыжыцца ў сучаснасці. Трэба было шукаць старых знаёмых. Можна, яны б што падказалі. Але каго? Васіль занадта сумленны чалавек, ніколі не хаваўся за чужыя спіны. І калі трапіў на фронт, наўрад ці выжыў, Але душа прагнула іншага. І ў родным Мінску з новай сілаю ажывалі самыя патаемныя мроі: «Ён жа ведаў нямецкую мову. Яго маглі ўзяць у разведчыкі. І дасюль не рассакрэцілі...» І ў кожны свой прыезд Алена Васільеўна хадзіла па вуліцах і ўглядалася ў твары з надзеяй... сустрэць Васію... Але сустрэла толькі Стэфу. На мосце, што перакінуты ўздоўж праспекта Машэрава да праспекта Ленінскага...

Дзень быў пякучы. Пыл завісаў у паветры. Насустрэч крочыла ссівелая жанчына ў нейкай стракатай крымпленавай сукенцы з авоськаю, у якой ляжалі малочныя пакеты з намаляванымі васількамі. Яны сустрэліся вачыма, размінуліся і толькі праз некалькі крокаў адарваліся кожная ад сваіх думак, кінуліся ў абдымкі...

Стэфа ўзялася правесці да Ленінскага праспекта. Яна не столькі. распытвала, колькі спяшалася расказаць пра сябе:

—Я цяпер на пенсіі. Муж у мяне быў франтавік. Апошнія гады вельмі цяжка хварэў, трэба было даглядаць. Давялося кінуць школу, пайсці на пенсію... Цяпер ён памёр, дзеці, унукі павырасталі, параз'язджаліся. А я адна, Аленка. Адна, як перст... Песцілі, песцілі дзяцей. А яны цяпер яшчэ і крыўдуюць... Памыліліся ў нечым... Усё лепшае — дзецям... Яно і вядома, пасля вайны, пасля гора такога... А яны цяпер і гаварыць з табою не хочуць...

—А Уладак? — толькі вымавіўшы, Алена Васільеўна адчула, што не варта было кранаць. Нешта жахлівае адбілася ў Стэфіных вачах. Яна ўхапіла Алену Васільеўну за руку і пацягнула проста перад машынамі цераз вуліцу. Падвяла да закаханай піўной, дзе тоўпіліся расчырвакелья, асалавелья ад гарачыні і піва мужчыны.

—Я табе зараз нешта пакажу,— і Стэфа паднесла палец да вуснаў.— Толькі тс-с... Я штодня тут хаджу... Пазнаеш, на чым стаіць піўнуха? Гэтыя мазаічныя пліткі — падлога Святадухаўскай царквы, якую ўзарвалі ў канцы 30-х. Але гэта яшчэ што... Мужыкі нап'юцца і ў сквер цягнуцца. У кусты ці проста пад дрэва. Мацокаюцца... А тут... Вунь там дом Шменкеля — гестапа... А тут, дзе мы зараз з табою

стаім, фашысты шыбеніцы ладзілі... Падпольшчыкаў і партызанаў вешалі... І Уладак, Уладак тут мой быў павешаны... Я кветкі раней на гэтае месца насіла...

— Пайшлі, пайшлі, Стэфа,— Алена Васільеўна і сама не магла ўтрымацца ад слёз...

— Ты не хвалойся, Лена, не думай, што я з глузду з'ехала.

Стэфа гаварыла горача, размахвала рукамі, а потым раптоўна сцішылася, бы апала ў яе нешта ўсярэдзіне...

— Ды што казаць... Мы адбілі ў людзей ахвоту дбаць пра духоўнасць, культуру, чалавечы гонар, урэшце. Ты ж не ўяўляеш нават, як нам усім, вяскоўцам, у юнацтве хацелася стаць такімі, як твой бацька. Натхнёны, сумленны чалавек. А галоўнае, інтэлігент. А цяпер гэтае слова з пагардаю вымаўляюць. Яшчэ і дададуць зняважліва «гнилы інтэлігент». Мяшчанства ў нас гнілое, а не інтэлігенцыя... Кнігі зрабіліся не крыніцаю ведаў, а звычайным таварам. Зяць мяне дасюль дзівачкаю лічыць. І муж не разумеў. Усе ж грошы — на кнігі. Вось цябе сустрэла, хоць душу адвяду. Я ж ужо забылася, калі апошні раз па-беларуску гаварыла. А мы ж з табою, Элен, і па-французску маглі...

— Ну, Стэфа, гэта ўжо для мяне занадта. Чытаць крыху чытаю, а гаварыць, дык не...

— Ды гэта не страшна. Перакладчыкаў хапае. Жахліва іншае... У былым Іезуіцкім касцёле замест алтара — рынг... І ўнук мой туды хадзіў баксіраваць... Усюды культ агрэсіўнае сілы. Цяпер унук недзе на поўначы. Зяць — вайсковец. Адцураліся і ад мовы, і ад культуры роднае. А дачка ж філфак скончыла. Беларускае аддзяленне.

— Адна яна ў цябе?

— Не. Сын яшчэ. У таго зусім усё бязладна. Развёўся. Паехаў у Сібір. Дачка ў яго вырасла, чужога чалавека татам кліча. І на мяне забылася. Хоць у адным двары жывём. Нядобра гэта. Як вась гэтыя дамы старыя, храмы, так і сем'і, і душы на вачах рушацца. Сям'я не — аснова кожнага цывілізаванага грамадства... У вас у Ленінградзе, можа, культурнай крыху. Усё ж інтэлігентны горад. Эрмітаж. Блакаду перажылі...

— Усялякае і там бывае. Ды і ў Мінску, па-мойму, ёсць адукаванья, інтэлігентныя людзі. У акадэміі, у выдавецтве...

— Ну, калі яшчэ ў акадэмію ды выдавецтвы хамаў пусціць, то кладзіся і памірай, народ... Ведаеш, мяне часам жах апаноўвае. Здаецца, што ўсіх лепшых людзей рэпрэсіі і вайна забрала. Потым быў час, калі такія, як мы, не маглі быць шчаслівыя. Радавалася толькі драбноцце без сумлення і гонару. А цяпер... Вось і род

Хлябцэвічаў, такі слаўны род, на табе скончыўся. А тыя, хто вас прыніжаў, жывуць, красуюць. А якія, скажы мне, у падонкаў нашчадкі могуць быць? Такія самыя падонкі... Можна вярнуць народу імёны, але агульнае культуры адразу не адновіш. У іншых народаў інтэлігенцыя ў пятым-шостым калене, а мы ледзь-ледзь першае-другое пагадавалі... А гэта значыць, што яна вельмі кволая. І мінулае, страшнае мінулае, можа паўтарыцца... Пакуль не навучым моладзь шанаваць лепшыя чалавечыя якасці, дабрыню, далікатнасць, розум, а не сілу, грошы, шмоткі, нічога ў нашым грамадстве не зменіцца. Толькі жывая душа, інтэлект здольныя зрушыць усё з мёртвае кропкі. Моладзь, моладзь трэба ратаваць. Мы ж з табою, Лена, бяесільныя. Не змагары, адным словам. Мы як усё адно з перабітым хрыбетнікам. Не верым ні ў што, асцерагаемся немаведама чаго... І дзеці нашы, ведаеш, таксама... Я, Лена, толькі на старасці гадоў уцяміла, чаму першыя пад нож культу асобы падпалі гісторыкі і археолагі. Чалавек, які ўзяўся збудаваць новае жыццё, не ведаў мінулага. А як чаго не ведаеш, заўсёды баішся. Ён хацеў замяніць гісторыю на міфы, псеўдагісторыю. А гэта было б немагчыма, каб існавалі помнікі, дакументы. Вось і знішчалі і матэрыяльныя сведчанні мінулых часоў, і тых, хто дасканала іх ведаў. Мы яшчэ папацімся за тыя гады мноствам, не адным пакаленнем невукаў...

— Стэфа,— Алена Васільеўна так і не здолела тады прыглушыць хвалявання,— а ты нічога не чула пра Васіля?

— Не... Я б сказала... Васіль тады... Ён не выступаў супраць твайго бацькі. Не бараніў, але і супраць не выступаў. А потым яго ў армію забралі... Усё. Больш нічога не ведаю... Я неяк у Югаславію ездзіла. Там у Бялградзе могількі ёсць, дзе савецкія салдаты пахаваны. Некаторыя, і тыя, што ў Венгрыі загінулі, прасілі, каб пахавалі на славянскай зямлі... На адной магіле напісана «Васіль». І больш нічога... Я туды кветкі паклала. Успомніла і бацьку твайго, і Васіля і паклала...

Гэтая размова адбылася некалькі гадоў назад. Цяпер Алена Васільеўна зноў прайшла паўз тыя мясціны, дзе сустрэлася са Стэфаю. І ўпоцемках было відаць: усё па-старому. Весела, зазыўна свяцілася пасаджаная на мазаічнай падлозе храма піўная «Ясень». Пры ўваходзе ў былы Іезуіцкі касцёл пад шыльдаю «Дом фізкультуры» збіраліся на трэніроўку моцныя, упэўненыя ў сабе хлопцы. Паўсюль стаялі зялёныя агароджы. І скалалася царква на пагорку...

А Стэфа летась памерла. Не дачакалася нават першай бацькавай кніжкі...

У пераходзе на Ленінскім праспекце старэнькая бабулька прадавала валошкі. Алена Васільеўна спынілася і купіла букецік. Восень на двары, а тут знянацку валошкі, васількі... Як напамінак...

Па дарозе Алена Васільеўна ізноў згадала Арла і фатографа. Маладыя, моцныя, самаўпэўненыя. «Праўду Стэфа казала, зламаны ў нас хрыбетнік. А цяпер людзі моцныя ў пашане. Як Арол, Аляксей Мікалаевіч. Нахамілі, накрычалі, і анігадкі. Цяпер і ў храме патрэбен рынг...» А ўслед ізноў запульсавала: «Але ж ён папрасіў прабачэння...»

Алена Васільеўна не заўважыла, як запалілася, павіслі ў вэлюме туману ліхтары. Дайшла да Купалаўскага сквера. Села на лаўку. Паставіла побач пакет з рудымі саюзмультифільмаўскімі лісянятамі. Але ён не ўтрымаўся і ссунуўся ў грязь. Яна хацела яго падняць і не здолела...

—Вам кепска? — нейкая дзяўчынка нахілілася над ёю...

Алена Васільеўна пазнала: тая, што ў ДOME друку. Памяць зачапілася за знаёмае аблічча, і ўвесь сённяшні дзень імкліва праляцеў у свядомасці. Алена Васільеўна парывалася і ўжо не магла вырвацца са свайго мінулага.

—Бяжы па «хуткую»,— крыкнула дзяўчынка камусьці і ўхапіла руку слухаць пульс...

Апошнія словы Алена Васільеўна пачула як скрозь вадкасць. Недзе глыбока ў памяці загойдаўся і знерухомеў аранжавы абжур. Саслізнула з каленяў і рассыпаліся па шэрых плітках васількі...

Народжаныя поўзаць

Магчыма, у гэтага апавядання з'явіцца працяг. Працяг пад назваю «Юлька». Але пакуль што Юлька ў новым апельсінавым, звязаным са-тамі, святэры сядзіць перада мною ў крэсле, захінае чорна-чырвоным клятчастым пледам змерзлыя ногі і, гартаючы газету, суха паўтарае:

— Калі з нашае размовы што-небудзь атрымаецца, назаві гэта «Народжаныя поўзаць...». Я табе потым растлумачу. Але ты занатуй «Народжаныя поўзаць...».

Тут Юлька рэзка адкідаецца на спінку, і маё старое крэсла ад яе немалой вагі вурхае-рыпіць. Ізноў я адводжу пагляд, каб не бачыць, як пырхне, разалецца па Юльчыных бледных шчоках, плямка за плямкаю, румянак. Не разумею, навошта так нервавацца. І газета, у рэшце рэшт, не гумовая. Зараз парвецца, а Юлька, закрывшы вусны далонькай, войкне і здыме, быццам так лепш разгледзіш, цёмныя акуляры. І, натрапіўшы на яе жалліва акругленыя зеленаватыя вочы, мне давядзецца аддаваць свой экзэмпляр. Яна ж наставіла ў першым абзацы чырвоных клічнікаў і, пэўна, так і не дачытала артыкул да канца. Хто-хто, а я Юльку ведаю... Мы знаёмся яшчэ па першым атрадзе (гэта клас восьмы-дзевяты) піянерскага лагера «Лясны агеньчык». Ды што знаёмся — спалі побач, ссунуўшы да сцяны ложка і апранаючы, замест начнушак, спартыўныя касцюмы,— баяліся, што хто-небудзь з хлопцаў, дакладней, мужчын, якія з'яўляліся пасля адбою ў акне нашай, разлічанай на дванаццаць чалавек, дзявочай палаты, пераблытае і ляжа не туды, дзе яго чакаюць. Дзівачкі... А Юлька ж ужо тады насіла ў сабе свой недзіцячы боль. І нікому нічога не казала...

З таго апошняга ў маім жыцці піянерскага атрада я цяпер наўрад ці каго пазнаю. Нават сустрэнься мы вочы ў вочы. А з Юлькаю, хоць мы і не мяняліся адрасамі-тэлефонамі, лёс сутыкае не радзей, чым раз на год. Выпадкова... Але гэтага хапае, каб не забыцца адна на адну, каб пазнаваць у аўтобусе, магазіннай чарзе, натоўпе і ў калоне дэманстрантаў. Раптоўныя сустрэчы, як і шматгадовае сяброўства, як вядомая толькі дваім таямніца, ствараюць між людзьмі няўлоўнае непарушнае поле даверу...

Юлька, як і я, закончыла БДУ. Толькі не філалагічны, а гістарычны факультэт. Мы нават ва універсітэцкім камітэце камсамола адзін год разам давалі і здымалі вымовы і папярэджанні. Цяпер Юлька працуе ў музеі Крыловіча. Сёння і ў яе, і ў мяне выхадны. Мы выпадкова сустрэліся на праспекце. Разгаварыліся, і я запрасіла Юльку ў госці. А яна расказала такое... Кава ў гліняных кубачках так некранутая і застыла... Адчуваю, Юлька жахліва саромеецца і свайго пяцьдзесят дру-

гога памеру, і рудой кучаравай шавялюры, і цёмных акуляраў, якія вечна спаўзаюць з яе кірпатага, зацяршанага канапушкамі носіка... Лёгка ёй казаць: «Напішы!..» І назву прыдумала: «Народжаныя поўзаць...» А з чаго пачынаць? З учарашняга артыкула, які перачытвае ўвесь наш горад — ад бальнічных палат да аўтобусных прыпынкаў? Ці...

Лепш усё ж па парадку... З таго лета, калі Юльчыны бацькі атрымалі трохпакаёвую кватэру ў новым, сярод баракаў збудаваным доме. Пакуль даводзілі ўсё да ладу, куплялі і расстаўлялі мэблю, вешалі люстры і шторы, яны адправілі сваю адзіную дачушку — ужо шасціклашку — да бабы Ліды, матчынай маці. Тады Юлька, мяркуючы па фотаздымках, танклявая, бесклапотная і смяшлівая, дапамагала бабе Лідзе зграбаць сена, піла сырадой і ледзь не штодня хадзіла ў лес па ягады і грыбы. Лета было дажджлівае і парнае. Вострая на вока, Юлька наразала па ядру баравікоў. І спынялася праз кожныя спачатку трыццаць, потым дваццаць, дзесяць крокаў перадыхнуць. Так было і тым разам. Спынілася. А цераз сцежку між вузлаватых каранёў з кустоў у кусты паўзуць, звіваюцца слазкія бліскучыя змейкі. Змяя са змяянтамі... Спужалася і закрычала Юлька потым, калі яны схаваліся ў малінніку. А адразу, кажа, толькі знямела. Датуль яна сапраўднае змяі, не тое што змяянт, ніколі не бачыла. Толькі на малюнках. Цяпер Юлька надае гэтаму выпадку злавеснае, ледзь не ракавое адценне... Мне нават падалося, ці не сфантазіравала яна яго.

Увосень Юлька перайшла ў новую школу. Усё тут было як у старой. Нават выкладзены пліткамі пры ўваходзе год: 1961. Год нараджэння школы. Юльчын год нараджэння. Чытаецца, і калі заходзіш, і калі выходзіш. А між тым з вуснаў у вусны з трапятаннем, жахам перакатвалася: «Мальшаў, Малышава, Малышавы...» Тое, што каржакаватага, пад нуль голенага, але ўсё адно нехайнага, як іголкамі, натырканага брыдкімі словамі дзевяцікласніка завуць Робертам, а ягоную сястрыцу, млявую, то з чырвонымі пазногцямі, то з падфарбаванымі чарнілам валасамі, двоечніцу з паралельнага — Анжэлай, Юлька дазналася значна пазней. Спачатку проста, як усе, абыходзіла іх. Мальшаў страсаў з першакашак дробязь на цыгарэты, тыднямі не з'яўляўся ў школу. Завуч ці дырэктар на чарговай лінейцы абяцалі выгнаць, здаць у міліцыю, выклікалі ў школу Малышаву маці, якая, казалі, працавала ў нейкай рэдакцыі. І Юльку аднойчы пасылалі ўкінуць выклік у паштовую скрынку.

Але маці ніколі не прыходзіла. Прыходзіў сівенькі ціхмяны дзядок з кавенькаю і ветэранскімі ордэнскімі планкамі на пінжаку (ягонья

вочы былі схаваныя за цёмнымі акулярамі). Ці, найчасцей, бабка, якая, хадзілі чуткі, да пенсіі займала нейкую высокую звышсакрэтную пасаду. Юлька чамусьці вельмі добра запамніла, як цвёрда крочыла яна па школьным калідоры і расхіналася ззаду ці не занадта кароткая шэрая з разрэзам спадніца. Ногі ў яе былі жылістыя і пакавалерыйску крыху выгнутыя. Гаварыла Малышава бабка рэзка, пагардліва, і самыя строгія настаўнікі ў яе прысутнасці ніякавелі, запіналіся і ненатуральна ўсміхаліся. Потым, калі бабка, моўчкі ўсё выслухаўшы, адыходзіла, гэтыя ніякаватасць і нерашучасць імгненна ператвараліся ў злосць, якую настаўнікі міжволі спаганялі на самых безабаронных вучнях.

Недзе пад зіму Юлька запісалася ў баскетбольную секцыю і навучылася даволі лоўка прымаць падачы і закідаць у кошык аранжавы, пупырчаты, як апельсін, мячык. Трэніраваліся яны ўвечары, калі ў школе, акрамя спартыўнай залы, святло гарэла толькі на першым паверсе, дзе займаліся другія — чацвёртыя класы. Дзеля эканоміі нават калідор асвятлялі ўсяго адна-дзве лямпачкі. У перапынках, не зважаючы на забарону сівога вусатага трэнера, яны спяшаліся ў прыбіральню папіць вады. Тым разам Юлька выбегла з прыбіральні ў змрочны калідор апошняй (пакуль нацягнеш той купальнік!). Подбегам кінулася даганяць дзяўчат. Тут кінарэжысёр, пэўна, даў бы некалькі запаволеных кадраў... За акном пад ліхтаровым святлом мігцяць, ападаючы на зямлю, першыя сняжынкі... А па цёмным школьным калідоры, не зводзячы з іх захопленых вачэй, бяжыць цыбатае дзяўчо ў купальніку...

Юлька кажа, дасоль не можа вытравіць з памяці шалёныя, бясколерныя вочы Малышава. Адной рукой ён ухапіў яе за грудзі, другой... Юлька чула, як трэснула ўнізе гумка, потым і сам купальнік... Малышаў зацягнуў яе ў клас. Юлька сама цяпер не разумее, чаму не крычала. Можа, адразу страціла прытомнасць?.. Ці не, хутчэй проста баялася, хто пачуе... Усё гэта было падобнае на жахлівы сон. Балюча разануў па пазванках, па спіне, потым па шыі край стала ці парты... Засыпаная пылам і крэйдаю падлога... І боль, ад якога знямела ўсё цела... Калі Малышаў, хістаючыся, выйшаў і лягнуў дзвярыма, ёй падалося, прайшла цэлая вечнасць... Юлька падпаўзла да дзвярэй, вызірнула ў калідор... Яе і пасля таго хвалявала, каб ніхто не ўведаў. Галоўнае, каб ніхто не ўведаў... Нікога не было не толькі ў калідоры, але і ў раздзявальні. І, сцяўшы зведзеныя сутаргаю зубы, Юлька апранулася, запхнула ў сумку падраны ліпкі купальнік. Яна адчула сябе ў бяспецы не тады, калі зайшла ў раздзявальню і пачула са

спартыўнае залы вясёлыя дзявочыя галасы, а менавіта тады, калі схавала ў сумку купальнік...

Бацькі былі на вячэрняй змене. Бацька — на заводзе, дзе робяць вылічальныя машыны, маці — на фабрыцы, дзе шыюць бялізну. І Юлька паспела, загарнуўшы ў газету, выкінуць купальнік у смецце-правод, памылася і ў рэшце рэшт заплакала ці нават закрычала. Галоўнае, што яе турбавала: каб толькі ніхто не ўведаў. Яна лічыла, што страціла годнасць і гэтага жахлівага сораму не перажывуць ні маці з яе хворым сэрцам, ні бацька... Цяпер яна, Юлька, стала не такою, як усе дзяўчаты... Можна б, бацькі што і заўважылі. Але ў горадзе якраз пачалася эпідэмія грыпу. Школу зачынілі на каранцін. І Юльчыну тэмпературу пад сорок, бледнасць, бяссонне, начныя стогны і крыкі, вядома, прыпісалі хваробе... І тое, што пачала раптоўна спраўнець, таксама палічылі ўскладненнем. Не, яна не зацяжарала, хоць і перачытала ўсе медыцынскія кнігі, і нават піла купленыя на рынку зёлкі. Гэта была нервовая хвароба. Каб тады, на яе цяперашні розум, падлячыцца... А так... Ацёк дасюль не спаў з яе цела. Потым рэзка пагоршаў зрок. І Юльцы выпісалі спачатку светлыя, потым і цёмныя акуляры. Яны не толькі здымаюць боль. Яны, ведаю, хаваюць ці не залішне дарослыя на мяккім, не сапсаваным касметыкай, з вясны кананатым Юльчыным круглявым тварыку вочы...

А Малышаў? — спытаеце вы. Я, крыху счакаўшы, спытала тое ж. Юлька бачыла яго зусім нядаўна. Суправаджала дэлегацыю замежных турыстаў (летам па выхадных яна падрабляла ў экскурсійным бюро). І калі з раницы вывела групу галандцаў з «Юбілейнай», да іх незаўважна зацёрся сучасна апрануты малады чалавек. Ён лісліва ўсміхаўся і шэптам паўтараў: «варонка», «варонка», «рублі, долары, маркі»... і тузаў за кішэні свае вараныя штаны і куртку. Галандцы ўважна ўсміхаліся і непаразумела паглядалі на свайго перакладчыка, а той на Юльку. Давялося падысці бліжэй:

— Вы ж бачыце, яны нічога не разумеюць...

Зблізу хударлявы малады чалавек выглядаў на ўсе сорок. На ягоным азызлым няголеным твары з'явілася рэзкая непрыемная ўсмішка:

— А ты не лезь, куда не просят. Без тебя разберемся. Разумека!..

Вадзяністыя, поўныя нянавісці вочы. Не вочы — правалы... Іх Юлька пазнала б з тысячы... Цяпер Юлька не ходзіць на праспект Машэрава. Уся публіка, што шпацыруе там вечарамі, няўмольна нагадвае ёй Малышава... Нават адэкалон, ёй здаецца, ва ўсіх мужчын тут аднолькавы.

А Анжэла, Робертава сястра, тая самая двоечніца з паралельнага, нядаўна прыйшла на працу ў музей Крыловіча. Прыбіральшчыца, якая ўжо шмат гадоў жыве з Малышавымі ў адным пад'ездзе, адразу заўважыла: у анкеце Анжэла не згадала ні свайго бацькі, ні брата. І па сакрэце расказала Юльцы, што маці Роберта і Анжэлы даўно не працуе ні ў якой рэдакцыі. А вось мужа свайго, мілага, ветлівага скрыпача, засадзіла ў турму. Падгаварыла ўкрасці нейкую дарагую, каштоўную скрышку, перадала сваім замежным кліентам. Ён у турме, а яе імя на судзе нават не згадалі. А Роберта бабка з Анжэлаю выставілі пасля таго, як некалькі разоў па яго прыезджала міліцыя. «Чысценькімі хочучь быць!» — прыгаворвала прыбіральшчыца. Анжэла з ёю не віталася...

Яна прыходзіла на працу штодня ў новай сукенцы, лагодная, усмешлівая. І, як ні дзіўна, усе супрацоўнікі, вядома, акрамя прыбіральшчыцы і Юлькі, нават строгі, суровы дырэктар Антон Пятровіч, спяшаліся ўсміхнуцца ёй у адказ. Частавалі, як самую маладую, цукеркамі, дазвалялі спазняцца... Маўляў, дзела маладое... А Юлька зусім страціла спакой. Пакуль рыхтавалі новую экспазіцыю, яна шмат працавала ў архівах і чытала, якія страшныя, несправядлівыя артыкулы пісаў пра Крыловіча Анжэлін дзед, той самы ціхмяны дзядок Малышаў. Потым, калі час змяніўся, ва ўсіх бібліятэчных падшыўках замест малышаўскіх артыкулаў засталіся дзіркі. Пэўна ж, пра гэта ведала не адна Юлька, але Анжэла як працавала, так працавала...

Горла перахоплівае, калі ўяўляю, як Анжэла, «фея з чарнільнымі валасамі», фарбуе пунсовым лакам пазногцікі і з'едліва павучае Юльку:

— Табе, Юлька, сачыць за сабою трэба. Спортам займацца, чуюш, спортам, каб вагу скінуць. Вось я. Сама сябе зрабіла. Ты, можа, не памятаеш, якою я была ў малодшых класах. Гляну на фотаздымак — жах! Фартух у крэйдзе, калготкі з'ехалі. Тоўстая, няўклудная... А потым, як матылёк з чарвячка, — раз і вылузнулася. У мяне сакрэтаў няма. Дыета і спорт. Тэніс, басейн, аэробіка. Раз на тыдзень сауна, мядовы масаж. Летам штогод на мора, у інтурыстаўскую гасцініцу. Ну і вядома...

Тут Анжэла, магчыма, пацягваецца ці гуліва падмігвае:

— Ну і, вядома, мужчынку сабе знайдзі. Хоць якога. Пераспіш, адразу жыццё ў іншым свеце пабачыш. Я б звар'яцела, каб да твайго ўзросту ў дзеўках хадзіла. Мне дык вось усё роўна — высокі ці нізкі, лысы ці сівы... Абы грошы... Усе яны на адзін твар, калі даходзяць да ложка...

Дзе ўжо беднай Юльцы да Анжэлы! Яшчэ ў класе дзесятым паслалі іх як актывістак на экскурсію ў Ленінград. Дык хлопцы па чарзе вы-

ходзілі з Анжэлаю ў тамбур, а потым, думаўшы, што Юлька спіць, адзін аднаму пераказвалі: «Ты скажы! Ну і цалуецца, халера... Язык да крыві пракусіла». — «Не жанчына — вампір... Мне ў Ленінградзе першае што трэба — святэр з горлаам купіць. Каб маман засос на шыі не ўгледзела...»

А нядаўна Анжэла з'явілася на працу ў хустачцы. Пад спачувальныя ўздыхі: «Бедная...» растлумачыла, што, дастаючы нешта з верхняй паліцы, упала з зэдліка. А ўсё тая ж прыбіральшчыца паспяшалася дадаць: «Верце вы ёй! Да жанатага цяпер чапляецца. З нейкага ансамбля. Вось жонка і спусціла з лесвіцы». А Анжэла, як кажа Юлька, цяпер цвёрда вырашыла выйсці замуж. За каго-небудзь спакойнага і заможнага. І паспяхова спакушае сарамлівага аспіранта Станіслава, які часта прыходзіць да іх у музей па нейкія матэрыялы...

Вось такая гісторыя... Бяру ў Юлькі газету, і мне ўжо самой здаецца, што, як і Юлька, я не здолею перачытаць пазначаны чырвоным клічнікам абзац. У ім — жахлівыя падрабязнасці допытаў 30-х гадоў... Літары курчацца, спякаюцца ў адзіную пляміну. Зеленавата-чорным злавесна фасфарысцыруе толькі падкрэсленае прозвішча — Малышава... Я працягваю руку, хачу запаліць настольную лямпу, але Юлька спыняе, просіць:

— Не трэба... Так лепш...

Потым падымаецца, пераступае цераз плед, падыходзіць да запацелага акна, з якога, бы праз сіта, цэдзіцца туманны надвяхорак. І так, стоячы спінаю да мяне, гаворыць:

— Ведаеш, а заўтра яна, нават калі і чытала газету, прыйдзе, быццам нічога і не было. Раскажа, як весела правяла выхадныя, пакажа электронны гадзіннік. Са шматзначным «падарылі». А нашыя ўсе будуць старацца паказаць, што бабчына мінулае не тычыцца ўнучкі. За вочы, можа, хто што і прашэпча, але ў вочы... Чытала? Часопісы аб'яўляюць: у наступным годзе мяркуем апублікаваць дзёнік прастытуткі. Разумееш, іх цікавіць не твой, не мой, а Анжэлін дзёнічак. Але не, я ёй не зайздросчу... Гэта жахліва! Гандяваць сваім целам... Усё жыццё прыніжацца: «долары, маркі, рублі...» Дзея чаго? Каб лішнюю куртку мадняцкую ці сукенку паўгода панасіць. У Анжэлы толькі вочы нядобрыя, мітуслівыя нейкія. А так з выгляду — каралева. Ні ценю роспачы ці сумнення. Маўляў, я самая лепшая і жыву правільна. Ведаеш, як упершыню з гэтым сутыкнулася, вельмі пакутавала: дзе ж яна, справядлівасць? А цяпер бачу, за ўсё ёсць адплата. І Малышавы старэйшыя... Хоць і пражылі ўсё жыццё, як сыр у масле... У іх дзеці, унукі без пачуцця гонару, з пльгткаю душою... Ім ніколі не дадзена лётаць, ім ніколі не перажыць вялікага пачуцця, не

пісаць вершаў, не тварыць... А без гэтага ці спазнаеш, што такое Жыццё? У старажытным Егіпце самым цяжкім пакараннем было пазбаўленне гонару. Пазбаўлены яго стараўся зрабіць як мага больш слаўных спраў, нават подзвіг здзейсніць, абы зноў яго набыць... А Малышавы вось усё жыццё пражылі, нават не ведаўшы, што такое гонар. Анжэле няма чым мяне ўпikнуць, дык, уяві сабе, убівае ўсім у галаву, што я «з прыветам»... А сама, упэўнена, зайздросціць мне... Перад святам Перамогі падпісвалі ветэранам паштоўкі, дык яна мне і кажа: «Шчаслівая ты, Юлька, у цябе дзед загінуў героем. Ён для цябе святы. А ў мяне вось жывы. Усе ягоныя маразмы цярпі дзеля размеркавальніка і персанальнай пенсіі. Яны з бабкаю пасля вайны вунь як маман разбэсцілі, згаістка згаісткай, толькі самую сябе і любіць... І мяне зусім не глядзела. І не працавала...» Я ёй: «Як ты можаш так прамаці?!» А яна толькі плячымя цёпае. І такі ў яе вачах непрыемны бляск з'яўляецца... Бр-р-р... Я вельмі не люблю, баюся нават, калі мне зайздросцяць... Ды яшчэ Анжэла...

Юлька зноў распалілася і, сашчапіўшы на грудзях рукі, пачала хадзіць па пакоі...

— Юлька,— гэта ўжо я,— дык чаму ты вырашыла назваць усё «Народжанья поўзаць...»? Максіма Горкага, ці што, успомніла? «Рождённый ползать летать не может»?

— Не. Тут іншае. Ты чытала «Ракавыя яйкі» Булгакава? Чырвоны промень быў вынайздзены дзеля таго, каб паскорыць нашае развіццё, каб кураняты з яек хутчэй вылупляліся, каб у рэшце рэшт можна было накарміць усіх галодных... Але гэты цуд трапіў у рукі невука. І пачалі замест курэй пладзіцца гады...

— Гэта жорстка, Юлька. Гэтак можна, як у Навелы Мацвеевай:

И за ненависть томительную к змеям...

Человеконенавистником прослыть...

Юлька быццам не пачула, рэзка спынілася, запаліла святло:

— Ведаеш, я больш так не магу. Няхай мяне лічаць ненармальнай. Я заўтра ж выступлю на сходзе і скажу, што ўнучка Малышавых не мае права працаваць у музеі Крыловіча. Яго сын быў «сынам ворага народа». Ён, можа, і на фронце таму загінуў, бо рваўся крывёю змыць пляміну, пячатку, пастаўленую Малышавымі... Чаго мне, зрэшты, баяцца? Самае жахлівае я перажыла ў шостым класе... Уяўляеш, калі гэтая Малышава бабка і Крыло...

Зноў Юлька перарвалася на паўслове і застыла...

— Юлька!

— Што? Дык што я казала?..

Чалавек без адраса

Агонь і цяпло, утварыўшы сярэднячы над адным з месцаў свайго зняволення хваравіты румянак світанку, цяпер захлыналіся пачуццём уласнай значнасці. Яны, узведзеныя намі да сімвалаў роду і дабрабыту, былі гатовыя дзесяцігоддзямі прагавіта і хціва лізаць нябачнымі мляўкімі промнямі-шчупальцамі ўтравелую глебу і закінутыя агмені. А народ, што цярпліва і бяспечна дзень за днём, стагоддзе за стагоддзем прыручаў і апекаваў правобраз сонца на зямлі, навучаны не думаць, а толькі марыць пра будучыню, нудзіўся ў пошуках паратунку. Не сабе, дык хоць сваім дзецям. У гэтую хвіліну і за тысячы кіламетраў ад аварыі мы раптам усвядомілі сябе, як у далёкай, апаленай смяртэльным дыханнем Везувія, легендарнай Пампеі — не магутнымі ўладарамі зямлі і самога сонца, а слабымі дочкамі, сынамі, бацькамі непаўторнага чалавечага роду. Адносна спакойна пачуваў сябе хіба толькі той, хто даўно адарваўся ад роднай дамоўкі і ўслед за колкім самотным стэпавым прывідам перакаці-полем так нідзе і не пусціў кораня...

І Кліму не было ўжо і яшчэ за каго трывожыцца. Можна, таму ён не спяшаўся купляць газеты, не ўслухоўваўся, як большасць жыхароў Мінска, куды гадзіну назад прыехаў, у размовы — пра летні адпачынак (не, ні ў якім разе не на поўдні, толькі на, здаецца, чыстай яшчэ Віцебшчыне!), пра пераўтворае ў шкоднае, асабліва для дзяцей, малако, радыеактыўную траву, пра ёд для шчытавідкі... Зачыніўшы рэчы ў камеры захоўвання, Клім купіў карту горада, пад'ехаў колькі прыпынкаў на метро, аддаў заказ за лімонныя фіранкі малочна-блакітнай «Мінгардаведкі», што прытулілася да моцнага, самаўпэўнена-шэрага фізкультурнага інстытута (тут у адрозненне ад вакзала зусім не было чаргі). І праз некалькі хвілін ужо сядзеў за сталікам у «Бульбянай», разглядаў дзве аздобленыя зялёнай паліванай кафляй печы. У іх ніколі не гарэў агонь. У іх нябачныя кухары спрытна ці не вельмі стаўлялі на разныя афіцыянткам гатовыя порцыі.

Клім ужо гады тры харчаваўся па сталаўках. І папраўдзе нават забыўся, як пахне свежазгатаваная ежа. Ён звыкся перамагаць голад, чакаць і нават не набыў, як усе, звычкі паглядаць на гадзіннік. Цешыўся ўжо і тым, што на «гражданцы» есці можна павольна, не баючыся, што хто-небудзь нахабна ўхопіць твой кампот ці масла. Ды і чаго дарма хвалявацца, танклявая фея ў кароткай безгустоўнай сіне-блакітнай арнаментаванай безрукаўцы, з меліраванай «ваўчыцай» на галаве падышла, як толькі заўважыла. У яе халаднаватых, з даўгімі,

быццам наклеенымі вейкамі, вачах ён быў сімпатычным, смуглявым узбекам. Да Першамаю ў горадзе заўжды шмат прыезджых.

— Мне, калі ласка, поліўку, аладкі, фаршыраваныя мясам і грыбамі.

— Усё?— вострая на вока, гатовая выказаць сваю гасціннасць, падказаць, дзе правесці вечар, а можа, і скласці кампанію, афіцыянтка, відавочна, крыху збянтэжылася. І, не спяшаючы перагарнуць старонку спісанага заказамі галодных блакноціка, цяпер ужо без усмешкі чакала.

— Ну яшчэ сок ці гарбату. А лепш і тое, і тое...

Яна не памылілася. Гэты скуласты белазубы «ўзбек» і без меню гаварыў па-беларуску.

А ў Кліма яшчэ не сышоў з вушэй перастук чыгуначных колаў, і ён безуважна паставіў локці на стол, абалёрся лбом на счэпленыя рукі і сцішыўся... Бог з імі, хай сабе зачасаныя наверх чорныя бліскучыя валасы тапырацца смешным грабенчыкам... Толькі ж каму прыемна, калі пры гэтым цябе нахабна разглядаюць? Ды яшчэ гэтая, думаў жа, непадступніца насупраць... Фукала б на сваю роўненькую грыўку, адкідала з тварыку нават на канцах не завітыя льяныя валасы і не падымала вачэй ад талеркі супу, з якою перасела ад занадта вяёлай кампаніі ці непадпітых мужчын. А тое, як і ён, Клім,— локці на стол, падцяла вусны, пляшчыць вочы, моршчыць лобік... Падражнівае. Нарэшце заружавелася:

— Прабачце, вы, здаецца, прыезджы?

— Так. З Якуцка. А што?

— І вы самі якут? — «сінявочка», аказваецца, і ўсміхацца ўмее.

— Хіба не відаць? Па-мойму, і па выглядзе, і па паштарце,— і ў яго ж, Кліма, усмешка — вачэй не адарваць.

— Цікава. Ніколі не бачыла якутаў з блакітнымі вачыма.

— Вось пабачыце. А ўвогуле ў мяне бацька быў беларус.

— Чаму быў?

А вось гэта было зусім недарэчы.

— Таму што быў. Гэта асобная размова.— Клім насупіўся і зноў адвёў вочы.

— Прабачце, я проста здзівілася, што вы па-беларуску так добра гаворыце. Афіцыянтка, тая ўвогуле на вас як на іншаланецяніна глядзела. Цяпер усё ясна. Даруйце,— збянтэжаная, дзяўчына адсунула талерку і зірнула на гадзіннік.

— Ды нічога вам не ясна. Дарэчы, колькі часу?

— Палова чацвёртай.

— Ну вось. А ў Якуцку ўжо палова дзiesiąтай.— Клім узяўся пераводзіць стрэлкі.— А калі вам вельмі цікава, то гэта я ў арміі навучыўся. Сябра ў мяне быў Рыгор. Не было з кім, дык ён са мною па-беларуску шпарыў. А мне што. Нават цікава...

Клім хацеў яшчэ нешта дадаць, але замарудзіў, а тут з магнітафона голасна заспавадалася Ала Пугачова:

*Жил-был художник один,
Дом он имел и холсты,
Но он актрису любил,
Ту, что любила цветы...*

І ён толькі сумна ўсміхнуўся:

— Што нас усіх яднае, дык гэта песні. От Москвы до самых до окраин Пугачева «балалайт» о любви... Давайте лепш, пакуль чакаем, я вас намалую...

— Намалуюце? — «сінявочка» нечакана пажавела і, хітруючы, прымітурылася, падпёрла рукою шчаку.— Вы што, можа, мастак? Ці яшчэ вучыцеся?

— Я сам наўчыўся...

І чаго гэтае дзяўчо так блазнуе? Клім паважна дастаў з сумкі аловак, закасаў рукавы свайго валошкавага світэра. Вочы яго затуманіліся... І пакуль на сталі з'явіліся, а потым канчаткова застылі поліўка, аладкі, гарбата, пакуль раставала ў вазачцы марожанае, на папяровай сурвэтцы сапраўды з'явіўся партрэт. Правільны, крыху выцягнуты авал твару, даўгая, плаўна акрэсленая шыя. Крылы-бровы, што амаль цалкам хаваюцца пад грывкай. Клім маляваў засяроджана, натхнёна. А «сінявочка» (і дзе падзелася яе строга непаступнасць!), склаўшы вусны банцікам, здавалася, ледзь стрымлівала смех. Нарэшце параўнаўшы маюнак з арыгіналам, Клім уздыхнуў, вінавата ўсміхнуўся, але камячыць сурвэтку не стаў.

— Як вас зваць?

— Яня,— «сінявочка» цяпер не хавала сваёй хай сабе крыху іранічнай, але чароўнай усмешкі.

— Так і падпішам: «Яні ад Кліма. 29 красавіка 1986 года».

Кафэ зачынялася на абед. І цяпер ужо не наведвальнікі, а афіцыянткі, ляпаючы посудам, раз-пораз зіркалі на гадзіннікі. Яня ж, разглядаючы пастаўлены да глінянага кубачка з сурвэткамі партрэт, толькі пачала наўмысна павольна, па паўльжачкі даядаць марожанае... Праз колькі хвілін яна здагадалася суняць Клімавы сумненні:

— Ведаеце, нішто сабе. Ніколі не думала, што ў мяне такія вялікія выразныя вочы. Я ж, здаецца, толькі калі ў люстэрка гляджуся, іх

падводзячы, не мружуся. Цяпер, Клім, ты забраў маю душу. Калі малюеш чалавека, заўжды забіраеш ягоную душу...

Клім быў усцешаны, ды яшчэ сыты, і, каб не апярэдзіць Яню, не зважаючы на афіцыянтку, што ўжо неадходна стаяла ў яго за спіною, нетаропка вымачаў хлебам смятану ў сподачку, выпіў гарбату. І толькі потым расплаціўся. За сябе і за Яню.

Вядома, Яня, якой за столікам было прыемна пусціць пыл у вочы ганарыстай афіцыянтцы, што напачатку сілком прысуседзіла яе да п'яных мужчын, у калідоры паспешліва дастала з кішэні на калене штаноў кашалёк. Яна не любіла быць нікому абавязанай. А пакуль Клім маракаваў, як бы цішком пакласці грошы назад, з дазволу вахцёра выцягнула з-за перагародкі гардэроба эцюднік:

— Вось так, мастак,— легка ўсміхнулася і ўскінула драўляную скрынку на плячо.

Клім схаваў нікаватасць за даволі непрыемным едкім посмехам:

— Вы што, можа, яшчэ і ў інстытуце вучыцеся?

— На жывапісе...

Гэта ўжо было сказана, калі з паўзмроку «Бульбяной» яны выйшлі на ўрачыста-сонечны праспект. Паўсюль сярод яшчэ далікатнай, да празрыстасці прасякнутага святлом лістоты зырчэлі, акрэсленыя цемнем, чырвоныя і чырвона-бела-зялёныя сцягі, вымпелы... Горад так і зазіраў у вочы вымытымі вокнамі, абноўленымі вітрынамі, слаўся пад ногі свежанькімі сляпучымі «зебрамі» пешаходных пераходаў...

— Вось дык так... А я вас маляваць узяўся...— Клім цяпер пасміхаўся з самога сябе.

— Ды нічога,— Яня па-ранейшаму трымала ў руках сурвэтку з партрэтам.— Падобна ж. Гэта я вам як прафесіянал кажу. Вы ў які бок?

— Ды мне тут, на рагу. У гардаведку.

— Каго-небудзь шукаеце?

Клім хацеў змоўчаць, але, урэшце рэшт, каму яшчэ скажаш?

— Я шукаю свайго бацьку.

— Як?— Яня, мусіць, адчуўшы пачатак доўгае гаворкі, паставіла эцюднік на асфальт і расшпіліла сваю шырокую, амаль да каленяў вязаную світку, з-пад якой пырнула пунсовая блузка...

— Ды вось так. Прыехаў з Якуцка і шукаю свайго бацьку, якога ні разу ў жыцці не бачыў. Яня, вы, калі ласка, больш нічога ў мяне не пытайце.

— Добра...— Яні давялося толькі збянтэжана цепнуць плячыма.

— А калі хочаце, пакіньце свой тэлефон. На ўсялякі выпадак.— Клім адчуў, што іначай яго першая ў гэтым горадзе знаёмая можа пакрыўдзіцца.

— Запісвайце,— прамовіла Яня.

— Я запомню.

— Ну, як хочаце.— Яна хутка назвала нумар тэлефона.— Што ж, поспехаў вам. Калі што, званіце, Клім.— І Яня, здзьмухнуўшы з вачэй на сонцы зусім цененькую грыўку, зноў ускінула на плячо эцюднік. Яна наўмысна марудзіла, быццам ужо прадчувала прысмак жалю і самоты, якія звычайна спадарожнічаюць усім імклівым развітаннем. І яшчэ Яня пэўна ведала: у жыцці не бывае выпадковых сустрэч. Гэта нам, без дакладных згадак мінулага і згадак будучыні, яны здаюцца раптоўнымі і мімалётнымі. Таму, можа, лепш прыпыніцца, паспрабаваць для пачатку разгадаць іх сэнс? Але Клім, хоць праз хвіліну мусіў застацца адзін у чужым, незнаёмым горадзе, збянтэжаны сваім мастацкім дэбютам і так і не ўзятымі Яняй грашыма за яе абед, паспяшаўся як найхутчэй развітацца...

Янін тэлефон Клім запіша толькі ўночы, на вакзале, куды вернецца, да змяркання праседзеўшы пад Рыгоровымі вокнамі і, урэшце рэшт, дазнаўшыся ад ягонай насцярожанай цешчы, што сябра разам з жонкай павёз да сваёй маткі на больш-менш бяспечную (Клім нават не папытаўся чаму) Віцебшчыну малага. Клім запісаў Янін тэлефон, стуліўся сярод бездана незнаёмых, адчужаных твараў у зале чакання, леракладаючы з кішэні ў блакнот стосачак паперак, якія выдала «Мінгардаведка».

Марціновіч Канстанцін Пятровіч, 1944 г. н., адрас: ...

Марціновіч Канстанцін Канстанцінавіч, 1942 г. н., адрас: ...

Марціновіч Канстанцін Іванавіч, 1945 г. н., адрас: ...

Гэта была маленькая, але ўсё ж перамога. Што ён, Клім, дасюль ведаў пра бацьку? Што той са сваім сябрам прыезджаў з Беларусі ў Якуцію на лета. Маляваў плакаты і стэнды. Яны яшчэ і тады, калі Клім падрос, навучыўся хадзіць і гаварыць, загароджвалі пусткі на імклівых якуцкіх новабудоўлях. Потым, школьнікам, Клім ля кожнага шматметравага партрэта ўсім вядомых людзей, перапаўняўся гонарам і тузаў маму за руку: «Гэта мой тата намаляваў? Ён іх усіх жывымі бачыў?» А сёлета зімою мама памерла. Пакінуўшы яму, Кліму, запісанае на паперцы бацькава імя, няпэўнае прозвішча з пыталнікамі і яшчэ ледзь чутны са збялелых вуснаў шэпт: «Найди его. Люби его... Клим...» Мама аблізвае ссохлыя губы і, вызваліўшы з-пад прасціны станелую за месяц ляжання ў бальніцы руку, мякка адгортвае яго валасы. Далонь шурпатая і халодная... Яна ўсміхаецца, а па

абвостраных смуглых шчоках бягуць слёзы... Рука затрымцела і бязвольна коўзнула ся ўніз. Ёй перахапіла дыханне, твар імгненна сцяўся, зрабіўся адчужаным, нежывым... А падушка, падушка ўсё яшчэ мокрая ад слёз. І за бальнічным акном так недарэчна свеціць сонца. У іх у Якуціі рэдка выпадаюць хмарныя дні...

Яшчэ ў арміі Клім адчуў: калі чалавеку трэба падтрымка, ён найчасцей згадвае маці. Але цяпер яна бачылася жывою толькі ў сне. А каб заснуць, яму, зморанаму некалькімі дарожнымі суткамі, няёмка стуліўшыся да сумкі, трэба было пераадолець гучныя надтрэснутыя аб'явы не патрэбных яму цяпер цягнікоў, вакзальную мітусню, нава-лач неакрэсленых, скіраваных у заўтра трывожных згадак. Дрымота была пакутнай, неглыбокай і чуйнай. Сумка, дакладней, яе замок намуляў шчаку. Млела спіна, асабліва шыя. Зацяклі, пайшлі колікамі ногі. І Клім вымушаны быў зноў расплюшчыць вочы і выпрастацца. Побач, не выпускаючы з рук павязанага клятчастаю хусткай-кана-плянкай кошыка, кімарыла, у сне лагодная, прасветленая, мусіць, ад сваіх мяккіх, скіраваных да вечнага стакою сноў, бабулька. Клім адсунуўся, бо, падобна, у дрымоце не раз прыпадаў да яе рукі. У яго ніколі не было бабкі. Маміна памерла шчэ да ягонага нараджэння, бацькава... І гэтая ж бабулька можа быць ягонай роднай бабуляй... А вунь той дзядзька, што храпе насупраць, падаслаўшы пад чаравікі газету і прыкрыўшы твар кепачкай, чым не бацькаў брат, дзядзька... Ці нават сам бацька... Кліму зрабілася не па сабе... Да раніцы так і не заснуў. Ён падымаўся на засмужаны сонным чалавечым дыханнем другі паверх, выходзіў у золкую, засыпаную канапушкамі ліхтароў ноч, зноў ладзіўся ў душнай зале... У прыгнечанай яшчэ адным бяссоннем свядомасці, мімаходзь адбіваліся мігталівае пстрыканне ігральных аўтаматаў, саламяныя лялькі з вітрыны кіёска, чарга ў смуродзівы вакзальны туалет з халоднаю, ажно зводзіла, пакуль чысціў зубы, вадою, запыленае, заседжанае мухамі люстэрка, зірнуўшы ў якое, ён вырашыў сёння шчэ не галіцца. Ад мутнай малочнай вадкасці з карычневымі горкімі драбкамі кавы, якую далі ў буфеце разам з усохлым рагалікам, адразу і надоўга завурчала ў жываце. Стрэлкі ўсіх гадзіннікаў, у тым ліку і на доме насупраць вакзала, пакутна-марудна набліжаліся да васьмі. Тады Клім паблукаў сярод з самага досвітку мітуслівага прывакзальнага натоўпу і накіраваўся да чаргі на таксі...

Пакуль даехаў, а можа, гэта яго і спецыяльна нейкаю далёкаю дарогай везлі, да Ангарскай, дзе жыў першы Марціновіч, людзі разышліся на працу, і ліфт, што павінен быў адвезці Кліма на дзевяты паверх, перакрылі коса падвешанаю пыльдачкай: «Не працуе». А ля

сцяны, пры пазначаных патрэбным нумарам чорных дэрмацінавых дзвярах, дасюль недарэчна стаялі санкі. Было чуваць, што ў кватэры гаворыць радзьё. Каб не страціць рашучасці, не пераводзячы, а толькі суняўшы дых, Клім пазваніў. Званок, мусіць, сапсаваны, не азваўся. Давялося пагрукаць па драўляным вушаку, паляпаць ручкай... Потым, яшчэ раз перачытаўшы складзеную ўдвая паперку: «Марціновіч Канстанцін Пятровіч, 1944 г. н., адрас: ...», схаваць яе назад у блакнот... Не сказаць каб Клім быў вельмі прымхлівы. Але навошта некалькі разоў падымацца на апошні паверх?.. Перш чым сюды вяртацца, добра было б пэўна вырашыць: ці можа тут жыць ягоны бацька. Саначкі. Значыць, тут ёсць дзеці. У такім выпадку ён, Клім, быў бы вельмі дарэчы. Каму не хочацца раптоўна займець моцнага дарослага старэйшага брата? Ды і бацькава жонка, Клім чамусьці не сумняваўся, што яна ў яго ёсць, не павінна асабліва зважаць. Яму ж, Кліму, ад іх нічога не трэба. А ў чамадане, у камеры захоўвання нават ляжыць прывезеная Рыгору, а хай сабе, нават лепш, бацьку,— салёная рыба. Але яе ён возьме потым, калі будзе пэўна ведаць, што адшукаў менавіта бацьку...

Клім, з дзяцінства выхаваны маці-актрысай сярод нейкага сентыментальна-ўзнёслага пакланення гэтаму невядомаму богу — паводле маміных слоў, незвычайна таленавітаму, прыгожаму чалавеку, адчуваў, у першае імгненне яму не пазбыцца хвалявання. Таму нават і не спрабаваў прыкідваць, што гаварыць... І хоць даўно вырашыў: сярод сказаных бацьку слоў павінны быць і рэзкія, горкія, не забываўся і на маміна: любоў і пашану цяжэй уздаваць, чым нянавіць. Звыклы за яе гастрольнае жьццё быць неначэпным у весялосці і горы, а цяпер без блізкае душы і зусім замкнёны, насцярожаны, Клім рашыўся на гэтае падарожжа, пэўна, не ўсведамляючы дзеля чаго... Каб не маміна перадсмяротная просьба, наўрад ці вандраваў бы цяпер па незнамым горадзе.

На вуліцы Усходняй, куды давялося дабірацца з перасадкаю на аўтобусе, потым пешкі, патрэбны падезд быў расчынены напята. Жанчыны ў цёмным, падымаючыся па лесвіцы, моўчкі разгортвалі з цэлафану гваздзікі. На пляцоўцы было горка ад курыва. А Клім, толькі пераступіўшы разам з самотнымі кабетамі парог безнадзейна маўклівай дзевятай кватэры, нарэшце ўсвядоміў — тут жалоба. Тут пахананне. І адразу працяла распачнае: бацька?! У зацеменнай зале на засланных шэрай посцілкай састаўленых услончыках стаяла сіняя труна. У ёй — абкладзеныя кветкамі (каб па шаўковай падушцы не рассыпаліся сівыя валасы, дык і зусім не стары шчэ) мужчына. Канстанцін Канстанцінавіч Марціновіч. Жаль і безнадзейнасць апяклі

быццам варам: спазніўся?! Пры труне толькі дзве жанчыны ў чорных хустачках — адна старэнькая, сагнутая, другая худзенькая, маладая, чырвоная ад слёз, хліпае і шэпча: «Мама, мамачка, не трэба... супакойся...» А тая і не плача зусім, толькі бязгучна нешта прышэптвае... Крэслаў не падстаўляюць. Значыць, у нябожчыка больш няма родзічаў... А ён, Клім?.. Вочы адшукалі застаўлены кветкамі партрэт. Абвостраныя скулы, рэзка вылучаныя вусны, цяжкое падбароддзе. І ні ценю ўсмяшкі. У паглядзе боль і адчай. Цяпер гэты чалавек, Клім усё яшчэ супраціўляўся падумаць: «Бацька», ляжаў, сцяўшы вусны і вочы. Не было нават як папытаць, якога яны колеру... Мужчын прыйшло толькі трое... І Клім, без слоў зразумеўшы, скінуў у кут сумку, дапамог знесці труну ўніз. Пад адчайна рассечаную літаўрамі музыку яны паставілі яе ў чорна-жоўты аўтобус-катафалк. Было гора, і ў Кліма ні пра што не пыталіся. А ён, за якую гадзіну знясілены праглынутымі слязьмі і раптоўнай бядою, на могілках так і не рашыўся, як маці і сястра, нахінуцца і пацалаваць нябожчыка ў лоб. Моцныя хлопцы ў камбінезонах колеру хакі, выпаканых у гліну чобатах і недарэчных спартыўных шапачках ці не занадта таропка зачынілі вэчка і апусцілі дамавіну ў яму. Жменя жоўтага жвіру... Магільшчыкі бяруцца за лапаты. Над зямлёю расце новая гурбачка — кропка ў канцы чалавечага лёсу. Клім, цяпер яму ўжо не трэба было ні на што рашацца, адасоблена сачыў, як з'явіўся чырвоны слупок, перакрываваны чорнаю дошчачкай: «Канстанцін Канстанцінавіч Марціновіч (31 мая 1942 — 29 красавіка 1986)», як яго абклалі вянкамі са свежай зеляніны і папяровых, васковых кветак, як магільшчык рассек лапатаю надвое кветкі жывыя — галоўкі рознакаляровымі пырскамі да галавы, сцяблінкі — да ног.

Цераз дарогу дзе-нідзе ўжо стаялі мармуровыя помнікі, лавачкі, большасць магіл былі абкладзены свежым дзёрнам, на некаторых красавалі кветачкі. Крокусы, незабудкі, якія, можа, замяняюць камусьці вочы. Наколькі прاپісаныя тут людзі? Пакуль жывыя іх дзеці, унукі, праўнукі? А на гэтым баку — свежаўскапаныя экскаватарам яміны і перакрэсленыя чорным чырвоныя слупочкі з вянкамі. Паўз іх ходзіць і ходзіць, кульгае, не зважаючы ні на кога, пажылы чалавек у сінім зашмальцаваным касцюме пры ордэнскіх планках. Не перапыняецца — носіць у радніне пясок, прыбірае суседнюю з іхняй магілу. Там зашклёны, няясны пад сонцам жаночы партрэт. Клім раптам адчуў, як недарэчы сёння тут на могілках сонца, яснота. Лепш, каб дождж, слота ці завея. Як казі хаваці маму. Таксама ж не было каму вынесці труну. І ён бегаў, упрошваў шафера пачакаць. А потым нарэшце прыйшлі артысты. Прыгожыя, статныя. Яны ўзялі

труну, а заплаканыя актрысы вянкi. А кветак зусiм не было. Зiма. Клiм успомнiў, што цяпер да восенi трэба заказаць на магiлу помнiк. У мамы ж нiкога, акрамя яго, няма... А ў бацькi? Ён так звыкся, што ў бацькi, раз мацi лiчыла яго такiм ужо добрым, сям'я, дзецi... А тут, акрамя мацi i адзiнокай, не такой ужо маладой сястры, нiкога. I знянацку Клiм, як зацьменне сышло, ясна ўбачыў: на вянку, на чорнай жалобнай стужачцы: «Ад супрацоўнікаў i вучняў дзiцячай музычнай школы № 4». Божа, значыць, гэты Марцiновiч не мастак...

У аўтобусе, на памiнках, нi пра што яшчэ не пытаючы, Клiм нарэшце пачаў насцярожана ўслухоўвацца ў размовы. Так нечакана ў ягонае жыццё ўвайшоў Канстанцiн Канстанцiнавіч Марцiновiч. Сiвы флейтыст, якога зусiм не баялiся вучнi i лiчылi няўдачнiкам калегi. А любiлi, мусiць, толькi мацi i сястра... Клiм адчуў сябе жахлiва вiнаватым перад гэтым незнамым чалавекам i ягонымi родзiчамi. Але, сам не ведаючы чаму, цяпер дарэшты ўпэўнiўся, што нiяк не мог быць сынам гэтаму Марцiновiчу. I ўжо нават наракаў на сваю ўражлiвасць i легкавернасць...

Аднак цяпер пошукi бацькi, учынення, зрэшты, дзеля нябожчыцы мацi i простай цiкаўнасцi (што iм, дарослым людзям, адзiн ад аднаго трэба?), набылi зусiм iншае адценне. Рассыпалiся i не ўсплывалi больш у памяцi вабныя трапяткiя малюнкi, не хацелася легка i весела правесцi па рыпучым снезе ружовашчокага, роднага — адна кроў, карапуза... Ягоны, Клiмаў, бацька, немалады ўжо чалавек, таксама можа быць цяпер зусiм адзiн. Захварэе, i па хлеб няма каму схадзiць. I ўжо першы адрас па Ангарскай, куды Клiм збiраўся вярнуцца сёння ўвечары, здаўся выпадковым. I тое, што нiкога там не застаў — цi не знак, што там ягоны бацька не жыве?

Цяпер, пасля пахавання, усяго яго захлынула вярэдлiвае хваляванне: з ранiцы да вечара, па ўсiх адрасах, толькi б паспець... Пасля смерцi мацi iх на гэтым свеце засталася двое... Ён, Клiм, i бацька... I яму трэба як найхутчэй пераадолець пакутную бяссонную вакзальную ноч i яшчэ досвiткам (хай сабе людзi i вурчаць!) шукаць далей.

Назаўтра Клiм нават не адразу, а толькi аб'ехаўшы пару адрасоў i зайшоўшы перакусiць у кафэ. «Вясна», заўважыў, што палiвачы змываюць з прыцiшэлага праспекта здутья шарыкi, папяровыя стужкi. Зразумеў: гэта ж скончылася першамайская дэманстрацыя... Успомнiў: увечары павiнен быць салют.

Клiм сустрэў яго на мосце, над рэчкаю i скверам. Вясёлыя, акрыленыя людзi, а найбольш закаханыя i дзецi, быццам на заморскiх папугаў у запарку, дзiвлiся на прыручаныя вогненныя букеты. Рознакаляровыя зорачкi-кветкi пад шматгалосае «ўра» мякка асля-

плялі, схіляліся да сваіх адбіткаў у вадзе і патаналі. А ўсе былі такія шчаслівыя, бесклапотныя і так шчыра ўсміхаліся Кліму, што яму ў нейкае імгненне захацелася ўявіць іх сваімі родзічамі — братамі, сёстрамі, бацькамі... Крыху хваравітая ўзрушанасць спала толькі пася яшчэ двух дзён безнадзейных утрапёных пошукаў, калі практычна ўсе паперчыны агучыліся насцярожанымі, іранічнымі, жорсткімі дыялогамі. Сям'я, што збіралася ехаць на дачу. Прыадчыненныя роўна на даўжыню ланцужка дзверы і прыплюснутае падслепаватае вока глухой бабулькі. Нафарбаваная, прычасаная, шчэ ж і васьмі не было, маладзіца на абцасах...

— Прабачце, тут жыве Марціновіч?

— Жыў!

— ?!

— Гэта мой былы муж.

— Прабачце, а ён у вас не мастак?

— Мастак-мастак... На ўсякія гадасці мастак.

— Ды не. Он у вас не художник?

— Яшчэ не хапала. Не. А што?

Акрамя сямейных, Клім патрапіў пагаварыць сам-насам толькі з адным Марціновічам. Той запрасіў на кухню і нават наліў кілішак. Ад яго нядаўна пайшла жонка, а піць адзін ён не прывык і быў да шаленства рады новаму чалавеку. Марціновіч адразу сп'янеў, узяўся грызці хвост скумбрыі і, перапытваючы па некалькі разоў, зводзіў усё да свайго:

— Дзе я толькі не быў... Можна, і ў тваім Якуцку... А можна, і не... Усё грошыкі-грошыкі ёй... Пярсцёнак брыльянтавы за паўтары тысячы падарыў... А праз тыдзень, уяўляеш, за тумбачкай у пыле яго знайшоў!.. Сын плача — яна спіць... Я, я люляў яго і спавіваў... А вырас... І не бацька яму. Чужы чалавек... Усё цяпер Чарнобыль... Чуў што-небудзь?.. Хоць ты ж з Якуцку... Што табе... Гэта ў нас радзіца...

Чарговы раз дачакаўшыся вольнага месца паміж клункамі, Клім нарэшце ўсвядоміў безнадзейнасць свайго становішча... Знайсці ў паўтарамільённым горадзе чалавека — гэта, можна, горш, чым іголку ў стоце сена. Хутка ў кожным мужчыну за сорок пачне мроіцца бацька. Яны ж маглі сто разоў сустракацца, слізгаць вачыма па твары і разыходзіцца... Маці не стамлялася паўтараць: «Я была старэйшая. А ён малады». Быццам засцерагала бацьку ад сынавай крыўды... Але ці не лепш за ўсё, пакуль не позна, спыніцца? Блуканне па чужых кватэрах, пакутныя вакзальныя ночы дарэшты сунялі ўзбуджаны прыпаўшым на другі адрас пахаваннем нервовай імплэт. Нават калі і знойдзе ён, Клім, таго Марціновіча... Як дакажа, што ягоны сын...

Пакуль што ён усё мераў на маму. Сам, ні разу не быўшы з жанчынай, чамусьці ўбіў сабе ў галаву, што бацька, як і маці, памятае іхнюю сустрэчу. А як гэта будзе выглядаць на яве? Я сын актрысы Якуцкага тэатра... Ну і што? Якой актрысы? Што вы вярзеце, малады чалавек?! З пранізлівай яснасцю вярталася і халодная разважнасць: столькі гадоў неяк жа абыходзіліся адзін без аднаго...

Пад маркотную манатонную калыханку вечнае вандроўніцы, не дарэчна фарбаванае ў бландзінку цыганкі, што люляла захутанае ў брудную коўдрачку немаўля, Клім сасніў сон... Ён падымаецца і падымаецца па бясконцай лесвіцы і ніяк не можа адшукаць патрэбнай кватэры. На паперцы напісана 11, а там усё 10, 10, 10... Зноў жудліва даняло раздражненне...

Заўтра, а можа, і паслязаўтра яго зноў чакае саромная чарга, смурод, цёпленквая бурда, што завецца кавай... І трэба ісці ў камеру захоўвання, зноў выцягваць чамадан, браць з яго памазок, лязо — галіцца... Як ён, Клім, ні мыліўся сунічным мылам, як старанна ні выціраўся, вакзальна-туалетны смурод быццам прыліп да носа. Цела свярбела, валасы засаліліся. Барыга і ёсць барыга... Ужо міліцыянеры косяцца. Вунь той, што ўжо некалькі хвілін п'е газіровачку. «Пройдемте!» Трэба лепш выйсці на вуліцу...

А сонечная, ветрана-золкая раніца нагадала Кліму пра Янін тэлефон. Ён нават пазваніў, толькі ніхто не браў трубка. Затое пры выхадзе з прыгарадных кас, дзе ў кіёску купляў газеты (трэба ж было ў рэшце рэшт праверыць учарашнюю п'яную балатню чарговага «Марціновіча» пра радыяцыю), вочы ў вочы... Сама Яня. Усё ў тых жа шэрых, мышынага колеру штанцах і доўгай белай, зашпіленай пад горла світцы. І эцюднік на плячы. Толькі што ў другой руцэ яшчэ цэлафанавы пакет, падобна, з ежай. Яня ўсміхалася. Сонцу, якое, здавалася, не зважаючы на пранізлівы вецер, абяцае спёку, веснавому клопатнаму натоўпу і яму, Кліму. Як слаўна, мякка вымаўляе яна словы!

— Ой... А я вас шукаю, шукаю. У «Бульбяную» штодня хадзіла есці...

І тут Клім, у якога ад нечаканасці ахрып голас, так проста, і не вытлумачыш чаму, адчуў: калі зараз Яня знікне, разам з ёю растане ў мітуслівым адчужаным натоўпе апошняя ягоная надзея.

А Яня зусім не збіралася нікуды знікаць. Яна ехала на эцюды і на лекцыі і запрашала Кліма за кампанію. І ён, ускочыўшы ўслед за ёю ў электрычку, праз гадзіну акунуўся ў пранізліва чыстае халаднаватае паветра, аздобленую птушыным спевам цішыню, ад якой павяло голаў і соладка хліпнула ў грудзях. І падалося, што яны не проста

выйшлі з замкнёнае пыльнымі аўтаматычнымі дзвярыма прасторы вагона, а вырваліся ў новае, светлае, бязважкае вымярэнне. Быццам разам з перастукам колаў і абарваным ім у такт пранізлівым станцыйным званком расталі ўдалечыні брудны Мінскі вакзал, чужыя твары, расчараванне і няпэўнасць. Яшчэ там, у тамбуры, сярод кволых, абвязаных з кораню поліэтыленам калючых саджанцаў і знятых са спацельх дачнікаўскіх спін рукакоў, яны з Яняю, адначасна змоўчаўшы, кожны па сабе адчулі: нешта мае адбыцца... Бо замірае сэрца, туманяцца, збягаюць да імклівых дарожных краявідаў і зноў усміхаюцца вочы. Гэта была яшчэ няпэўная, падобная на сон пара, але ж хто ведае: і з яе часам крышталізуецца што-небудзь сур'ёзнае...

Кліму было прыемна несці Янін эцюднік, удыхаць на поўныя грудзі смолкую хваёвую свежасць. Ён слухаў, што дзе пасаджана на іхніх чатырох сотках, назіраў, як Яня лоўка расчыняе вокны (каб сышла з пакояў яшчэ зімовая вялкасць) і (ад спёкі) занавешвае веранду жаўтлявымі фіранкамі. Потым ён зноў стрымліваў побач з ёю свой шырокі крок, яны ішлі паўз узлескі, з пагорка на пагорак да зманліва дасягальнага, мякка ачэрчанага лесам далягляду. Клім, дарэшты шчэ не ўсвядоміўшы, адчуў, што за апошнія дні збыўся нават не шчырае гаворкі, а лёгкага далікатнага маўчання. Так можна маўчаць з маці, яшчэ, мусіць, з каханай, сястрою...

Для эцюда ім прыпаў на душу ўзмежак узаранага і, падобна, засеянага, але шчэ невядома чым, поля. А побач, сярод нізкарослага хвойнічку, на аксамітным імху ліова-сінім полымем зырчэлі дробныя кветачкі.

— Гэта пралескі. Нашы першыя кветкі,— крыху тэатральна вымавіла Яня і, перахапіўшы мяккі Клімаў пагляд, нахілілася, асцярожна правяла рукою па-над пралескавай палянай.— Кажуць, калі растае лёд, русалкі выходзяць і рассыпаюць іх па ўлесках.

Клім прысеў побач, але рваць таксама не стаў:

— А ў нас самае хараство, калі красуе багульник, багун па-вашаму. Па сопках быццам разліваецца сонечнае святло. Мама мая вельмі любіла гэтую пару...

І такая самотная пяшчота адбілася раптам у Клімавых вачах, што Яня не ўтрымалася, за руку ўсхапіла яго з зямлі і, ласкава правёўшы паглядам па твары, адхінула з ілба валасы. Клім знерухомеў — так рабіла толькі ягоная мама. А мяккія гнуткія рукі ўжо абвілі ягоную шыю, і вусны адчулі пякучую слодыч пацалунку... Ён праглынуў яе цёплае дыханне, памкнуўся адказаць, але Яня ўжо адхінулася.

— Ты даўно не галіўся...— Яна пачала раскладаць эцюднік.

— Я начую на вакзале... Там не раскоша...— Клім стараўся стрымаць сябе.

— Ты што, так дасюль і не знайшоў бацьку? — Яня, спахапіўшыся, нарэшце папыталася пра самае для Кліма галоўнае.

— Не...

— А зрэшты, навошта табе цяпер бацька? Вось я, наадварот, з восяні хачу перасяліцца ад бацькоў на кватэру. Падалей ад іхняй апекі і капрызаў. Жывеш, як пад каўпаком. Вакол рэчы, рэчы. Так шмат рэчаў, што да іх не паспяваеш прывыкаць. Многія нават здаюцца мне чужымі, Ведаеш, такое пачуццё, быццам у хаце начуюць незнаёмыя людзі.

Яня, робячы выгляд, што нічога не здарылася, спрабавала гаворкаю як найхутчэй зацыраваць утвораную адчужанасць. Клім нарэшце павярнуўся і падышоў бліжэй. Нават дапамог умацаваць эцюднік, падклаў да адной з металічных ножак каменьчык... Яму самому было шкода парушаць такую на сёння рэдкую, а для яго ўжо забытую непасрэднасць і шчырасць.

— Яня, ты не жалься мне на бацькоў. Я ўсё роўна цябе ніколі не зразумею. Ты проста сама не ўсведамляеш, якая шчаслівая. У цябе ёсць дом, бацька, маці, бацькаўшчына... А я... Нарадзіўся ў Якуцку, усё дзяцінства з мамаю па гастролях праездзіў, потым у Нерунгры працаваў, служыў пад Масквою, цяпер вось тут... Прыватныя кватэры, гасцініцы, інтэрнаты, казармы, вакзал... «Чемоданный человек». «Мой адрас не дом і не ўлица» — добра толькі ў песнях. І то пад настрой, жыццярадасным рахітыкам. Душа не можа адразу балець за ўвесь сусвет. Разарвецца... Акрамя вялікай, хочацца мець яшчэ і малую, суразмерную з табою радзіму, дзе цябе любяць, чакаюць... Адрас чалавека там, дзе жыве ягоны род, сям'я. Бабкі-дзедкі, унукі, праўнукі... Чым больш, тым лепш. Яны ствараюць біяполе, якое засцерагае чалавека ад нягод. Так мама мая казала. Для аднаго чалавека гэта тое ж, што для ўсяго чалавецтва — зямная прырода і сонечнае цяпло...

— Не разумею. Ты ж якут. І мама твая ў Якуціі жыве. Навошта табе яшчэ нейкі бацька. Ён жа вас кінуў.

— Мама зімою памерла. І ў мяне больш нікога не засталася. Разумееш, Яня, нікога.— Клім скончыў амаль шэптам...

— Прабач...

— Ды нічога.

— А хто яна ў цябе была?

— Актрыса.

— Ты, мусіць, любіш тэатр?

— Ды не, наадварот. Я малы з ёй наседзеўся па гасцініцах, гримёрках... І зневавідзеў тэатр... І больш за ўсё таму, што мамін адпачынак выпадаў усяго раз на год. Калі мне трэба было хадзіць у школу. Мы так нікуды разам і не з'ездзілі...

— Прабач, а бацька?

— Бацька мой мастак. Мастак Кастусь з Беларусі. З Палесся, ці што. Прыязджаў у заробкі ў Якуцію і навучыў маму спяваць...

Ой, журайка-журайко,

Што ты грачыш так жалко?..

Ці яшчэ..

А што гарыць без полымя,

А што бяжыць без повада,

А што расце без караня?..

Ну скажы, Яня, што расце без караня?

— Не ведаю...

— Зара гарыць без полымя, вада бяжыць без повада... Камень расце без караня... Чуеш? Камень...

Клім зноў пракаўтнуў горкасць і адварнуўся. А Яня не стрымалася:

— Ды як ён мог?! Не пакінуўшы вам нават адраса...

— А мама загадала мне строга-строга: любіць, любіць і любіць... Маўляў, яна сама яго прагнала... Што ж, можа, калі-небудзь пад старасць я яе зразумею... Яна казалла, калі б не ён ды не я, яна б ніколі не спазнала шчасця...

— І што ты дасюль яго так ні разу і не бачыў?

— Вось прыехаў пабачыць.

— А як жа ты яго пазнаеш?

— Генетыка спрацуе... Ладна, хопіць пра гэта...

— А мой бацька, дарэчы, таксама ў маладосці ў Якуцію ездзіў... Казаў, там не бывае цёпла. Альбо мароз, альбо спёка. І ў рэчцы — зверху вада, як малако, а ўнізе лёд...

Вось што б было Кліму тут папытаць у Яні, хто яе бацька і як ягонае прозвішча? А ён узяўся ўспамінаць:

— Цяпер наша Якуція як паранены звер. Золата, вугаль, алмазы... Ёсць такія гіганцкія кар'еры, што самазвалы ў іх мурашамі глядзяцца. Іх жа ніколі ў жыцці ўжо не засыплеш. Хіба што Каўказ зрэзаць і дагары нагамі перавярнуць. А тым, хто капае, смокча, як кроў, з якуцкай зямлі каштоўнасці і грошыкі — усё да фені. Сёння тут — заўтра там. Маны-маны ідуць — усё хакей. Людзей столькі розных панаехала... Сустрэнеш дзе па дарозе незнаёмага — шарахаешся, думаеш, ці не біч... А раней, кажучь, пры сустрэчы віталіся... І ўсё гэта пад гучныя лозунгі: «Мы будзем камунізм!» А ўнізе шчаслівя

маці нясуць у светлую будучыню сваіх дзяцей... І бацька мой калісьці такое маляваў.

— А рыба ў вас яшчэ водзіцца? — недарэчы перабіла Яня.

— Рыба водзіцца... Я Рыгору прывёз трохі... Будзем назад ехаць, магу даць пакаштаваць. На вакзале ў пакеце...

— А хто ён такі, твой Рыгор?

— Цяпер на гістфаку вучыцца. А ў арміі мы з ім разам салаг баранілі. Там жа як. Якут — амаль што чукча. А Рыгор ніколі нікога не абражаў. Я вось ля яго па-беларуску навучыўся гаварыць. Уяўляеш, які майму бацьку сюрпрыз будзе? — Тут Клім спыніўся на нейкай сваёй думцы і, прыхінуўшыся да хвойкі, засунуў рукі ў кішэні джынсаў.— Ладна, ты малюй, а я пайду па лесе пахаджу...

— Чакай,— у Яні ўжо з'явіўся новы план.— А можа, ты сам хочаш памаляваць? Ты алеем калі-небудзь пісаў?

— Калі-небудзь пісаў...

— Ну, тады давай... А я лепш нам абед згатаю. Ой!..— Яня раптоўна змянілася з твару і нервова дзьмухнула на сваю бялёсую грыўку.— Я ж пліту ўключыла...

І, нават не выцершы ўжо запэцканых фарбаю далоней, кінулася бежкі назад на лецішча. А Клім, не вымаючы рук з кішэняў, доўга не выпускаў з вачэй прыткую постаць, потым рухомую рысачку, кропачку... І толькі калі Яня схавалася за апошнім падатным воку пагоркам, наблізіўся да эцюдніка. Адсюль былі відаць тры кранальна-цнатлівыя ў сваім лёгкім салатавым вэлюме бярозкі, побач — цёмная, на іхнім фоне нават суровая хвойка. І камень, што амаль урос у зямлю. Клім падняў вочы, і слепкае вясновае неба літаральна наскрозь працяла яго нейкім урачыстым меладычным шматгалоссем. У салодкім мройным палоне ён звабліва легка змешваў фарбы і як у нотны аркуш збіраў гэтую музыку на палатно... А калі надзіва падатная мяккая натура пад яго, Клімавай, рукою займела свой адбітак, знясілеўшы, сеў, потым прылёг на траву і заснуў... І каб не сонечныя промні, што, паказытаўшы вейкі, у рэшце рэшт усё ж зазірнулі ў вочы, хто ведае, ці прачнуўся б да ночы...

Кліма ўжо чакаў пах свежага грыбнога супу, вада, чысты ручнік, і на крухмальным настольніку куліч з залатою скарынкай, некалькі пунсовых яек, маінавыя кветачкі ў далікатным чорным збаночку, пластмасавы памідор з соллю... Кліму, вядома, павінна было б прыйсці ў галаву, што не дэля сябе ж адной і ўжо ж не дэля яго, зусім выпадкова сустрэтага на вакзале, везла Яня ўсё гэта на лецішча. Мусіць, мелася яшчэ кагосьці захапіць па дарозе. Але, эмацыянальны

па натуры, ашаломлены веснавою прыродай, ён ужо амаль зусім страціў здольнасць разважаць.

На вынутым з эцюдніка палатне засталіся аскепак сляпучага веснавога неба, цёмная хвойка і тры зацягнутыя лёгкаю павуцінкаю лістоты бярозкі... Да іх стромкіх ножак прыпаў, спавіты сакавітаю густою траваю, важкі шэры камень. Цяпер Клім крыху ведаў Яню, ведаў, што яна любіць гаварыць праўду, і ўжо не мог памыліцца: ёй эцюд сапраўды спадабаўся. Яна нават пасур'ёзнула:

— Клім, табе трэба абавязкова вучыцца. Чуеш? А я цяпер буду прыходзіць на тое месца і штораз слушаць музыку...

— Як гэта?

— Калі мастак што-небудзь малюе, там ажывае і назаўжды застаецца музыка. Ты хіба яе ніколі не чуў?

Клім не думаў, што вось так, проста, між іншым, можна гаварыць пра самае таемнае і далікатнае. А Яня, расказваючы пра вялікдзень, вучыўшы гуляць у біткі (ягонае яйка, як ні дзіўна, сталася мацнейшым), наліваючы (нарэшце!) гарачага рыбнага супу, працягвала:

— Праз колькі гадоў за гэты эцюд будуць даваць мільёны. Ты ж увасобіў наша радыеактыўнае неба. Бачыш, як свеціць... Фарбы балуюць, колер, здаецца, так і б'е па вачах...

— А чаго яно ў вас радыеактыўнае?

— Ты што, з месяца зваліўся? У Чарнобылі ж на атамнай станцыі аварыя...

— Ну і што?

— Кажуць, на Палессі цэлыя вёскі высяляюць.

— На Палессі? — Клім мякка паўтарыў знаёмае, з дзяцінства чулае ад мамы слова. У яго раптам мільганула думка, што бацька зусім не абавязкова жыве ў Мінску... Можна, ён са сваімі, мусіць жа, старымі ўжо бацькамі ў вёсцы... — А гэта далёка адсюль?

— Далёка... Але і ў нас дрэвы, трава западалі радыеактыўным пылам. Дарэчы, — Яня порстка ўсхапілася і прынесла два кубачкі з вадою і ёд. Капнуўшы ў кожны па некалькі кропель, пасунула адзін да Кліма: — Ты ж на траве ляжаў. А ў нас цяпер усе п'юць... Для шчыгавідкі...

Клім, не адрываючыся ад супу, толькі пакруціў галавою:

— Не буду я гэтага піць...

— Ну ладна, тады і я не буду... Пайду зраблю гарбату. А ты курыцу з фальгі бяры.

Зноў між імі ладзіліся спакой і бяспека. Іх за чатыры кіламетры да электрычкі падтрымалі і спеўны, затканы не густымі шчэ ценямі, лес,

і вузенькая ўтравелая сцюдзеная рачулка, што так хораша асвятляла спацелья за дарогу твары...

Але варта было сесці ў людную, душную, нягледзячы на адчыненыя вокны, электрычку, Кліма апанавала мляўкае безнадзейнае раздражненне — ці то ад стомы, ці то ад даўкага нервовага прадчування: усё добрае на тое і лёгкае, каб імгненна выпарыцца. У вочы адразу кінулася, як спёкса за дарогу ў Яні носік, непрыемна ўразіла, як звініць. зрываецца ў пошуме колаў яе тонкі, зусім не пастаўлены галасок. Клім бачыў: Яні ад ягонага шкадобнага, без ценю захаплення пагляду ніякавата, можа, нават крыўдна, але ўсё роўна не стрымаўся, даволі груба перарваў нейкі яе занадта гучны захоплены вокліч... Як усё адно не лёс, а гэтае шчаслівае акрыленае дзяўчо, якое, адпачнуўшы, развееўшы з ім выхадны дзень, вярталася з лецішча ў цёплую чыстую кватэру, сваю родную сям'ю, быццам менавіта гэтае дзяўчо вінаватае, што ён па-ранейшаму застаецца на ноч адзін, што наперадзе вакзальны натоўп і брудны туалет...

А Яня, звыклая жыць сярод творчых людзей, была ўжо дарэшты перакананая: Клім нераскрыты талент. І яго раптоўная абьякаваць, халоднасць не што іншае, як знак магутнага творчага нападу, толькі растрывожанага эцюдам, які было б добра павесіць у сваім пакоі... У Яні з'явілася, як ёй здавалася, геніяльная ідэя. І калі яны нарэшце выбіліся з таўкатлівай людскай плыні падземнага пераходу, яна ў прадчуванні зробленага эфекту захінула вейкамі вострыя сінія вочкі і выцягнула з кішэні ключы:

— Не журыся, Клім. Пакуль мой бацька ў Парыжы, будзеш жыць пад дахам вунь таго дома з гадзіннікам.— І яна, перакінуўшы назад валасы, кінула цераз дарогу.— І не супраціўляйся. Усё роўна ж дзевядзецца несці туды эцюднік. Не спадабаецца — вакзал побач...

Лёс так доўга кружляў, вырабляў такія адчайныя віражы, што Клім перастаў яму супраціўляцца. А Яня, даволі спрытна скарыстаўшы Клімаву разгубленасць, зацягнула яго ў бацькаву майстэрню і, спаслаўшыся на нейкія тэрміновыя справы, збегла...

Клім, цяпер абьякавы і змрочны, застаўся сам-насам з падобнымі на хірургаў фізікамі ў белых халатах, шахцёрамі ў касках... На мальберце, відаць, нядаўна дапісанья кабеты ў народных строях з паклонам перадавалі каравай перавязанаму чырвонаю стужкаю «Ураджай-86» мурзатаму камбайнеру. Усе яны нацята, на ўвесь рот, невядома чаму ўсміхаліся. На другой сцяне віселі размаляваныя кветкамі чорны дыван з дзвюма галубкамі пасярэдзіне, прыгожыя драўляныя птушкі і краявіды — з лёгкімі пярэстымі аблокамі. Кліму яны спадабаліся больш за ўсё. Янін бацька, як і ягоны, Клімаў, быў

мастаком. І, мусіць жа, вядомым, раз паехаў у Парыж... Спавіты прыемным пахам алею, піхтавага разбавіцеля, вечаровым святлом, што лілося аднекуль з вышыні, закалыханы даверлівым, звыклым пад гарадскім дахам вуркатаннем нябачных галубоў, Клім, не запальваючы святла, не распранаючыся, лёг на канапу і з думкаю, што заўтра трэба схадзіць у лазню, імгненна праваліўся ў глыбокую важную дрымоту...

А калі ранкам расплюшчыў вочы, першае, што ўбачыў — мама...

Насупраць вісела ўчора зацемненая, а цяпер ясна асветленая сонцам карціна... Мама і яшчэ нейкі малады мужчына быццам плылі па залітых мяккім сонечна-малочным святлом багуна сопках. Чалавеку, рэзкаму, зацятаму, падобна, страшэнна здарожанаму, дастаткова было павярнуць плячо, каб выйсці з плоскасці палатна... І тады б мама засталася адна. У белай тоненькай маечцы, што агаляла ямінку на яе смутлай шыі... Ёй, мусіць, было зябка, бо яна, шчыльна склаўшы на грудзях рукі, ледзь не абдымала самую сябе...

Радыё, што ўвесь час паціху нешта мармытала, як назнарок, шалёна выгукнула:

Жил-был художник один...

Клім нервова тузануў провад з разеткі. Першым ягоньм парываннем было збегчы. Ясна ж як дзень: Янін бацька і ягоны бацька адзін і той жа чалавек. Трэба ж было даўмецца, каб нават прозвішча ў яе не папытаць. Вось ён, святы знак лёсу! Першая ж, з кім пазнаёміўся ў гэтым горадзе, сталася ягоная сястрою...

Клім зняў карціну з цвіка. На адвароце друкаванымі літарамі было пазначана: «К. Марціновіч. Якуція, 1964». Ён, Клім, нарадзіўся ў 1965...

Некалькі разоў званіў тэлефон, але Клім не браў трубка. Цяпер ён іншымі вачыма прыгледзеўся да карцін. І ў галаву не клалася, каб гэты смурны чубаты чалавек, якога, можа, і праўда, варта пашкадаваць, быў здольны так наіўна захапляцца паказным калгасным трыумфам — «Святам ураджаю на Палессі», якое яшчэ толькі мае адбыцца (на стужцы ж у белазубага камбайнера «Ураджай-86»), і чаму ўсе ягоныя героі пазбаўлены чалавечнасці? Ні стомы на тварах, ні хвалявання, адна голая ўсмішка. Неба, лёгкае, глыбокае, з імклівымі аблокамі... Але яно быццам выразана і прыклеена з аднаго з краявідаў... А мама, мама ж як жывая... Што з чалавекам сталася?

Паступова вярталася разважнасць. Вядома, адразу ён, як бы ні хацеў, не здолее вольна так проста пра ўсё сказаць Яні... У яго, бадай, стане сілы толькі напісаць, хоць бы і на вольнай паперцы: «Яня, на адной з карцін я пазнаў сваю маці. Даруй. Клім».

Паляцелі ў сметніцу скамечаныя, цяпер ужо непатрэбныя адрасы «Мінгардаведкі»... Ключ Яня казала класці пад вядро пры парозе. Заставалася схадзіць у лазню, можа, нават дастаць з чамадана карычневы вельветавы касцюм і белую сарочку, каб у поўным бляску з'явіцца перад сваімі новымі родзічамі... Але, вырашыўшы, што рабіць, Клім не здабыў чаканага спакою. У душы было змрочна, як і на лесвіцы, па якой спускаўся. Думкі прыходзілі блытаныя, нервовыя... На паверсе трэцім ён пачуў, што нехта падьмаецца насустрач. У пралёт заўважыў: Яня з нейкім сівым важным вусачом. І нейкім шостым пачуццём у адно-адзінае імгненне спасціг: гэты чалавек Янін, але не, не ягоны бацька... Па целе расцяклася раптоўная млявасць. Клім бязвольна апусціўся на сходы і заплакаў... Упершыню за апошні тыдзень, а можа, і месяц... Цяпер ізноў давядзецца ўсё пачынаць спачатку...

Канстанцін Пятровіч Марціновіч, прапісаны дзеля таго, каб хутчэй атрымаць кватэру па адрасе свайго фіктыўнага шлюбу на вуліцы Ангарскай, цяпер жыве ў майстэрні над кафэ «Вясна». Яго чарговага месца жыхарства не ведала нават маці. Зімою яна безнадзейным клічам паслала дзве тэлеграмы — пра хваробу і смерць Кастусёвага бацькі ў пазначаную на апошнім зашмальцованым канверце кватэру, дзе ўжо даўно не памяталі, а можа, ніколі і не ведалі, хто такі Марціновіч. А Клім, перакусіўшы ў кафэ «Вясна» і вандруючы потым па Ленінскім праспекце, пэўна ж, не раз слізгаў паглядам па вокнах бацькавай майстэрні. Праўда, самога гаспадара — чубатага, белазубага ўлюбёнца жанчын, разам з нядаўна купленай бэжавай «Ладай», усе свята не было ў горадзе.

Кастусь, як дасюль звалі яго, ужо кранутага сівізнаю, усе знаёмыя, вярнуўся толькі сёння і, не скідаючы пыльнага вельветавага пінжака і бруднай расхрыстанай на грудзях кашулі, прысеў, як асунуўся, да стала. У нейкай безвыходнай, мусіць, нікім са знаёмых не бачанай маркоце, бязвольна абалёўся на счэпленыя рукі. Кастусь, будзем называць яго так і мы, не ведаў, што гэтаксама робіць, калі вельмі стоміцца, і ягоны сын. Кастусь увогуле не ведаў, што ў яго ёсць сын...

На сталe пад шклом ляжала некалькі старых фотаздымкаў і рэпрадукцыя брулоўскай «Гібелі Пампеі». Калісьці ён, яшчэ студэнтам, марыў зрабіць яе копію. І нават месяц праседзеў у Ленінградзе. Маланка і лава, дождж і агонь... Рушацца статуі, шалёна згінаюцца коні. Але не толькі жах — чалавечнасць свеціцца ў гэтых апаленых водбліскамі няўмольнага польмя вачах. Не за сябе, за сваіх блізкіх трывожацца людзі. Жанчына захінае дзяцей, мужчына — жанчыну. Кожны кінуўся адшукаць, абараніць самага дарагога чалавека —

сына, дачку, сястру, каханую, бацькоў... Моцныя маладыя мужчыны, якія, хто ведае, можа б, паспелі збегчы, уратавацца, нясуць на высока ўзнятых руках свайго нямоглага, хворага бацьку... У апошняе, ракавое імгненне — не нізкія — самыя высакародныя пачуцці абуджаюцца ў чалавеку, калі ён сапраўдны чалавек. А вось гэтага кучаравенькага хлапчынку няма каму прытуліць. Малы паўзе і кранае пульхнаю ручкай грудзі мёртвае жанчыны. Гэта ён тады паспеў напісаць... А больш нічога...

І тут Кастусь з жахліваю яснасцю ўсвядоміў, што ўсё гэта ўжо некалі было, і ён таксама, унурыўшыся, сядзеў пры гэтым стале, і ўглядаўся ў брулоўскую «Пампею»... А зрэшты, што такога тады, дваццаць гадоў назад, здарылася? Святлана, іх натуршчыца, першая ягоная жанчына, гнуткая весялушка Святлана выйшла замуж і з'езджала з мужам-вайскоўцам на Поўнач. Ну і што? Тады боль быў рэзкі, імгненны, ён не сціскаў даўкаю безвыходнасцю. Тады ўсё можна было загушыць працай. І ягоны настаўнік — Жаркевіч, які так верыў у яго, Кастуся, лёгка ў бальніцу, на цэлае лета аддаў яму сваю майстэрню... Можна было скончыць копію «Пампеі». Але адна-нурснік Красікаў жаніўся і пацягнуў Кастуся з сабою ў Якуцію зарабляць на фарбы... Ведаў бы нябожчык Жаркевіч, стамлёна слухаючы тлумачэнні Красікава і гораца, расчулена прымаючы ўсе, нават няскончаныя Кастусёвы працы, што, больш чым праз дваццаць гадоў тую самую, ягоную, давераную на лета Кастусю майстэрню, ніхто іншы, як Красікаў, асвяціць тайным галасаваннем і вылучыць Кастусю. Цяпер ён, мусіць, з вышыні свае славы і заробкаў лічыць сябра маладосці бязладным няўдачнікам...

Кастуся ж яшчэ са студэнцтва цягнула да вялікіх эпічных кампазіцый (што ж — адзін піша вершы, іншы — раманы)... Але вялікую, прасторную майстэрню вылучылі не яму, а Красікаву. Удалая красікаўская жаніцьба на строгай і ўвішняй дачцэ сакратара гаркама, іх ласкавая дачушка Яня, сямейны дабрабыт аднаго і бязладная адзінота другога раз'ядналі старых сяброў. Потым Красікаў імкліва пайшоў угору. З'ездзіў у Цюмень, памалаяваў нафтавікоў — атрымаў прэмію Ленінскага камсамола. І пайшлі гуляць з выставы на выставу яго згрупаваныя папарна і пакалонна шахцёры, калгаснікі, фізікі, якія чамусьці нагадвалі ўсмешлівых робатаў. І раптоўна, зусім недарэчна над нейкім групавым партрэтам з'явілася пранізлівае, з лёгкімі пёркамі аблокаў яго, Кастусёва, неба. Ён жа нават не пазабіраў у Красікава свае студэнцкія, якуцкія работы. І свой аўтапартрэт з актрысай-якуткай не забраў... Мяняючы кватэру за кватэрай, Кастусь незаўважна парваў усе старыя сувязі, засяродзіўся на сабе. Па

натуры ён не быў эгаістам і страчання душэўны ўздым і натхненне спрабаваў замяніць не абломаўскім самакапаннем, а віном, выпадковымі знаёмствамі. Але гэта было штучнае, а таму вельмі кароткае і распачнае набліжэнне да таго незвычайнага пачуцця лёгкасці і свабоды, акрыленасці, якую давалі вандроўкі па Беларусі, эцюды, бяссонне ля мальберта, клопат пра свавольную Святлану... Недзе за рысаю незаўважна страчанай узнёскасці тварэння засталася ўдачлівае каханне, маці, якая ўсё адчувала, бачыла, пакутавала... Каму-небудзь Кастусь, надзеўшы маску іранічнага і абсалютна бесклапотнага чалавека, мог пусціць пыл у вочы. Але ж не маці. Нават суровага бацькавага маўчання ён не так страшыўся, як раптоўна кінутага долу вільготнага ад слёз матчынага пагляду...

Апошнія гады тры яму было балюча не тое што ехаць, нават мець з дому лісты... Можна, таму і замарудзіў, дасюль не паслаў свайго новага адраса... Ды, зрэшты, усё роўна ж амаль увесь год у раз'ездах... У мастацкім фондзе час ад часу перадавалі заказы калгасаў. І ён, Кастусь, за невялікія грошы рабіў пано, стэнды, мазаікі, выкладаў вітражы, афармляў музеі баявой і працоўнай славы. Нават з'ездзіў па камсамольскай пуцёўцы на БАМ... Але гэта ўсё было па-за душою. На выстаўкі ён прыносіў напісаныя, між іншым, без майстэрні, дзе прыйдзеца, беларускія краявіды і партрэты вяскоўцаў... Па рэакцыі Красікава (калі што-небудзь яго ўражвала, ён заўсёды жаваў свой цяпер ужо сівы вус), Кастусь адчуваў, гэта былі добрыя краявіды і партрэты. Шмат ездзіўшы, ён, як ніхто, прыкмячаў розныя абліччы, характары. Шукаў у іх сугучча з традыцыйнымі мясцовымі вырабамі, навакольнай прыродай. Азёрная, чысцоткая, валунамі ды валатоўкамі бы таемнымі знакамі пазначаная Віцебшчына... Нідзе больш не сустранеш такога глыбокага далягляду. Трохі манатонная жаўтлявая роўнядзь Брэстчыны. Зменлівыя пагоркі Міншчыны... Але і купіўшы машыну, ездзіў маляваць куды заўгодна, нават у Расію і на Украіну, толькі не дамоў...

Як дзіўна, столькі гадоў не быўшы ў вёсцы, ён дасюль у думках называў яе домам... Цяпер, калі ў яго ёсць нарэшце майстэрня, калі вось-вось будзе кватэра, ён страціў не што-небудзь, а родны дом... «Сапраўдны мастак, калі ў вёсцы пажар, хапае вядро з вадою, а не фарбы і пэндзлі...» Хто гэта казаў? А... Гэты павольны, разважны эстонец Тоомас...

А ён, Кастусь, заняты абсталяваннем майстэрні, пошукамі новага мальберта, падрамнікаў, палатна, фарбаў і пэндзлікаў, быццам адключыўся ад жыцця. І толькі на Вялікдзень нарэшце выбраўся дамоў... Як усё адно радыё не слухаў. Селядцоў, кілбасу, сушкі, мамыны

любімыя падушачкі шукаў... Трэба было ўсё кінуць і ехаць, ляцець туды... А то толькі ўжо за Гомелем, сустрэўшы калону аўтобусаў з уключанымі фарамі, з жахліваю яснасцю ўспомніў пра чэрнобыльскую аварыю і што да іхняй вёскі ад Чарнобыля менш чым 30 кіламетраў і пра тое, што ў бацькоў няма ягонага адраса. Яго вярнулі з паўдарогі. А цяпер, не ведаўшы, дзе шукаць бацькоў, ён даў волю адчаю: ніхто ўжо не намалюе ні іхняй хаты з буслянкаю на старой грушы, ні вёскі, ні вясёлай, вострай на язык таўстухі цёткі Клавы («Унё! Які вьмахаў!»), ні разважнага сівабародага дзеда Васіля («Не рабі благога і не бойся нікога!»), ні ягонаі яснавокаі гарэзнаі унучкі Агаткі, якая ўсе дзесяць гадоў праседзела з Кастусём за адной партай... Раскіданья па свеце, яны толькі ў ягонаі памяці застануцца аднавяскоўцамі. Людзі, якім ён, Кастусь, верыў, як нікому больш у жыцці... Ён раптам усвядоміў: можа, таму ў яго ўсё так і бязладна, што ўсе апошнія гады пражыў сярод чужых людзей, недаверлівы, зацяты... Часовыя кватэры, часовыя знаёмствы. Ён быццам пазбаўлены ахоўнае абалонкі... Адзінае, што дасюль грэла,— вёска, дом... Ён успомніў, што маці, калі апошні раз ад'язджаў, прасіла змаляваць з картачкі для крыжа на могілкі бабу Прасю...

...Нешта даўкае зноў падступіла да горла... Душыў кашаль... Трэба распрануцца, памыцца, але на тое не стае ўжо сілы... А за сцяною пад стары патэфон «Всё хорошо, прекрасная маркиза, все хорошо...» вішчыць, ажно захліпаецца, п'яна смяецца сяброўка суседа... Яму ж ужо пад шэсцьдзесят... Даўно нідзе не выстаўляецца і прыходзіць у майстэрню дзеля таго, каб павесяліцца... «Уццюкоае», спыняецца на кожным слове, іржэ, як бугай... Значыць, зноў давядзецца мыць прыбіральню, выпцягваць з унітаза бітыя бутэлькі...

А на стале пад шклом побач з «Пампэяй» і бабай Прасяй першая ў ягоным жыцці каляровая фотка. Ён, Кастусь, пастрыжаны пад гаршчок, у даўгіх, ніжэй калена, з шлейкаю цераз плячо і гузікам на пузе, штанах і белай кашульцы. Адзін край у фоткі няроўны — яшчэ ў школе з-за нейкае пустое крыўды ён адарваў Агатку, з якою стаіць на фотаздымку заручкі. А за спіною іхні, пасаджаны дзедам, а можа, і прадзедам дуб. Дуб, які калісьці быў жа, быў жалудком...

І тут раптам дзяцінства, якое, здавалася, даўно ператварылася ў далёкую кропачку, пачало набліжацца, наплываць незваротным бо-лем. Кропачка павялічылася да памераў сусвету. І ён, Кастусь, з пыльнага шляху ступае ў высокую, у пояс, траву. Яна казыча босыя ногі і хавае прыткіх, цвыркатлівых конікаў. Задзяры галаву — цікуе за сонцам сланечнік. А там, вышэй за сланечнік — дуб. На ніжняй галіне бацька падвязаў вяроўку з дошчачкай — першыя ў ягоным

жыцці арэлі. Вось яно, нарэшце, тое, няўлоўнае, што не давалася... Каханне, творчасць... Гэта ўсяго арэлі на тым дубе... На тых арэлях ён, смаркаты карапуз, узятаў да сонца. У галаве не месцілася: ніколі ўжо не будзе ні дзяцінства, ні дуба, ні пааёту да сонца...

Усё было сонца і хрумсткі пыл... Перагрэтыя аўтобусы зноў стаялі напачаткова. Ім хацелася прыспешыць людзей і, як найхутчэй, стрэсці, змыць са сваіх бела-чырвоных, бела-сініх бакоў гэты надакучлівы казытлівы пыл. Яны з зайздрасцю пазіралі на верталёты — ім не даводзіцца нікога чакаць, і яны са сваёй вышыні, мусіць, усё бачаць і разумеюць, а можа, нават ведаюць, калі гэта нарэшце скончыцца... І каб самасцвердзіцца, аўтобусы кпліва, ведаючы па іншых вёснах, што нядоўгі ўжо іхні век, касілі фарами на разгубленых, устрыжованых сабак, кошак, курэй... Не адчувалі: іх саміх ужо не ўратуе ніякі душ. І ім не ездзіць больш па гарадскіх вуліцах...

Аўтобусы раз-пораз вурхалі, карцела сказаць людзям: «Вас павязуць да сталовак з гатоваю ежай, вам не давядзецца больш пілаваць, секчы дровы, паліць у печы, абіраць бульбу. Вы будзеце толькі спажываць... І ад неслухаў-дзяцей вас вызваляць... Іх чакаюць піянерскія лагеры пад самым Мінскам...» Аўтобусам здавалася, што паведамі яны гэта ўсё вяскоўцам, і тыя б не корпаліся столькі ў хаце, а борздзенька, усе як адзін, адразу паселі па сваіх месцах. Аўтобусы, жалезныя, бяздушныя стварэнні, не мелі ўяўлення пра смак сырадою, свежага, спечанага ў печы хлеба са здорам, пра зашквараны булён з грыбамі, пра ціхую бяспечную (хай сабе за акном слотную і завейную) ноч у сваёй сям'і, сярод знаных і любімых з дзяцінства аднавяскоўцаў. І ўжо зусім было не зразумець аўтобусам, чаму адна з жанчын, прыбраная, як на свята, у белую вышывананую па рукавах чырвоным кашулю і квяцісты фартух, павязваючы па дарозе пад барадою белую хусцінку, бяжыць са сваім клункам не да іх, аўтобусаў, а зусім у іншы бок — туды, дзе стаяць крыжы. Той, што быў першы ў калоне, угледзеўшы сваімі лупатымі фарами, як яна адзін за адным ахінула і павязала ручнікамі пяць крыжоў, пакаала на горбікі нефарбаваныя (апошняму без агароджы крыжу не было шчэ і года) яечкі, прыслухаўся. Але і ён не разбраў усіх слоў. У бязветраным пыльным паветры яму час ад часу чуліся толькі асобныя, ледзь улоўныя гукавыя перапады, рэшткі чалавечай скрухі...

«Даруй... Печечка... Даруй... Не прыехаў... Косцік не прыехаў. Можна, здарылася што, крыў божа. Не. Я б пачула. Цяпер ужо ж дабаруся да таго Мінску. Разам вернемся. Чуеш? Шчэ і на радуніцу вернемся... Можна, нікае рацыі тутака й няма. Усё навядумлялі. Толькі ты не думай благога. Даруй яму. Чуеш? Адзін ён у нас. Можна,

жаниўся. Корань пусціў. Дзеці... Унукі ў нас. Чуеш... Дай бог ім здароўя. Любы мой, каханы Пецечка... Памятаеш?

Ой, жураўка-жураўко,

Што ты грачыш так жалко?..»

І песня, паўтораная як малітва, нават аўтобус адчуў — зусім недарэчна ўзляцела ў неба... А кабета стулілася да зямлі. Прыціснула траву, якая расла, да шаленства радая невядомай, ніколі не чуванай шчэ сіле, што апала на яе з лёгкім пылам і цяпер гнала, гнала ўгору... Мусіць, верталётам (у іх ад пылу, бы ў людзей, цямнелі твары і рабіўся хрыпатым голас) са сваёй вышыні жанчына здавалася белаю птушкай, якая, невядома за што зрынутая з нябёсаў, немым крыжам упала ўніз... А аўтобусы, зноў поўнячыся чалавечым горам і слязьмі,— падобна, ужо не зайздросцілі сталёвым летунам, што, скідаючы з вышыні пясок і свінец, маглі зазірнуць у самае пекла, туды, дзе хваравіта перхаў, душыўся агнём займеннік сонца на зямлі...

© OCR: Камунікат.org, 2012 год

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2012 год

© PDF: Камунікат.org, 2012 год

Змест

З хваляваннем і шчырасцю. Я. Сіпакоў

«Супер-8»

Вязальшчыца

Папяровыя замкі

Салодкія арэшкі

У ноч пад Новы год

Вакаліз

Ларыкаў сад

Травесці

Мамін вальс, або Як мы развіталіся з рамантыкай

Васількі на дарожцы

Народжаныя поўзаць

Чалавек без адраса

Багданава Г.

Чалавек без адраса: Апавяданні.— Мн.: Маст, літ., 1991.— 198 с.—
(Першая кніга празаіка).

ISBN 5-340-00701-4.

Чалавек без адраса — гэта чалавек без сям'і, чалавек без бацькаўшчыны. Для герояў Галіны Багданавай пошукі роднаснай душы, таго, хто здольны адказаць на каханне і любоў,— апошняя надзея пераадолець духоўную раз'яднанасць з навакольным светам, набыць пункт апоры ў дысгарманічным сучасным жыцці.

© OCR: Камунікат.org, 2012 год

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2012 год

© PDF: Камунікат.org, 2012 год